

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katedra pedagogiky

školní rok 2007/2008

Fenomén šikany na základních školách

(Bullying in elementary school)

Pavla Blatná

Kombinované studium oboru Pedagogika

Vedoucí diplomové práce: PhDr. M. Vítěčková, Ph.D.

PROHLÁŠENÍ

Já, Pavla Blatná, prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. M. Vítečkové, Ph.D. pouze s použitím literatury a pramenů, které jsou uvedeny v seznamu literatury a odkazů.

V Praze dne.....

Pavla Blatná

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem vyučujícím Katedry pedagogiky, se kterými jsem se během studia měla možnost setkávat, a v této chvíli také zvláště paní doktorce M. Vítečkové, která mne vedla během zpracovávání této diplomové práce.

Při jejím psaní jsem se obracela na různé instituce a osoby, které mne seznamovaly se svými zkušenostmi v oblasti šikany. Jim všem, které si udělaly čas ve svém většinou přeplněném programu, bych na tomto místě také chtěla poděkovat.

Jmenovitě je to pak především PhDr. Volechová z Oddělení sociální péče o děti a mládež na Praze 5, která mne velice ochotně seznamovala se svou prací již při souviselé praxi konané v rámci specializace sociální pedagogika, a později si udělala čas i na to, aby mi poskytla materiály k mému diplomnímu tématu.

Dále děkuji PhDr. Zdeňku Martínkovi z pedagogicko-psychologické poradny v Pelhřimově, jehož přednášky v rámci kurzu o rozpoznávání a řešení šikany v programu DVPP byly velkou inspirací a jedním z hlavních podnětů pro volbu tohoto tématu.

Ve Středisku výchovné péče Klíčův děkuji Mgr. Přidalové, která mne seznámila s chodem tohoto zařízení a načrtla mi základy jeho fungování, a děkuji také docentu Stejskalovi, který si i přes svůj nedostatek volného času našel chvíli k rozhovoru o zapojení a funkci MŠMT ČR v problematice šikany.

Na závěr děkuji Vám všem, kteří jste mi svou radou a připomínkami pomáhali při psaní této práce.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	AGRESIVITA	9
2.1	VYMEZENÍ TERMINOLOGIE.....	9
2.2	ROZDĚLENÍ A KLASIFIKACE AGRESE	10
2.3	TEORIE AGRESE	16
2.3.1	<i>Freudova teorie agrese</i>	16
2.3.2	<i>Teorie agrese Konráda Lorenze</i>	17
2.3.3	<i>Adlerova teorie agrese v analytické teorii osobnosti</i>	19
2.3.4	<i>Pohled na agresi v humanistické psychoanalýze E. Fromma</i>	20
2.3.5	<i>Teorie agresivity a frustrace Johna Dollarda</i>	23
2.3.6	<i>Agresivita v sociálně kognitivní teorii osobnosti A. Bandury</i>	24
3	PŘÍČINY ZVÝŠENÉ AGRESIVITY	26
3.1	BIOLOGICKÉ PŘEDPOKLADY.....	26
3.1.1	<i>Dědičnost</i>	26
3.1.2	<i>Neurofyzická podstata agresivity</i>	27
3.2	VÝCHOVNÉ PŘEDPOKLADY ZVÝŠENÉ AGRESIVITY	30
3.2.1	<i>Výchova k agresi zkušeností</i>	30
3.2.2	<i>Nečitelnost vychovatele</i>	31
3.2.3	<i>Děti se špatně nastavenými hranicemi chování</i>	32
3.3	OSTATNÍ OKOLNOSTI ZVYŠUJÍCÍ AGRESIVITU	33
3.3.1	<i>Mediální násilí a agresivita</i>	33
3.3.2	<i>Vliv pornografie na sexuální agresi</i>	37
3.3.3	<i>Návykové látky a agrese</i>	39
3.3.4	<i>Vliv virtuální reality na agresivitu</i>	40
4	ŠIKANA – PROJEV AGRESIVITY V PROSTŘEDÍ ŠKOLY	47
4.1	DEFINICE ŠIKANY, ROZBOR A VYVOZENÍ VLASTNÍ DEFINICE	47
4.1.1	<i>Trojdimenzionální mapa projevů šikany a specifická kategorie kyberšikany</i>	51
4.2	SMĚRY PŮSOBENÍ ŠIKANY V PROSTŘEDÍ ŠKOLY	56
4.2.1	<i>Šikana žáka druhým žákem</i>	56
4.2.2	<i>Šikana učitele žákem</i>	57
4.2.3	<i>Šikana žáka učitelem</i>	58
4.2.4	<i>Šikana učitele rodičem</i>	59
4.2.5	<i>Šikana rodičů učitelem</i>	60
4.2.6	<i>Šikana učitele učitelem</i>	60
4.3	PRVNÍ STADIUM ŠIKANY - OSTRAKISMUS.....	61
4.4	DRUHÉ STADIUM ŠIKANY – PSYCHICKÁ MANIPULACE A FYZICKÁ AGRESE	63
4.5	TŘETÍ STADIUM ŠIKANY – UTVÁŘENÍ JÁDRA	64
4.6	ČTVRTÉ STADIUM ŠIKANY – VYTVÁŘENÍ NOREM	65
4.7	PÁTÉ STADIUM ŠIKANY – TOTALITA, DOKONALÁ ŠIKANA	66
4.8	TYPOLIE AGRESORŮ	67
4.8.1	<i>Fyzický – brutální agresor</i>	67
4.8.2	<i>Kultivovaný – narcistický agresor</i>	68
4.8.3	<i>Vtipkující agresor – „srandista“</i>	68

4.8.4	Agresor z „podnikatelské“ rodiny	69
4.8.5	Agresor z učiteltské rodiny	70
4.8.6	Agresor ze sociálně slabé rodiny.....	70
4.9	SKUPINOVÁ DYNAMIKA A OSOBNOST VŮDCE VE VZTAHU KE ŠKOLNÍ ŠIKANĚ	71
4.10	TYPOLOGIE OBĚTÍ ŠIKANY	73
4.10.1	Oběť na „první pohled“	73
4.10.2	Děti, které jsou dlouhou dobu pod ochranou babiček a maminek.....	74
4.10.3	Děti handicapované	74
4.10.4	Sociálně slabší děti	74
4.10.5	Učiteltské děti.....	75
4.11	PŮSOBNÍ TRAUMATU NA OBĚT.....	76
5	ŘEŠENÍ ŠIKANY VE ŠKOLÁCH	79
5.1	KRÁTKÝ EXKURS DO HISTORIE ŘEŠENÍ ŠIKANY V ZAHRANIČÍ A V ČR	79
5.2	ŠKOLSKÉ DOKUMENTY VZTAHUJÍCÍ SE K ŠIKANĚ	82
5.3	ŠIKANA Z POHLEDU PRÁVNÍCH NOREM.....	86
5.3.1	Naplňování skutkové podstaty trestného činu.....	86
5.3.2	Trestní odpovědnost pachatelů šikany	88
5.3.3	Kazuistika I. – nezvládnutá postava agresora a jeho rodiny.....	89
5.4	ÚLOHA NĚKTERÝCH INSTITUCÍ PŘI ŘEŠENÍ ŠKOLNÍ ŠIKANY	96
5.4.1	Linky bezpečí.....	96
5.4.2	Pedagogicko-psychologické poradny.....	98
5.4.3	Oddělení sociálně – právní ochrany dětí (OSPOD)	100
5.4.4	Kazuistika II. – agresivní žák, jehož rodiče odmítali přechod do speciální školy.....	105
5.4.5	Kazuistika III. – Šikana učitele agresorem, jenž byl sám obětí šikany.....	107
5.5	ÚLOHA POLICIE ČR PŘI ŘEŠENÍ PŘÍPADŮ ŠKOLNÍ ŠIKANY	108
5.5.1	Problematika vyšetřování šikany.....	108
5.5.2	Preventivní činnost policie v oblasti šikany.....	110
5.6	ROLE STŘEDISEK VÝCHOVNÉ PÉČE (SVP) V PREVENCI ŠIKANOVÁNÍ.....	110
5.6.1	Program pro oběti a agresory šikanování ve SVP Plzeň.....	111
5.6.2	Péče o klienty v SVP Klíčov	112
5.7	KLÍČOVÉ POSTAVENÍ MŠMT ČR V PREVENCI A ŘEŠENÍ ŠIKANY.....	113
5.8	KDE ZÍSKÁVAT INFORMACE O ŠIKANĚ VE ŠKOLE	115
5.9	LITERATURA	115
5.9.1	Česká literatura	115
5.9.2	Zahraníční literatura	117
5.9.3	Internet	117
5.10	AKREDITOVANÉ KURZY VĚNUJÍCÍ SE PREVENCI ŠIKANY	121
5.10.1	Příklady z nabídky akreditovaných kurzů.....	121
5.10.2	Internetový kurz s tématem „šikana“	122
5.10.3	Metodika prevence šikany z pohledu OSV (osobnostně sociální výchovy).....	123
5.10.4	Rozbor odborného semináře v rámci DVPP s tématem „Rozpoznávání a řešení agresivity a šikany ve školách“	124
6	ZÁVĚR.....	127
7	RESUMÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE S TÉMATEM FENOMÉN ŠIKANY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH	128
8	SEZNAM LITERATURY.....	130

1 ÚVOD

Tématem této diplomové práce se stal fenomén šikanování na základních školách, což je jeden z aktuálních problémů, se kterými se současná škola potýká. Vybrala jsem si toto téma přesto, nebo právě proto, že nejsem aprobovaná učitelka, ale mým zaměřením je sociální pedagogika. V současných školách jsou na učitele kladeny stále větší požadavky na plnění nejrůznějších funkcí a úkolů a málo se poukazuje na možnosti dalších pracovníků, kteří by učitelům mohli být nápomocni a tím jim ulehčit jejich těžkou situaci. Sociální pedagog, který by pracoval ve škole, má ideální pozici pro řešení nejrůznějších sociálně-patologických jevů a to z důvodu, že jeho rozhled je mnohem širší v oblasti sociálních institucí a sociální politiky, než je znalost běžného učitele v této oblasti a to hlavně vzhledem k rozdílnému zaměření studia. Současně jsou jeho znalosti pedagogiky a psychologie na dostatečné úrovni, aby jeho působení nenarušovalo běžný školní provoz. Dá se říci, že role sociálního pedagoga je v problematických situacích ve školách ještě více využitelná, než role psychologa, které ale současní ředitelé dávají spíše přednost a je zakomponovaná i ve školské legislativě. V ideálních případech se tyto role ve školách kombinují a vznikají týmy, které jsou akčními jednotkami v prevenci a potírání nežádoucích jevů.

Protože věřím v budoucnost školních sociálních pedagogů, zvolila jsem téma, které ideálně spojuje pedagogiku, psychologii a sociální pedagogiku. Pedagogiku a psychologii jsem využila v obecných teoriích a sociální pedagogiku v praktičtěji zaměřeném tématu institucí, které mohou a měly by pomáhat škole při řešení šikany. K tomuto uchopení tématu mě přivedla praxe na Oddělení sociální prevence pro děti a mládež na Praze 5, kterou jsem absolvovala v rámci souvislé praxe v oboru sociální pedagogika. Zde jsem měla možnost se setkat s lidmi, kteří aktivně a efektivně pracovali s problémem šikany mimo prostředí školy a jejich působení mne vedlo k zamyšlení, jestli by se jejich práce nedala přímo zakomponovat do struktury školy.

Tato diplomová práce má tedy za cíl propojit teoretické vědomosti o agresivitě a šikaně, ke kterým existuje bohatá literatura a praktické zmapování možností řešení šikany,

kteřé nabízí systém školních a mimoškolních institucí v České republice, což je téma, kterému se zatím nevěnovala přílišná pozornost.

Z tohoto důvodu je možné v práci vidět tři hlavní části. První je zaměřena na téma agrese. Kromě obecnějšího úvodu, který vymezuje terminologii a popisuje rozdělení agrese a její klasifikaci, je zde poměrně velký prostor věnován teoriím agrese a jejich čelným představitelům. Setkáme se zde s teorií Freudovou, Lorenzovou, Adlerovou, Frommovou, Dollardovou a sociálně kognitivní teorií A. Bandury. Každý z těchto autorů přinesl k pojetí agresivity jiné poznatky a jejich teorie se odrážejí v různých návrzích řešení problémových situací spojených se zvýšenou agresivitou. Dále jsou zde nastíněny některé faktory, kterým je často zvýšení agresivity přičítáno. Jedná se jak o biologické příčiny, jako je dědičnost nebo neurofyzologie, tak o výchovné přístupy, které mohou rozvinout agresivní sklony. Větší pozornost je dále zaměřena na témata, která jsou ve společnosti hojně diskutovaná a to sice vliv některých rozšířených jevů (pornografie, média, návykové látky a virtuální realita) na chování. Zde byl jedním z důležitých zdrojů informací internet, kde bylo možno vyhledat nejnovější poznatky a případy týkající se této problematiky. Tato cesta byla zvolena hlavně z důvodu, že na internetové síti je možno nalézt informace, které nebyly v české literatuře doposud publikovány a leckdy ani zpřístupněny v českém jazyce v jiných médiích (například problematika kyberšikany, nové legislativní normy ve Velké Británii a Francii, případy agresivně jednajících dětí pod vlivem virtuální reality apod.).

Druhá část se zaměřuje na zmapování a popsání šikany, jako jevu, který je možno nahlížet z mnoha úhlů. Je zde snaha ukázat směry, které školní agresivita může nabrat, stádia, kterými se většinou ubírá a typologie postav, které jsou do ní zapojeny. Nedílnou součástí je také pohled na skupinovou dynamiku kolektivu a vliv traumatu na oběť šikany. V této části práce byl hlavním zdrojem poznatků cyklus přednášek PhDr. Zdeňka Martínka z pedagogicko-psychologické poradny v Pelhřimově, které byly součástí akreditovaného semináře pro rozpoznání a řešení šikany a samozřejmě knihy předního českého odborníka na šikanu PhDr. Michala Koláře. Hlavně jeho přínos k popsání dynamiky šikany napomohl ke zcela specifickému způsobu řešení šikany v českých školách.

Třetí oddíl této diplomové práce kombinuje rozbor školských a legislativních dokumentů spolu s popisem institucí, které se nejčastěji zapojují do řešení šikany. Právě legislativní ukotvení je častým problémem škol, které mnohdy nevědí, jaké možnosti podle

právního systému mají, nebo se bojí je důsledně využít. Vzhledem k pravdivosti a reálnosti údajů, jsem se snažila spojit s co největším množstvím institucí, abych získala osobní kontakt a mohla si tak vytvořit vlastní pohled na současnou situaci. Ve většině případů byli ředitelé, nebo pracovníci velice vstřícní, ale v ojedinělých případech nebylo možnost navázat bližší spojení. V těchto případech mělo však i odmítnutí určitou výzkumnou hodnotu.

V poslední podčásti je pozornost zaměřena na zdroje informací o šikaně, které jsou pedagogickým pracovníkům přístupné. Jedná se jak o literaturu, tak o internet v podobě kurzů i běžného vyhledávání, ale i o nabídky kurzů, které je možné absolvovat. Podrobněji je zde rozebrán již zmíněný kurz v rámci DVPP, který byl z mnoha ohledů velice přínosný.

Součástí práce jsou také tři vložené kazuistiky, které byly vybrány z případů řešených OSPOD Praha 5 a které dokreslují popisovanou problematiku. Každá z těchto kazuistik popisuje zcela jiného agresora, jiné výchovné prostředí a různé výsledky, které přineslo šetření kurátorů pro děti a mládež. Právě na těchto kazuistikách je dobře vidět, jak je problém šikany mnohový, různorodý a mnohdy nezařaditelný. Jedná se většinou o celý soubor jednotlivých symptomů, které jsou pro jisté zjednodušení zařazeny pod jeden syndrom – ŠIKANU. A právě pro tuto nejednoznačnost je velmi důležité, aby se na řešení tohoto problému na českých školách zapojilo co nejvíce odborníků, kteří budou ochotní a schopní spojit své síly. Popsat situaci tak, jak je v současnosti aktuální, bylo cílem této práce.

2 Agresivita

„Tyto úvahy nemají znamenat, že destruktivita a krutost nejsou zlé; znamenají pouze, že zlo je lidské; působí opravdu ničivě na život, tělo i ducha, a to nejen na oběti, ale i na destruktivně se chovajícího člověka. Představují paradox: jsou životem, který ve snaze mít nějaký smysl, obrací se sám proti sobě. Jsou jedinou skutečnou zvráceností.“¹

2.1 Vymezení terminologie

Agresivita je slovo, se kterým se běžný člověk setkává prostřednictvím médií téměř denně. Bývá užíváno v nejrůznějších souvislostech, někdy vhodně, jindy spíše jako reklamní slogan, který má vyvolat zájem veřejnosti. V etiologickém původu slova je důležitý význam latinského slovního kořene *aggređi*, vzniklého z *ad gradi* (*gradus* znamená „krok“ a *ad* znamená „k něčemu“, dohromady tedy toto sousloví znamená „pohnout se k něčemu“, jít, kráčet). Do angličtiny se pak toto slovo přeneslo do dnes již zastaralého tvaru *to aggress*, tedy pohybovat se vpřed. Zajímavé je, že v tomto tvaru se používalo pouze pro vyjádření pohybu vpřed, nikdy ve významu někoho napadnout. Někteří autoři spojují přenesení významu s válečným stavem, kde smyslem útoku bylo „vykročit vpřed“. *„Být agresivní znamená v původním smyslu slova „jít za určitým cílem bez zbytečného váhání, pochybnosti nebo strachu.“²*

Pokud hledáme definici agresivity v psychologickém pojetí, nalezneme výklad tohoto slova jako ekvivalentu útočnosti. *„Agresivita – útočnost; v etologii tendence k hrozbě nebo útočnému jednání, vůči jedinci stejného druhu – tzv. agresivita vnitrodruhová, anebo vůči jedinci jiného druhu, převážně z důvodu získání potravy, pohlavního partnera, teritoria nebo postavení v hierarchii skupiny. U člověka může jít a) o reakci na pocit*

---

¹ FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997., s. 22

² FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997., s. 193

osobního ohrožení, b) o trvalejší osobnostní rys, c) o symptom duševní poruchy nebo choroby.“³

Problematika definování agresivity vychází zřejmě z toho, že se jedná o celý soubor projevů chování, které nemusí být u jednotlivých osob zastoupeny ve stejné míře. Doktorka Vágnerová proto používá spíše termín *agresivní syndrom* (srov. Vágnerová 2004), který tuto problematičnost naznačuje. Jako agresivitu pak vidí pohotovost k agresivnímu jednání.

S agresivitou bývá často zaměňovaný termín *agrese*. I když následující definice nalezená v psychologickém slovníku vyznívá téměř stejně jako definice agresivity, je důležité rozlišit agresi jako konkrétní útočný skutek, jímž se projeví agresivita, která je dlouhodobější tendencí. „*Agrese je útočné či výbojné jednání, projev nepřátelství vůči určitému objektu, úmyslný útok na překážku, osobu nebo předmět stojící v cestě k uspokojení vlastní potřeby.*“⁴ Agrese je tedy reálným činem vycházejícím z agresivního chování, který bývá často násilný.

S agresivitou se také často váží takzvané „*hostilní postoje*“, nebo přímo „*hostilita*“. Tyto termíny vystihují jakékoli nepřátelské postoje, které mohou být namířené vůči vlastní osobě, nebo jiným osobám. Hostilita se pak může projevit *přímou* nebo *nepřímou* agresí. Přímá agrese útočí přímo na oběť, nepřímá volí způsoby, které oběti způsobí újmu, ale nedají se klasifikovat jako přímý útok. Do této kategorie by také mohla spadat i *frustrace*, která bývá nejčastěji definována jako následek situace, kdy je jedinci zabráněno dosáhnout cíle jeho snažení.

2.2 Rozdělení a klasifikace agrese

Nejčastěji je agrese rozlišována jako *instrumentální a emocionální*, tedy podle spouštěče, který k agresivnímu jednání vede. Zatímco emocionální agrese (někdy nazývaná afektivní) je vyvolána silným podnětem, často bolestí, nebo pocitem přímého ohrožení,

---

³ HARTL, P; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 22

⁴ HARTL, P; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 23

nalezení spouštěče instrumentální agrese je mnohem složitější. Instrumentální agrese bývá někdy označována jako žádoucí a není to proto, že by se zde jednalo o žádoucí chování nebo jednání, ale proto, že takto jednající jedinec si tímto chováním splňuje své žádosti a potřeby. Problém je s dvojnázností pojmu „žádoucí“, někdy se dokonce používá termín „nutná“. U označení „nutná agrese“ by se jednalo o chování, které je vyvoláno určitou fyziologickou nutností, jako je kupříkladu hlad nebo přímé ohrožení. Slovo žádoucí oproti tomu označuje většinou něco, co si přejeme, nebo po tom toužíme a motivem tohoto jednání pak mohou být čistě sobecké pohnutky.

Školní šikana, které budou věnovány další kapitoly této práce, spadá do této druhé kategorie agrese. Toto zařazení šikany je důležité, z hlediska toho, jak při výskytu zmíněného patologického chování dále postupovat. Z psychologického hlediska není totiž příliš efektivní tlumit emocionální agresi, jejíž projevy jsou dány pudově a částečně tedy nespádají pod volní jednání. Na druhou stranu instrumentální agrese je naučené sociální jednání, které vede k uspokojení potřeb jedince, na úkor svobody druhého jedince. V tomto případě je změna tohoto vzorce chování možná a dokonce vysoce žádoucí. Tam, kde není převýchova možná, jedná se nejspíše o určitou psychopatologickou poruchu osobnosti, která již nespadá pod kompetence výchovných institucí, ale institucí lékařských a specializujících se na ochranu společnosti.

Stále hojně používána je Moyerova klasifikace agrese. V české literatuře ji cituje například Čermák. Jedná se o rozdělení, které vychází z etologie chování zvířat a nachází sedm druhů agrese, která je společná lidem i zvířatům. Tato klasifikace je stále živá i díky tomu, že velmi zřetelně popisuje spouštěče, které vedou k agresivnímu chování nejen živočichů, ale i lidí. Pro téma šikany je také velmi užitečná, protože pomáhá popsat mechanismy, které se rozbíhají mezi obětí a agresorem.

Moyerova klasifikace agrese⁵

Predátorská agrese je útočným chováním zvířete proti přirozené kořisti. Většinou jde o mezidruhový typ agrese. Vyvolávajícím podnětem je zpravidla pohybující se kořist.

---

⁵ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 10

Agrese mezi samci je vnitrodruhovou agresí sloužící k nastolení hierarchie dominantních a submisivních samců ve skupině.

Agrese vyvolaná strachem se vyskytuje v situaci, která neumožňuje únik a která ohrožuje jedince. Vždy jí předchází pokus o útěk.

Dráždivá agrese je vyvolána různými živými nebo neživými objekty. Moyer předpokládá, že jí předchází frustrace, bolest, hlad, únava, nedostatek spánku a jiné stresory.

Mateřská agrese je reakcí matky v situaci ohrožení jejího mláděte.

Sexuální agrese je vyvolána stejnými podněty, které jsou příčinou sexuálních reakcí. Vyskytuje se hlavně u samců, ale nikoli výhradně.

Agrese se jako obrana teritoria se objevuje jako reakce na narušení již vymezeného území.

Nyní převedeme tuto klasifikaci na prostředí školy, a budeme sledovat některé rizikové situace, ve kterých se může projevit určitý typ agrese vyjmenovaný v této škole. Tento pohled může pomoci rozlišit agresí emocionální a instrumentální a lépe tak pochopit momenty, kdy a proč se některé druhy agresivního chování objevují.

Predátorská agrese je zcela jasně pozorovatelná ve chvílích, kdy oběť stojí tváří v tvář agresorovi nebo skupině agresorů. Často je spouštěcím mechanismem pro začátek útoku chvíle, kdy oběť začne utíkat. Na tento impuls reaguje většinou celá skupina naprosto totožně útokem.

Stejně tak, pokud se jedná o agresí žáků proti učiteli. Ta nastává ve chvíli, kdy se učitel vůči vyprovokovaným žákům otočí zády a snaží se opustit třídu (zřejmý útěk). Známý je případ, kdy takto odcházejícího učitele zasáhl odpadkový koš a těžce ho zranil.

Tento typ agrese se může také někdy objevit na straně učitele. Jedná se o situace, kdy neoblíbený žák na sebe více upozorní a pro učitele, který si to nemusí ani zcela jasně

uvědomit, je to impuls pro začátek boje, který může skončit až odchodem žáka ze školy nebo jeho psychickým zhroucením.

Agresi mezi samci (a samicemi) je možno pozorovat poprvé již mezi čtvrtým a pátým rokem, kdy se ve skupině objeví jeden dominantní jedinec. Jedná se většinou o šikovné dítě, které je zároveň i prosociální. Problém nastává tehdy, kdy je dítě stále první a neumí přijmout jinou pozici. První boje o postavení v kolektivu se tak mohou objevit po příchodu do první třídy, kdy o tento post bojuje více dětí.

Výrazně se tato agrese projevuje také v pubertě a je zřetelná například při příchodu nového žáka do třídy, kdy dominantní jedinec více či méně zjevně testuje, jestli pro něj bude nově příchozí ohrožující.

Touto agresí jsou ohrožené také děti, u kterých byla špatně ošetřena potřeba bezpečí. Jedná se o děti velmi úzkostných matek, přepečlivých matek nebo nemocné děti. Tyto děti bývají dominantními jedinci často smeteny a postaveny do role podřadných jedinců v kolektivu.

Agrese vyvolaná strachem může být ve školním prostředí také častá. Dítě až do třináctého roku života není zcela schopné poznat rozdíl mezi realitou a fikcí. Pokud učitel nebo rodič použije silně emotivně zabarvenou pohružku, nejsou někteří jedinci schopni rozeznat její nereálnost („vyřídím si to s tebou, že budeš litovat, že“... „řeknu to rodičům a půjdeš do děcáku“, „nahlásím to policii a rodiče půjdou do vězení“...). Někdy stačí hojně užívané: „Já tě zabiju!“, což většina populace je schopna rozlišit jako nadnesený výraz, ale menší děti ne zcela. Tato agrese může často končit záškoláctvím, nebo útekem z domova. Současně může dítě, které se nalézá dlouhodobě ve stavu strachu zareagovat silně nepřiměřeně i na poměrně slabý podnět. Je to ten poslední impuls, který ho přiměje k pokusu zbavit se onoho duševního diskomfortu, který dlouhodobě zažívá. „*Strach je podobně jako bolest velice nepříjemný pocit a člověk zkusí téměř všechno, aby se od něho osvobodil. Existuje mnoho možností, jak se zbavit strachu a úzkosti, například užívání drog, sexuální vzrušení, spánek nebo společnost druhých. Jednou z nejúčinnějších možností, jak se jej zbavit, je agresivní chování. Když se člověk dostane z pasivního stavu strachu a přejde do útoku, mučivý pocit obav zmizí.*“⁶

---

⁶ FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 201

Problematika *dráždivé agrese* se může objevit u učitele, nebo vychovatele, který nelimituje své požadavky. Jedná se třeba o známé přidávání dalších a dalších úkolů za každou chybu ve cvičení. V určitou chvíli, kdy začne působit únava, se může i jinak velmi klidné dítě projevit značně agresivně. Dítě je třeba limitovat a určovat časové i množství hranice. Jako obranný moment se může v těchto situacích také objevit smích, který bývá učiteli někdy chybně hodnocen jako drzost, nebo odmítnutí poslušnosti. V případech dráždivé agrese jde většinou o projev strachu, že dítě situaci nezvládne.

Mateřská agrese je pedagogy často negativně hodnocena jako nepřiměřené zastávání se dítěte. Je důležité si uvědomit, že každý rodič má právo na obranu svého dítěte a pokud má pocit, že je jeho dítě napadáno, může jednat agresivně. Učitelé by se tak měli seznámit se strategiemi jednání s rodiči, zvláště s rodiči agresivními a rodiči problematických dětí.

Sexuální agrese spadá spíše do kategorie sexuálních odchylek, ale přesto se s ní učitelé mohou v běžné škole také setkat. Vzhledem k tomu, že je vyvolána stejnými podněty, které jsou příčinou sexuálních reakcí, dají se poměrně snadno v některých případech vystopovat spouštěče. V současné době mají děti mnohem snadnější přístup k pornografickým materiálům, které mohou být právě tímto spouštěčem. Pornografie zvyšuje excitaci agrese a to nejen vůči příslušníkům opačného pohlaví, ale také vůči příslušníkům stejného pohlaví. V nedávné době byl řešen případ dvou chlapců, kteří znásilnili svou starší spolužačku. Oba chlapci se přiznali, že čin spáchali na základě četby pornografických časopisů. Ani jednomu z útočníků nebylo patnáct let. Případy znásilnění jsou ještě specifické v tom, že se k nim přidává tzv. „mýtus znásilnění“⁷. Některé pornografické filmy a materiály prezentují znásilnění jako něco, co si žena přeje a co jí vzrušuje. Třináctiletý a mnohdy ani starší agresor nemá vyvinutou rozlišovací schopnost natolik, aby rozpoznal nereálnost tohoto tvrzení. Zvyšuje se tak riziko sexuálně agresivních činů.

Agrese jako obrana teritoria je jednou z nejčastějších forem agrese, se kterou se může pedagog setkat. Již děti v první třídě mají tendence malovat přesně doprostřed lavice čáru a úzkostně hlídat, aby ji spolužák nepřekročil ani částí sešitu. Mezi čtvrtým a pátým

---

⁷ ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 109

rokem také děti ve výchovných institucích reagují velmi citlivě na narušení osobní zóny, která je ve škole narušována učiteli velmi často. Na lidském těle existují oblasti, které jsou prožívány jako více či méně intimní a podle toho i jako bezpečné, nebo méně bezpečné. Podle psychologických studií je nejvíce nebezpečným místem překvapivě prožívána vnitřní strana paží. Není přitom tak neobvyklé, aby učitel vyvedl nevhodně chovajícího se žáka za paži, bez ohledu na tuto skutečnost. Dalším takto nebezpečně prožívaným místem je temeno hlavy. Místo odpovídá umístění velké fontanely, tedy místu zvýšeného rizika zranění hlavy. Zvláště učitelé prvního stupně často při pochvale hladí dítě právě zde. Každý člověk prožívá tyto situace s rozdílnou intenzitou, ale každý pedagog by měl respektovat osobní zónu žáka a s rozmyslem a taktností přistupovat k fyzickému kontaktu. V opačném případě může dojít k prudké reakci, která je sice z pohledu učitele nepřiměřená, ale z pozice žáka částečně pochopitelná.

Specifickou obranou teritoria je také sféra osobního majetku a v ubytovacích zařízeních (domovy mládeže, dětské domovy, diagnostické ústavy...) i oblast přiděleného prostoru a zařízení. Zvláště v zařízeních, kde jsou umístěni klienti s poruchami chování, by se měli vychovatelé a pedagogové vyhnout bezdůvodnému narušování soukromí. Při narušení osobního teritoria může dojít k tak prudké agresivní reakci, že pedagog může být i napaden a zraněn. I z tohoto důvodu se nyní projednává návrh, aby odsouzení pachatelé trestných činů byli po uplynutí určité doby přemístěni do jiného nápravného zařízení, kde bude opět trvat určitou dobu, než se vytvoří oblast jejich osobního teritoria a pevných vazeb.

Současně může mít na agresi vliv zvyšující se koncentrace obyvatelstva zvláště v oblastech městské zástavby. „*Přelidnění a s tím související větší hustota osídlení má zlé následky tehdy, když lidé bydlí ve špatných podmínkách a chybí jim základní možnosti, aby se chránili před trvalým, bezprostředním obtěžováním druhými.*“⁸

Z praktického hlediska můžeme ještě rozdělit agresi na *verbální a fyzickou*. O verbální agresi jde tehdy, pokud jde o napadení osobnostní složky člověka, bez útoku na jeho tělesnou složku. Jde o všechny druhy urážek, nadávek, zesměšňování, výhrůžek, ale i o ironizování, sarkasmus, nebo pomluvy.

---

⁸ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 117

Fyzická agrese napadá přímo fyzicky oběť. Může se stupňovat od lehkého strkání, přes kopání, píchání, políček k těžšímu bití, pálení nebo škrcení. Důsledkem fyzické agrese může být smrt oběti.

Za specifickou formu agrese je považována i *asertivita*. Jedná se o socializovanou formu agrese, jejímž používáním dokáže jedinec prosazovat své potřeby a požadavky v mezích platných zákonů.

2.3 Teorie agrese

2.3.1 Freudova teorie agrese

S. Freud pracoval s teorií tří složek osobnosti, které se navzájem ovlivňují. Tyto složky současně popisují hladiny vědomí a nevědomí lidského jedince. Ego reprezentuje naše vědomí, superego je kontrolním mechanismem a Id je naše temné nevědomí. Právě ono nevědomí je ovlivňováno pudy, které jsou hybnou silou lidského života a určují dynamiku osobnosti.

Freud popsal původně dvě kategorie pudů – pud sebezáchovy a pohlavní pud. Později však tuto teorii přepracoval a stanovil novou dichotomii: Pud života (Eros - kam patří pohlavní i sebezáchovný pud) a pud smrti (Thanatos). Právě tento pud smrti je výchozím momentem pro Freudovo pojetí agrese. Pud smrti totiž reprezentuje vrozenou tendenci člověka k destrukci a ničení. Jedná se vlastně o negaci života a tím se dostává do jasného protikladu k pudu života. Člověk je tímto pudem hnán k tomu, aby usiloval o původní stav nežití. Agresivita v tomto pojetí neslouží tedy pouze k ovládnutí druhých nebo zajišťování vlastních potřeb, ale k sebezničení a negování života vlastního, nebo jiného organismu. *„Freud poznal, že život není ovládán dvěma egoistickými pudy – pudem hladu a pudem sexuality, nýbrž dvěma vášněmi – láskou a destruktivitou, z nichž ani jedna neslouží k fyziologickému přežití ve stejném smyslu jako hlad a sexualita. Protože však byl stále v zajetí svých teoretických předpokladů, označil je jako „pud života“ a „pud smrti“, a tím dodal lidské destruktivitě důležitost jedné ze dvou základních lidských vášní.“*⁹

---

⁹ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 20

Z Freudova pohledu pak není agresivita reakcí na nějaké podráždění, ale silou, která je trvale zakořeněna v samotném lidském organismu.

Hlavní přínos Freudovy teorie můžeme spatřovat v tom, že poukázal na nevědomé procesy, které se odehrávají „pod povrchem“ osobnosti a zpochybnil některé motivy, které do té doby byly považovány za ryze pozitivní (vysoce ochranná výchova, preciznost ve smyslu lpění na detailech, přísná prudernost...). Díky tomu začal nutit společnost dívat se na mnohá tabu z dosud neznámých úhlů pohledu a tím více pronikat do skrytých motivů života.

2.3.2 Teorie agrese Konráda Lorenze

Zatímco Freudovy knihy byly a jsou vyhledávány spíše omezenou skupinou lidí zajímajících se o psychoanalýzu, podařilo se Lorenzovi své teorie přiblížit pomocí populárních knih široké veřejnosti. Jedná se o převedení etologických poznatků do oblasti sociální psychologie.

Lorenz se shodoval s Freudem v pojetí, které vidělo agresivitu jako energii přítomnou v lidském životě, která nemusí být nutně reakcí na nějaký vnější podnět. Jedná se o určitý stav vnitřní vybuzení, který hledá způsob uvolnění a projeví se, ať je to vůči podnětu přiměřené, nebo nikoli. Z toho důvodu byl Lorenzův i Freudův model agrese nazývány modelem „hydraulickým“, podle tlaku vody nebo horké páry. *„Je víc než pravděpodobné, že špatné účinky lidského agresivního pudu, pro jehož vysvětlení předpokládal Sigmund Freud zvláštní pud smrti, spočívá zcela jednoduše v tom, že vnitrodruhovou selekcí byla v člověku v šerém pravěku vypěstována taková míra agresivního pudu, že pro ni ve svém dnešním společenském uspořádání nenacházíme adekvátní ventil.“*¹⁰

---

¹⁰ LORENZ, K. Takzvané zlo. Praha: Mladá Fronta, 1992, s. 205

Dále Lorenz také podotýká: *Plně nebezpečí agresivního pudu pochopíme právě ze skutečnosti, že agrese je pravým primárním instinktem, sloužícím k udržení druhu: je to právě spontánnost instinktu, která ho dělá tak nebezpečným.*¹¹

V citaci se objevuje další důležitý momentem Lorenzova pojetí agrese a to sice myšlenka, že agrese slouží k přežití jedince i druhu. Působí jako moment výběru nejlepšího partnera a nutí jedince stejného druhu (intraspecifická agrese) rozptýlit se co nejdále po přístupném území. Tento instinkt, který pomáhá v živočišné říši k lepšímu přežití, je podle Lorenze u člověka přehnaně „zdivočelý“ a nepůsobí už v zájmu přežití. Zajímavým Lorenzovým postřehem je pak skutečnost, že „současný moderní člověk trpí nedostatečným odreagováním agresivního pudového jednání.“¹² Jedná se tedy o situaci, kdy u člověka stále vzniká agresivně-destruktivní energie, kterou lze dlouhodobě ovládat jen velice špatně, z čehož vyplývá, že „takzvané zlo“ u zvířat (hlavní motiv jeho slavné knihy) se stává skutečným zlem pro člověka. Nedostatečné vybití agresivity tak současně může být motiv agresivního jednání školáků a mladých lidí, kteří jsou společností chráněni před jakýmkoliv nepříjemnostmi a svůj život pak často prožívají jako nudný a stereotypní.

Ačkoli byly Lorenzovy teorie přijímány nadšeně širokou veřejností, od některých odborníků se mu dostalo příkrého odmítnutí. Zvláště Fromm ho ve své knize Anatomie lidské destruktivity podrobuje přísné kritice a srovnává jeho teorie s teorií Freudovou (je možné, že to vyplývá ze skutečnosti, že Lorenz ve své knize naopak kritizuje některé Freudovy názory). Dochází k tomu, že zatímco Freud byl odborník na lidskou duši, snaží se Lorenz veřejnosti vnutit určité analogie chování zvířat s chováním lidí. „*Freud studoval lidi. Byl bystrým pozorovatelem jejich skutečného chování a různých projevů jejich nevědomí. Jeho teorie pudu smrti může být mylná, neúplná nebo také nedostatečně prokázaná, ale Freud ji vytvořil na základě důkladného pozorování lidí. Naproti tomu Lorenz je pozorovatelem zvířat, zejména zvířat nižších, a v této oblasti je nepochybně schopným odborníkem. Jeho znalost člověka však nepřekračuje průměr.*“¹³

---

¹¹ LORENZ, K. Takzvané zlo. Praha: Mladá Fronta, 1992, s. 49

¹² LORENZ, K. Takzvané zlo. Praha: Mladá Fronta, 1992, s. 205

¹³ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 34

I když se ve svých dílech neshodovali, byli Freud, Fromm a Lorenz odborníky na chování. Každý z nich přinesl do teorií agrese svůj pohled a poznatky a snad díky své různorodosti obsáhli mnohem větší pole tohoto zkoumaného problému. V teorii každého z nich tak lze objevit stále aktuální a příhodné postřehy.

2.3.3 Adlerova teorie agrese v analytické teorii osobnosti

A. Adler odmítl poměrně brzy Freudovu teorii, že celý lidský život je ovládán sexuálním pudem. Začal vypracovávat své vlastní pojetí, které vyvrcholilo založením „Společnosti individuální psychologie“. Hlavním rozdílem jeho teorie byl názor, že člověka nelze oddělit od jeho sociálních vztahů a hlavně, že člověk je schopen utvářet svůj vlastní osud a tím překonávat primitivní pudy. *„Název „individuální psychologie“ (vzat z původního latinského významu slova „individuum“ znamenající nedělitelný) má zdůraznit nedělitelnou jednotu osobnosti.“*¹⁴

Adler zaměřil svou teorii osobnosti silně k pojmu méněcennosti a k mechanismům, které se snažily tuto méněcennost překonat. Pocit méněcennosti se podle Adlera rozvíjí už v dětství. Dítě je naprosto závislé na svých rodičích a je jim zcela podřízeno. Svou roli nezastupitelně hraje i počet dětí a pořadí sourozenců v dané rodině. Snaha vymanit se z této podřízenosti, která vznikla v raném dětství, je pak hnací silou každého jedince – je to primární motivace lidského života. Pocit méněcennosti však může být z nějakého důvodu přehnaný a vyvíjí se v takzvaný komplex méněcennosti. Tato patologie se podle Adlera *„rozvíjí a) z organické nedostačivosti dítěte, b) z přílišné shovívavosti vychovatelů (dítě nerozvíjí své schopnosti, protože za něj všichni všechno dělají. Dítě trpí pocity nedostačivosti, protože má za, že není schopno zvládnout životní překážky samo), c) z opuštěnosti (zanedbávání). Dítě se cítí nepotřebné a ztrácí důvěru ve svou schopnost být užitečné a získat úctu druhých.“*¹⁵ Aby člověk překonal svoje pocity méněcennosti, snaží se rozvinout komplex nadřazenosti – moci. Člověk, u kterého se rozvinul tento komplex, pak projevuje jasné známky agrese. Je u něj stále patrná snaha druhé ponižovat a

---

¹⁴ MIKŠÍK, O. Psychologické teorie osobnosti. Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 36

¹⁵ MIKŠÍK, O. Psychologické teorie osobnosti. Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 38

zesměšňovat. Může se jednat o slovní agresí všeho druhu až po přímou fyzickou agresí. Velké nebezpečí samozřejmě hrozí tam, kde se tato osoba dostává do role, kde může svůj komplex nadřazenosti rozvíjet téměř nekontrolovaně. Jedná se o pozice nadřízených, dozorců, kontrolorů a samozřejmě i učitelů. Adler odlišoval tři stadia o konečném cíli lidského života.

- být agresivní
- být mocný
- být nadřazený (v tomto smyslu se jednalo o nadřazenost jiného druhu než je komplex nadřazenosti. Zde šlo spíše o to, být lepší, kvalitnější než ten druhý), (srov. Mikšík 2003).

Na druhou stranu nestavěl Adler člověka do pozice, kde je vydán napospas své touze překonat svou méněcennost. V tom se odlišoval právě od Freuda, který lidské pudy stavěl jako nepřekonatelné hranice. Adler pracoval s konceptem „životního plánu“, později nazývaného „styl života“. V tomto životním plánu je zahrnuto naše úsilí překonat vrozený pocit méněcennosti, ale současně je zde i naděje, že pokud člověk rozpozná mechanismy, které ho v životě nutí jednat určitým způsobem, může na základě své vlastní kreativity tyto vzorce chování částečně měnit. Právě toto poznání je velkým přínosem Adlerovy dynamiky osobnosti.

2.3.4 Pohled na agresí v humanistické psychoanalýze E. Fromma

E. Fromm vybočoval z řady psychoanalytiků svým nahlížením na společenskou podmíněnost psychiky. Bral v úvahu nejrůznější faktory, které vstupují do utváření lidské osobnosti. Spadala sem oblast politická, sociologická, antropologická i náboženská. V lidské existenci spatřoval výraznou kvalitativní odlišnost od existence živočichů. Protože se člověk stal výlučnou a netypickou součástí přírody, dochází v jeho životě k mnoha konfliktům, které jsou dány hledáním jeho optimálního vztahu a harmonie s tímto prostředím, kam zvláštním způsobem patří i nepatří. Pokud člověk svou složitou situaci

přestane zvládat, dochází k vytvoření neproduktivního stylu chování a života. Ten potom ústí do některé ze tří tendencí chování:

- a) do autoritarismu – což je tendence člověka spojit svůj život s někým, nebo něčím silnějším mimo něj a získat tak sílu, která mu chybí. Autoritarismus má dvě podoby. První formou jsou masochistické tendence, kdy se člověk projevuje výrazně submisivně a bezmocně s výraznou tendencí k sebeponižování. Druhým typem je sadistická forma, která druhé využívá, zneužívá a snaží se je ovládat. Do této kategorie by spadala i školní šikana. Tyto dvě formy se ale nemusejí ani navzájem vylučovat. Ve škole by se autoritářský jedinec mohl velmi povolně podvolovat učitelům, vynikat jako vzorný žák, který je vždy připravený vyplnit jakékoli přání dospělých, aby se zalíbil, a na druhou stranu umí šikanovat a týrat slabší spolužáky.

„Sadistický člověk je sadistický proto, že trpí impotencí srdce, neschopností pohnout druhého, aby na něho reagoval, a stát se oblíbeným a milovaným člověkem. Tuto bezmocnost kompenzuje vášní ovládat druhé.“¹⁶

- b) do destruktivismu – zde se jedná o agresi namířenou vůči neživým předmětům a funguje jako ventil nahromaděného přetlaku. Destruktivní tendence mají opět lidé, kteří neumějí, nebo nemohou své problémy řešit jiným, konstruktivním způsobem.
- c) do konformity automatu – jedná se o únikovou formu, kdy jedinec, aby nemusel řešit žádnou konfliktní situaci, se zříká sebe sama a bezvýhradně přebírá roli, kterou mu daná společnost předkládá. Jsou to jedinci, kteří se úzkostlivě snaží nevybočit z řady, nijak na sebe neupozornit a zcela se začlenit do průměru společnosti, ve které žijí. Dochází zde k popření vlastního jáství a vytvoření nepravdivé osobnosti.

Je jasné, že ani jeden způsob chování nepomůže člověku vyřešit jeho problémy a nalézt hledanou harmonii. Jedná se čistě o únikové strategie, které překrývají pravé motivy chování. Fromm proto s klienty dále pracoval pomocí psychoanalytických technik a

---

¹⁶ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 292

pomáhal jim odkrýt, co v jejich nevědomí je nutí používat tyto neproduktivní styly chování.

Jádro Frommovy teorie agrese tvořilo dělení agrese na benigní a maligní. *„Musíme rozeznávat dva úplně rozdílné typy agrese. První druh, který má člověk společný se všemi zvířaty, je fylogeneticky programovaný podnět napadnout (nebo uprchnout), jakmile jsou ohroženy životní zájmy organismu. Tato obranná, „benigní“ agrese slouží přežití jedince i druhu; je nástrojem biologické adaptability a zaniká, jakmile pomine ohrožení. Druhý typ je „maligní“ (zlá) agrese, to je krutost a destruktivita. Ta je specificky lidská a u většiny savců v podstatě chybí...nemá vůbec žádný účel a člověk její pomocí uspokojuje pouze svoji žádost, touhu po rozkoši, kterou poskytuje.“*¹⁷ Fromm byl k tomuto dělení zjevně veden svým lékařským povoláním, z jehož terminologie tyto pojmy přejal. Tato označení používající se v případě nezhozného nebo zhozného rakovinotvorného bujení vyjadřují jasně jeho vztah k oběma typům. I když Fromm viděl obrannou benigní agresi jako přirozenou a sloužící životu, neopomněl, zjevně v protikladném postoji vůči Konrádu Lorenzovi, upozornit na fakt, že ani při této obranné agresi se člověk nestává zcela zvířetem. Vytýčil tři znaky, které člověka od zvířete odlišují.

Prvním znakem je lidská schopnost předvídání a fantazie, díky čemuž člověk nereaguje pouze na skutečné nebezpečí, ale i na to, které je pouze v jeho „hlavě“.

Druhým znakem je tendence lidí nechat se manipulovat silnými vůdci k tomu, aby viděli nebezpečí i tam, kde se jedná pouze o nadnárodní finanční zájmy. Podle Fromma byla takto zinscenována velká část válečných konfliktů.

Třetím znakem je fakt, že člověk brání mnohem širší oblast životních zájmů než zvířata.

Zajímavostí je, že kromě destruktivity zařazuje Fromm do zhozné agrese i nekrofilní orientaci. Definuje ji jako projev nechuti ke specifickým projevům živého světa, který je natolik proměnlivý a těžce uchopitelný, že je pro některé jedince velice těžce přijatelný.

---

¹⁷ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s.16

2.3.5 Teorie agresivity a frustrace Johna Dollarda

„Výskyt agresivního chování předpokládá vždy existenci frustrace a obráceně existence frustrace vede vždy k nějaké formě agrese.“ (J. Dollard)

John Dollard představuje zajímavý přechod mezi psychoanalýzou a behaviorismem. Dollard sice vycházel z procesu učení, jehož základem je vzorec S – O – R (stimul – organismus – reakce), ale pod vlivem psychoanalytického výcviku, který absolvoval v Evropě, se začal nejvíce zajímat o prostřední článek vzorce, o osobnost. Dollard popsal a pracoval s pudovými potřebami (pudová excitace, drive) jako se silnou motivací, které vyvolává odezvu v organismu. (V tom se lišil od radikálních behavioristů, kteří teorii pudů odmítli). Pudová potřeba je v Dollardově teorii spouštěčem procesu učení. Za ní navazuje podnět, který rozhoduje, kdy a jak bude jedinec jednat, potom odezva a zpevnění. *„Zpevnění nastává tehdy, pokud je po úspěšném jednání redukována výchozí potřeba. Na síle této redukce pak závisí pravděpodobnost opakování odezvy.“*¹⁸ Právě na základě této teorie učení rozpracovali Dollard a N. E. Miller teorii agresivity a frustrace. Pod pojmem frustrace chápali: a) přerušeni započaté, k cíli směřující aktivity, b) negaci nějaké žádosti či přání (ztrátu). Dollard s Millerem tvrdili, že pokud z nějakého důvodu dojde k frustraci, automatickou reakcí na ni je agrese. Později toto tvrzení poopravili ve smyslu, že agrese je pouze jednou z mnoha reakcí na frustraci, ale tvrzení, že agresivní chování je vždy zapříčiněno existencí nějaké frustrace, zůstalo zachováno. Agresivita zde pak reprezentuje chování, které mohlo zredukovat původní pudovou potřebu a osvědčit se jako výhodné. V Dollardově teorii je tedy agresivita naučeným chováním.

Dollardovo pojetí učení, s důrazem na osobnost, mělo velký význam pro další zkoumání frustrace a jejího působení na lidské jednání. V českém prostředí významně pracoval s teorií frustrace a deprivace prof. Langmeier a prof. Matějček při výzkumu a práci s dětmi z dětských domovů.

---

¹⁸ MIKŠÍK, O. Psychologické teorie osobnosti. Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 83

2.3.6 Agresivita v sociálně kognitivní teorii osobnosti A. Bandury

A. Bandura vynikl kritikou radikálního behaviorismu, kterému vytýkal, že nebere ohled na to, že lidské chování je ovlivňováno také mnoha kognitivními procesy. Lidé tak nejsou pouze nemyslicími stroji ovlivňovanými silami prostředí, ale mají schopnosti předvídat výskyt událostí a kontrolovat, co ovlivňuje jejich život.

V Bandurově teorii se vyskytují dva velmi důležité momenty měnící pohled na sociální učení. Prvním z nich je postřeh, že se lidé učí pozorováním (observační učení) a druhým je důraz na schopnost autoregulace (self-regulation).

Observační učení splňuje všechny fenomény učení, stejně jako učení se zkušeností. Základem je pozorování druhých a vyhodnocování užitečnosti nebo neužitečnosti tohoto chování. Může docházet i k inovacím pozorovaného chování, pokud si pozorující vybere pouze jeden nebo i více znaků pozorovaného chování. Výsledné styly chování pak mohou být i úplně jiné, než jaké byly sledovány u vzoru. Při pozorování druhých si lidé vytvářejí kódované informace (modely), které pak používají při vhodných příležitostech. Jde tedy o konstruktivní proces, který je řízen čtyřmi procesy: pozorností, pamětí, motorickou reprodukcí a motivací. (srov. Mikšík 2003)

Teorie seberegulace vychází z Bandurova přesvědčení, že člověk má schopnosti, kterými může ovlivňovat své chování. Tyto schopnosti se projevují ve třech hlavních funkcích. Jedná se a) o automonitorování, b) o vyhodnocování vlastního chování s ohledem na morální standardy společnosti a c) o afektivní autoreakce, které regulují chování tak, aby bylo ve shodě s vlastní sebeúctou a sebeuspokojením.¹⁹

Bandurovy poznatky jsou velmi důležité pro posuzování agrese a agresora. Člověk není stavěn do pozice tvora, který není odpovědný za výbuchy svého agresivního jednání, ale každý zdravý jedinec je vybaven schopnostmi, kterými může svou agresivitu určitým způsobem ovlivňovat. Důležitým momentem je pak také teorie observačního učení, která

---

¹⁹ srov. Janoušek, <http://web.ff.cuni.cz/~hosksaff/janousek.pdf> 20. 10. 2007

je reálným argumentem v diskusích o škodlivosti sledování násilných programů v televizi, nebo hraní počítačových her simulujících agresivní chování.

3 Příčiny zvýšené agresivity

3.1 Biologické předpoklady

3.1.1 Dědičnost

Možnosti genetického přenosu sklonů k agresivitě jsou probírány téměř od počátků rozvoje genetiky. Proto možná překvapí fakt, že výsledky výzkumů nejsou nikterak jednoznačné, nebo přesvědčivé. Hlavním problémem je totiž fakt, že je velmi těžko rozlišitelné, nakolik měla na agresivitu vliv dědičnost a nakolik se v jedincově jednání promítá vliv prostředí, ve kterém vyrůstal. Výzkumné týmy se proto zaměřují hlavně na výzkum dvojčat, ale i zde se musí brát ohled na fakt, že dvojčata vyrůstala nejčastěji ve stejném prostředí. Nejideálnějším výzkumným vzorkem jsou proto jednovaječná dvojčata (monozygota), která byla po porodu rozdělena a umístěna v rozdílných náhradních rodinách. I přes tuto problematickost se prokázalo, že dvojčata jednovaječná sdílejí navzájem některé povahové rysy (mimo jiné i sklon k agresivitě) v mnohem větší míře, než dvojčata dvojvaječná (dizygota), (Rushtonův výzkum prováděný na 500 párech monozygot a dizygot a uveřejněný v roce 1986),²⁰ Z toho by se dalo usuzovat, že existují určité genetické předpoklady pro zvýšenou míru agresivity.

Pro podobné závěry by hovořil i fakt, že se v populaci vyskytuje vyšší míra dětí mužského pohlaví, která je postižena nějakou formou syndromu hyperaktivity. Na diagnostiku tohoto syndromu v dětství pak v dospělosti častěji nasedá antisociální porucha osobnosti opět více v mužské populaci. Vědecké výzkumy jsou proto vedeny tak, aby odhalily, zda je tato porucha nějakým způsobem vázána na mužské příbuzenské linie. Otázkou ale zůstává, zda výskyt této poruchy vázající se více na chlapce není zapříčiněn spíše křehčí nervovou soustavou mužských plodů, které jsou potom náchylnější k poškození v prenatálním a perinatálním stadiu.

---

²⁰ ČERMÁK, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 15

Zvláštním případem, kde je vliv genetiky jednoznačně prokázáný, je vzácné onemocnění označované jako Lesch-Nyhanův syndrom (LNS), známé také jako Nyhanův syndrom. Je to dědičná porucha zapříčiněná nedostatkem enzymu HGPRT. LNS je přenosný po mateřské linii (recesivní X – linie). Gen je přenášen matkou a předáván synovi. Proto se projeví pouze tehdy, pokud se narodí mužský potomek. Postižení trpí psychickými i fyzickými poruchami. Nejzávažnější je hromadění purinů (dusík obsahující heterocyklická sloučenina, která je základem adeninu a guaninu v nukleových kyselinách) v těle, které způsobí mentální retardaci, ochabnutí svalů a dnu. Mentální retardace se projeví již v prvním roce života a v druhém roce se začíná objevovat velmi výrazný příznak LNS, kterým je sebemutilace, někdy označovaný jako seabemrzačení. Je charakterizováno silným kousáním rtů, prstů nebo rukou. Postižení mohou napadat nejen sebe, ale velmi agresivně i osoby ve svém okolí.

Tento syndrom je tedy geneticky zapříčiněn a jeho výrazným symptomem je silný sklon k sebedestruktivnímu a agresivnímu jednání. Nejedná se tedy o prokázání toho, že by gen přenášel sklon k agresivitě, ale genetická výbava matky přenáší celý syndrom, z něhož je jedním ze symptomů zvýšená agresivita.

Do této chvíle nebylo tedy jednoznačně prokázáno, že by sklony k agresivnímu jednání byly dědičné, případně že by mutace určitého genu vedla ke zvýšené agresivitě, bez schopnosti tuto agresivitu zvládnout. Na druhou stranu je genetika zatím poměrně mladou vědou, která stále přináší nové poznatky. Je proto možné, že i v oblasti agresivity se v průběhu nadcházejících let objeví nové skutečnosti, které napomohou přinejmenším k lepšímu pochopení tohoto problematického chování.

3.1.2 Neurofyzická podstata agresivity

Výzkum mozkových struktur je velmi složitý a náročný. Vychází se nejčastěji z rozboru mozku hlodavců, z čehož nejčastěji bývají využíváni potkani. Navození agresivity v laboratorních podmínkách se provádí pomocí elektrické stimulace jednotlivých mozkových center, bolestivých podnětů a různých druhů deprivace (oddělení od příslušníků stejného druhu, hladu, smyslové deprivace apod.).

V mozku jsou popsána centra, která mají vliv, případně odpovídají za agresivní jednání. Tato centra jsou navzájem propojena a jejich zapojení má pak vliv na výsledné chování. Hlavními oblastmi ovlivňujícími agresi jsou limbický systém a mozková kůra.

Limbický systém je složen ze struktur lokalizovaných v mozkovém kmeni a spodní části mozkové kůry. Tento systém je evolučně nejmladší částí mozku a je společný pouze savcům. Jeho funkce není ještě zcela prozkoumána, ale nejčastěji bývá poukazováno na jeho spojitost s emocemi. S agresivitou pak bývá nejčastěji spojován útvar mandlovitého tvaru – amygdala, který má dále vliv na učení a paměť. Patologická fyziognomie amygdaly bývá popisována jako možná příčina záchvatovitého násilného jednání. Spojení amygdaly s částí mezimozku (thalamu), je odpovědné za rychlou emocionální reakci. Pokud je toto spojení pomalejší a je vedeno přes mozkovou kůru, umožňuje to podnět dále kognitivně zpracovat. Zde bychom mohli vidět fyziologický podklad emocionálního a instrumentálního dělení agresivity. Důležitou složkou limbického systému je i hippocampus (obloučkový závit ve spodní části mozku), který je odpovědný za uchování informací o emocionálním významu podnětu. Ve spojení s amygdalou vyvolává vzpomínky na danou situaci a její emocionální zabarvení. Funkce a činnost amygdaly je zatím popsána jen částečně a zůstává zde proto mnoho otázek. Tomuto tématu byla věnována celá konference Newyorské vědecké akademie (The New York Academy of Sciences) v roce 2002, která se konala v Galvestone v Texasu. Tato konference přinesla některé nové poznatky o vlivu amygdaly na lidské chování. Byla objevena i zajímavá souvislost mezi schizofrenií a amygdalou. Pacienti trpící schizofrenií měli oproti běžné populaci amygdalu výrazně zmenšenou a objevovaly se u nich pocity strachu, úzkosti a ohrožení²¹

Z oblasti mozkové kůry je pro téma agrese zvláště důležitá oblast čelního laloku (lobus frontalis). Jedná se o sídlo vyšších duševních schopností člověka a bývá také někdy označováno jako sídlo „super ega“. Funguje totiž jako určitá kontrola našeho jednání a takzvaný prefrontální kortex (předčelní kůra) je sídlem emocí. Při jeho poškození dochází velmi často ke ztrátě emoční kontroly, neboli ke ztrátě kognitivní kontroly emocí.

---

²¹ srov. <http://www.nyas.org/about/newsDetails.asp?newsID=65&year=2002> 25. 10. 2007

Postižený jedinec se pak chová asociálně, bezohledně a silně impulsivně. K tomuto poškození dochází třeba při nevhodně vedeném porodu kleštěmi, kdy může dojít k traumatickému poškození čelní oblasti. Stejnými problémy trpí i pacienti, kteří přežili těžkou autohavárii, při které došlo k poranění hlavy, konkrétně čelní oblasti lebky.

Ve spojitosti s agresivním jednáním, na které má vliv mozková činnost, bývají jako důležitý faktor uváděny takzvané *přenašeče – mediátory (neurotransmitery)*. Na agresi mají ten zásadní vliv, že pomocí chemické aktivity nabuzují nebo utlumují neuronovou činnost. Po uložení informace jsou mediátory buď chemicky rozloženy, nebo se vracejí do synaptického vaku, který má úlohu určitého skladiště neurotransmiterů. Za tento rozklad odpovídá enzym, který je produkován ve dvou variantách, které se liší strukturou genetických motivů. Jedna varianta tohoto enzymu je méně výkonná (takzvaná „L“ varianta) a v mozku člověka, který geneticky získal tuto variantu enzymu, tak stále přetrvávají vyšší hladiny neurotransmiterů, což vede ke zvýšené vzrušivosti a tím i k možnému agresivnímu jednání. Tento L-typ enzymu se vyskytuje více u mužů a je mu přisuzován možný vliv na kriminální chování (doposud nebyl ale také jednoznačně prokázán).

S agresí bývají spojeny tyto mediátory: acetylcholin, noradrenalin, dopamin a serotonin. Zvláště serotonin bývá širokou veřejností označován za hormon „dobré nálady“, což není tak přesné. Pokud totiž přetrvává v určitých částech mozku ve větším množství, může vést k podráždění a někdy i výrazným projevům agresivity.

Jak je vidět na posledním příkladu, každé zjednodušení vázající se na neurofyziologii mozku může být zavádějící. Jedná se o výzkumnou oblast, která podobně jako genetika postupuje velkou rychlostí kupředu, ale ve své podstatě je velice mladou vědou, která se potýká s obrovským množstvím neznámých. Přesto informace, které jsou k dispozici, ukazují již nyní na to, že problematika agrese a zvláště její příčiny je nutno nahlížet z nejrůznějších úhlů, aby nám vznikl konečný obraz, který bude co nejplastičtější.

3.2 Výchovné předpoklady zvýšené agresivity

V knize Agresivita dětí autor E. Antier předkládá názor, že rodiče učí své dítě agresivitě tím, že vůči němu agresivitu použijí (ať už slovní, nebo fyzickou). Až do tří let by se dítě nemělo setkávat se zákazy, nařízeními a už vůbec ne s jakýmkoli projevem násilí (srov. Antier 2004). Jedná se zde stále o jakousi rousseovskou představu, že dítě vchází do světa naprosto čisté a agresivní styly chování se postupně učí od svého okolí. Proti tomuto názoru můžeme postavit pohled Konráda Lorenze, který kritizuje postoj, že by dítě mělo být uchráněno každé frustrace. Pro takto vychovávané děti používá výraz „non-frustration children“ a popisuje je jako velmi problematické děti, které rozhodně nebyly neagresivní. *„Nedostatek sociálních kontaktů – především ztráta lásky – patří k faktorům, které útočné chování silně podporují. Nesprávný důsledek z této jinak správné představy, který odvodili mnozí američtí pedagogové, spočíval v domněnce, že z dětí by vyrostli méně agresivní lidé, kdyby byli od malička ušetřeni každého zklamání (frustrace) a kdyby se jim vždy a ve všem ustoupilo...Tímto způsobem vznikl velký počet nesnesitelně drzých dětí, které byly všechno jiné než neagresivní... Navíc v dospělosti nezvládly často přechod do společnosti, která jejich chování netolerovala a skončily jako neurotičtí jedinci.“*²²

Dalo by se říci, že předcházející odstavec staví vliv výchovy na dva opačné póly. Lorenz zastává názor, že lidská agresivita je vrozená a je třeba s ní pracovat, zatímco Antier vidí dítě jako nezkažené, které je třeba před agresivitou chránit. Oba názory již byly mnohokrát rozebírány a vyvraceny. V následujícím textu se podíváme, co je pro výchovu z obou spekter použitelné.

3.2.1 Výchova k agresi zkušeností

Jedná se o agresi, která byla jejím uživatelem vyzkoušena a shledána jako výhodné jednání. Toto jednání bylo potom zařazeno jako naučený vzorec, který je možno využít v podobné situaci. Pokud je toto jednání posilováno opakovaně kladným výsledkem, jedná se o velmi silně fixované chování – velmi silně vytvořenou instrumentální agresi.

---

²² LORENZ, K. Takzvané zlo. Praha: Mladá Fronta, 1992, s. 50

Vliv vychovatele je v tomto případě naprosto zřejmý. Mezi druhým a třetím rokem se dítě dostává do vývojové fáze, kdy si je již velmi dobře vědomo sebe sama a testuje hranice svého chování. Pokud dítě vysloví nějaký požadavek, čeká, jaká bude reakce vychovatele. Pokud nedojde ke splnění jeho požadavku, přirozeně se z počátku spustí silná emocionální reakce, která ještě nemusí být nátlakem na vychovatele, ale pouze nezvládnutým afektem. Pokud se vychovatel této reakce zalekne a urychleně splní požadavek dítěte, to s překvapením zjistí, že jeho prudká afektivní reakce vedla k cíli. Dítě se pak naučí využívat svůj vztek k dosahování svých přání, a pokud mu není včas nastavena hranice, může se zde vytvořit velmi využívaný styl chování. Každý vychovatel by si měl proto včas uvědomit, jestli je jeho odmítnutí požadavku dítěte oprávněné či nikoli a podle toho jednat. Pokud je nějaký požadavek shledán jako nevhodný, neměl by vychovatel ze své pozice ustupovat ani, když dítě reaguje na odmítnutí velmi emocionálně.

3.2.2 Nečitelnost vychovatele

Pod tento nadpis spadá několik kategorií nečitelnosti. První z nich je takzvaná *dvojná vazba (double bind)*. Tento termín použil poprvé G. Bateson v roce 1956 k popsání situace, kdy jedinec přijímá od pro něj významného jedince neslučitelné informace. Často může jít o rozpor ve složce verbální a neverbální, případně vyžadování splnění nesplnitelných úkolů. Pokud se takto chová matka ke svému dítěti, to se dostává do silně stresové situace, protože se cítí velmi nejistě a matka mu přestává být potřebnou oporou.

Druhým typem nečitelnosti může být *nedůslednost* v hodnocení a trestech. Vychovatel dítě chválí nebo trestá podle svého aktuálního citového rozpoložení. Zvláště silně se to může projevit u vychovatele, který má tendenci tvrdě trestat ve chvílích své psychické nepohody. Dítě, které očekává tvrdý trest a má z něj strach, se může začít pod vlivem stresu chovat velmi agresivně.

Skrytě agresivní matka je dalším typem vychovatele, který způsobuje, že se dítě cítí ve své vazbě nejistě. Jedná se o matku, která se navenek prezentuje jako velice pečující a milující rodič. Často deklaruje, že by své dítě nikdy neuhodila a že ho ani většinou nikdy netrestá. Její trest spočívá v tom, že čeká, až přijde otec domů a potom dítě vydá napospas

jeho vzteku a mnohdy i nepřiměřenému trestu. Zde jsou porušeny zásady jak mateřské ochrany dítěte, tak pravidel výchovného trestu. Trest je oddálen a přesunut na jinou osobu, která s incidentem neměla nic společného. Matka se stává tou, která dítě nechrání, ale naopak vydává útoku. Tyto děti inklinují častěji k agresivnímu jednání.

Specifickou kategorií jsou *děti bez zážitku bazální jistoty* v prvním roce života. Mohou to být děti odložené do kojeneckého ústavu, děti nedonošené, umístěné na delší dobu do inkubátoru, ale i děti nepečujících matek. Tyto děti mají tendence stále hledat hranice svého chování a testovat vychovatele. Tvoří problematickou skupinu ve školním prostředí, která testuje učitele a vychovatele a stále hledá, jestli jim bude poskytnuta a vytyčena hranice jejich možností a chování. Úspěch u nich mají učitelé sebejistí, pevní a důslední, kteří ale současně dokážou dát najevo, že jim na dětech záleží (klidně mohou používat i tvrdší tresty a vyžadovat poslušnost. Někdy se jedná o typ trenérů ve sportovních odvětvích).

3.2.3 Děti se špatně nastavenými hranicemi chování

Zvýšeně agresivní mohou být děti jak s velmi širokými hranicemi, tak s velmi úzkými. Obě skupiny volí sice rozdílné strategie chování, ale obojí je většinou sociálně nepřijatelné.

Děti s velmi širokými hranicemi:

Jsou vedeny doma tak, že nejsou téměř omezovány. Jejich výchova je velmi volná a spadají do Lorenzovy kategorie „non- frustration children“. Často jsou to děti, jejichž rodiče mají sice minimum času, ale finančně jsou velmi dobře zabezpečeni, nebo rodiče, kteří jsou zastánci velmi benevolentní výchovy. U těchto dětí je vypěstován postoj, že každé chování je normální, případně není nutné se jím příliš zabývat. Ve škole rozjízďejí šikanu, která se maskuje za drsnější legraci. Pokud jsou na své chování dotazovány, většinou odpovídají větou: „To byla sranda.“ Mezi ostatními spolužáky pak vynikají výrazy: „to neřeš“, „to je v pohodě“. Jsou považovány za šašky a baviče celé třídy, někdy ale provokují učitele a testují jeho reakce. Přivolaní rodiče si často nejsou vědomi žádného problému dítěte a hájí ho slovy, že jinde než ve škole žádné problémy s agresivitou nemá.

Oponují tím, že doma je dítě hodné a bezproblémové. Tito rodiče často podkopávají autoritu učitelů a dítě vedou k tomu, aby si ze školy nic nedělalo. Učitele označují různými pejorativními výrazy i před dítětem, což téměř vylučuje možnost, aby škola mohla na dítě výchovně působit.

Děti s velmi úzkými hranicemi:

Tyto děti vyrůstají v rodině, kde alespoň jeden z rodičů má pedantské sklony a vysoké ambice směřované na dítě. Někdy se jedná o rodinu dvou vysokoškoláků, kteří si přejí, aby dítě pokračovalo v jejich kariéře, ale může se jednat i rodinu, kde naopak rodiče na vysokoškolský diplom nedosáhli a doufají, že se to podaří alespoň jejich dítěti. Jindy se zase nemusí jednat pouze o studium, ale o společenské postavení, nebo sport. Tito rodiče dítě většinou velmi dobře zabezpečují, leckdy i na vlastní úkor a stimulují ho ke stále vyšším výkonům. Za nesplnění svých povinností bývají tyto děti tvrdě trestány. Ve třídách bývají sociální hvězdy, často velmi oblíbené u učitelů. Dokáží vzbudit důvěru, jsou spolehlivé a ochotné. Bývají dávány za vzor, stávají se předsedy třídy, či jiných sdružení. Většinou spouštějí drsnou šikanu, ve které jsou ale těmi, kdo vše iniciují, ale na samotný výkon mají několik podřízených jedinců. Při vyšetřování školní šikany se na ně často učitelé obracejí jako na první, aby pomohli s jejím vyřešením. Tyto děti reagují často až velmi přecitlivěle na to, pokud mají do školy přijít rodiče a má jim být přednesena stížnost na chování jejich dětí, z reakce rodičů mají evidentně silný strach.

3.3 Ostatní okolnosti zvyšující agresivitu

3.3.1 Mediální násilí a agresivita

Rozhovory na téma, jaký vliv má televize na dětskou agresivitu, se vedou již nejméně padesát let, tedy od doby, kdy tato zábava začala být dostupná široké veřejnosti. Zatím nejvíce výzkumů na toto téma bylo provedeno v USA, kde také přístup a možnosti sledování násilných scén byly zpřístupněny poměrně záhy po zavedení televizního vysílání do běžných domácností.

Tyto diskuse jsou většinou zaměřeny na otázku, zda sledované násilí podněcuje jedince k tomu, chovat se násilně. Některé výzkumy podporují kladnou odpověď, jiné zápornou. Tato nejednoznačnost je možná dána tím, že takto položená otázka, nemůže vést k jednoznačné odpovědi. Správná odpověď je totiž ta, že někoho sledování násilí podnítl vykonat násilný čin a někoho nikoli. Je zde totiž obrovská neznámá, kterou je konkrétní osobnost a její dynamika, která agresivní chování sleduje.

Pokud vezmeme v úvahu některá fakta, která byla uvedena v předcházejících kapitolách, dojdeme k faktorům, které mimo jiné tvoří proměnné hypotézy, že sledované násilí podněcuje k násilnému chování.

Jedním z důležitých faktorů je *věk jedince*, který násilí sleduje. Z vývojové psychologie je známo, že až do 13 let nejsou děti schopny zcela jednoznačně odlišit realitu od fikce. Vychovatelé si tuto skutečnost někdy plně neuvědomují, protože dvanáctileté dítě může působit a komunikovat již velmi dospěle. Pokud je toto dítě pravidelně médií utvrzováno, že použití agrese přináší kladné výsledky, nebo dokonce, že je morálně správné, může u něho dojít k fixaci tohoto přesvědčení. Toto je například riziko akčních filmů, kde kladný hrdina používá k prosazení spravedlnosti většinou velmi agresivní jednání a záporné hrdiny zabíjí někdy ve velkém počtu. Zde je dítěti předáván vzorec – dostanu-li se do situace, kde se mnou není jednáno podle práva, mohu použít agresivitu ke své obraně, případně může dojít i k identifikaci s agresorem. Pokud trávíme delší dobu mezi dětmi, uslyšíme velice často větu: „To je nespravedlivé!“ Je proto nebezpečné u dětí tento vzorec fixovat, když u nich není zakotveno podvědomí, co je a co není spravedlnost a jaké je a jaké není přiměřené použití síly na vlastní obranu.

Dalším důležitým faktorem je *schopnost observačního učení*, které představil Bandura. Sledované násilí se může stát součástí kognitivní výbavy dítěte, i když není přímým účastníkem. Dítě se sledováním televize učí nové dovednosti, kterou pak může použít v reálném životě – dochází k oživení scénáře násilí. Dokladem toho může být sledování dětí během školních přestávek, kdy se v téměř každé třídě vyskytne někdo, kdo trénuje nové bojové kopy, nebo zásahy policejních jednotek, které viděl v televizi. Některé děti se do své role vžijí natolik silně (zde právě nedostatečné abstrahování od reality), že dochází i k vážnějším zraněním a úrazům.

Jako téměř nejdůležitější činitel procesu, ve kterém se jedinec nechá ovlivnit sledovaným násilím, je ale nakonec skutečnost, kterou je *osobnostní predispozice jedince chovat se agresivně*. Toto je proto také důvod, proč se doposud vede diskuse nad problematikou sledování násilností v televizi. Predispozice chovat se násilně je v populaci rozložena jako jiné vlastnosti podle Gaussovy křivky. Je zde sice mnohem větší procento jedinců, kteří ani po zhlédnutí agrese na obrazovce nezačnou jednat zvýšeně agresivně, ale přesto zůstává určité procento těch, kteří jsou vůči agresi zvýšeně vnímaví a práh násilného reagování mají značně snížený. Pokud se tedy spojí dohromady nízký věk jedince s osobnostním předpokladem jednat agresivně a se schopností observačního učení, je vzhledem k této osobnosti vysílání násilných scén značně rizikové.

Důležitou a zároveň zajímavou skutečností je také sledování samotného vztahu médií k agresivitě. Na zpravodajském serveru o marketingu, médiích a reklamě „MaM“ uvádí A. Rafajová výzkum o nejsledovanějším zpravodajském vysílání v ČR, večerních zprávách televize Nova. V tomto výzkumu sledovala Rafajová Televizní noviny ze dne 27.3.2005 a zaměřila se na poměr pozitivních zpráv vůči negativním. Závěr byl překvapivý, protože pozitivní zpráva zde byla pouze jedna, pak zde byly čtyři neutrální a osm záporných. Pozitivní zpráva přitom trvala pouze jednu minutu a dvě sekundy. Rafajová zde tvrdí, že jde o zřejmou tendenci k manipulativní tvorbě záporných postojů a emocí člověka.²³

Nejde zde sice jednoznačně o scény, které by vyvolávaly agresi, ale posilují v lidech negativně laděný pohled na svět a společnost. Pokud je člověk těmito informacím a působení vystaven dlouhodobě, může se v něm vystupňovat pocit ohrožení a strachu. Některé výzkumy se proto zabývají i tím, jestli dlouhodobé sledování televize vede ke zvýšení počtu sebevražd. Čermák²⁴ cituje výzkum D. P. Phillipse, který zkoumal, zda se zvyšuje počet sebevražd v závislosti na násilí, které je komentováno v televizi. Phillips se domníval, že se zde uplatňují procesy sugesce a imitace a po zkoumání archiválních dat došel k tomu, že se počet sebevražd zvyšuje bezprostředně po zprávách o sebevraždách,

---

²³ srov. http://mam.ihned.cz/c4-10102470-19823840-107700_d-intonace-a-agresivita-verbalniho-projevu-v-elektronickych-mediich 24. 10. 2007

²⁴ ČERMÁK, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 101

kteře jsou komentovány v novinách. Jejich růst pak byl přímo úměrný množství publicity, která jim byla věnována. Phillips tento fenomén označil jako *Wertherův efekt*.

Otázkou zůstává, zda tato nápodoba se týká pouze oblasti sebevražd, nebo zda podobný mechanismus funguje i u jiných agresivních činů. Jako odpověď se nabízí medializace přestřelek na školách v USA, kde za posledních osm let zemřelo při třinácti přestřelkách asi osmdesát lidí. Jedna z prvních a také nejznámějších byla střední škola Columbine. Zde se dá navíc z deníků obou mladých vrahů vysledovat identifikace a snaha o napodobení filmu „Takoví normální zabijáci“ (Natural Born Killers). Tento film pojednává o pomstě mladých milenců nejprve vůči rodičům dívky a později vůči široké veřejnosti. Vraždy jsou provedeny poměrně brutálním způsobem, kdy matka je upálena a otec utopen. Důležitým momentem filmu je, jak útěk a řádění této dvojice sledují a komentují média. Oba mladí střelci z Columbínské střední školy znali film do všech detailů, protože si ho opakovaně mnohokrát pouštěli. Den, kdy šli podle svých slov „smést školu z povrchu země“, označili dokonce prvními písmeny z názvu filmu (NBK). Režisér filmu Oliver Stone natočil tento film podle svých slov prý z důvodů, že chtěl upozornit na rostoucí mediální násilí. Smutným faktem je potom tedy skutečnost, že tento film s drastickými záběry násilí se stal kultovním snímkem mnoha mladých lidí a inspirací pro dva mladistvé vrahy ze střední školy Columbine.

Posledním takto velmi zřetelným činem byla střelba v hypermarketu Westroads Mall v americké Omaze dne 6. 12. 2007. Devatenáctiletý Robert Hawkins vtrhl do plného hypermarketu a z jeho ochozu začal střílet. Zastřelil osm lidí a pět dalších zranil. Střelec nakonec obrátil zbraň proti sobě a na místě se zastřelil. Policie po činu nalezla vrahovy poznámky, cosi na způsob závěti. Na papír si kromě jiného napsal: „A teď budu slavný.“²⁵

Robert Hawkins tak přesně vystihl motivaci, která je zřejmě přítomna v mnoha podobných „teroristických“ činech. V době rozvinutých informačních technologií se o jeho činu dozvěděl celý moderní svět během několika minut a již v té chvíli se určitě našli lidé, kteří si začali pohrávat s myšlenkou, že zviditelní sebe, své myšlenky, svou zemi, své náboženství...

---

²⁵ http://aktualne.centrum.cz/zahranici/amerika/clanek.phtml?id=515806&tro5438_0_3 12.12.2007

3.3.2 Vliv pornografie na sexuální agresi

Definovat pornografii může být v některých případech stejně obtížné jako určit, co je pornografií a co uměleckým ztvárněním aktů. Psychologický slovník definuje pornografii jako: „*Text či vizuální výtvar obscénního charakteru, jehož jediným účelem je sexuální vzrušení.*“²⁶ Pornografie bývá navíc podobně jako návykové látky rozdělována na tvrdou a měkkou, přičemž za měkkou je považována ta, která znázorňuje přirozený sex a označení tvrdá je užíváno pro znázornění sexuálních úchylek a hlavně sadizmu. Slovo pornografie pochází z řeckého základu porne = prostitutka a grafein = psát. Původní označení se tedy vztahovalo k životu a způsobům řeckých prostitutek.

V USA naproti tomu v současné době tento termín označuje jakýkoliv psaný nebo obrazový materiál se sexuálním motivem. Podskupinu pak tvoří pornografie obscénní. Pornografie je v USA považována za obscénní, když: „Primárně apeluje na „chlípnost“, tj. prezentuje nezdravé nebo morbidní sklony v sexu, je zjevně nepřijatelná pro veřejnost, za kterou je považován soubor názorů průměrných občanů co do společenského postavení; dalo by se říci, že určující jsou názory tzv. střední vrstvy obyvatel, dílu schází seriózní literární, umělecká, politická či vědecká hodnota

Komise pro pornografii, která byla v USA ustanovena při generální prokuratuře, rozlišila v roce 1986 pět druhů pornografických materiálů:

- sexuální násilné
- nenásilné, ale degradující a ponižující
- nenásilné a nedegradující
- nuditu
- dětskou pornografii

---

²⁶ HARTL, P; HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000, s. 421

Komise shledala, že násilné i degradující materiály mají negativní dopad na chování konzumentů. Pátá kategorie zahrnuje sexuální vykořisťování a byla již dříve zakázána.²⁷

I tento krátký úvod naznačuje, že je nutné rozlišovat, o jaký typ pornografie se jedná, a že asi ne každé znázornění erotiky vede ke zvýšení agresivity. Riziko spočívá ale ve skutečnosti, že sledování jakékoli pornografie zvyšuje úroveň excitace (arousal), což zvyšuje riziko vybavení si agresivního chování. Diskuse jsou často vedeny směrem, zda konzumace pornografie má vliv na počet znásilnění a zneužití dětí. Největší riziko představují filmy, kde je znásilnění zobrazeno jako akt, který se ženě líbí. Vzniká zde situace, která je nazvána jako „mýtus znásilnění“ a která u některých agresorů silně snižuje schopnost vnímat znásilnění jako násilný čin, případně napomáhá sebeospravedlnění agresora („ona to tak chtěla“).

Pornografii jako spouštěč svého agresivního jednání uvedli i dva nezletilí mladíci (12 a 13 let), kteří v minulém roce (2006) znásilnili svou o rok starší spolužačku. Případ se stal v Novém Rychnově na Pelhřimovsku a doposud není dořešen. Oba chlapci vylákali dívku do kůlny za městem a tam ji znásilnili. Při vyšetřování uvedli, že nejprve sledovali pornografický film a chtěli si vše vyzkoušet. Na svou omluvu dále dodali, že dívka se bránila pouze ze začátku, když ji nesli, ale potom šla dobrovolně. Vzhledem k nízkému věku pachatelé nebudou zřejmě soudně trestáni.

V loňském roce (2006) bylo v České republice podle policejních statistik vyšetřováno pět případů znásilnění nezletilými, tedy dětmi do patnácti let. Ve dvaceti jedna případech se pak sexuálního násilí dopustili mladiství mezi 15. a 18. rokem. Celkově přitom kriminalisté vyšetřovali 530 případů znásilnění.²⁸

V minulém roce se tedy téměř na 5% znásilnění podíleli mladiství pachatelé, což není úplně nízké číslo. Otázkou zůstává, jak tyto mladistvé potrestat. O těchto případech

---

²⁷ srov. <http://www.freeteens.cz/default.php?&ID=25&publ=3&cl=43> 27. 1. 2008

²⁸ srov. <http://www.nova.cz/zpravy/?83c=~krimi~&83e=DO7439&ex7439=sok-dva-skolaci-znasilnili-o-rok-starsi-divku> 27. 1. 2007

rozhoduje soud pro mládež a na základě výsledků pedagogicko-psychologického vyšetření bývá nejčastěji uložen dohled probačního úředníka. Pachatel může být také zařazen do terapeutického nebo psychologického výchovného programu ve středisku výchovné péče, případně může být uložena ochranná výchova.

3.3.3 Návykové látky a agrese

Nejčastěji používanou a zneužívanou drogou v České republice je bezesporu alkohol a jeho vliv na nárůst agrese potvrzují mnohé výzkumy. Současné lékařské výzkumy ukázaly, že alkohol rozpouští vnější obaly nervových buněk, což může posilovat, ale i zeslabovat účinek transmiterů (přenašečů), jež mají jak excitační (povzbuzující) tak inhibiční (utlumující) vliv na chování.²⁹ Hlavním účinkem alkoholu je ztráta zábran, která má na agresi rovněž silný vliv. Nebyla potvrzena korelace mezi množstvím alkoholu a silou agrese, dokonce bylo zjištěno, že vyšší dávka alkoholu spíše utlumuje, kdežto nižší dávka spouští útok.

Podobné účinky jako alkohol mají amfetaminové preparáty a kokain, ale naproti tomu nikotin agresi spíše tlumí pomocí posílení dopaminové aktivity.

Velmi vzrušené diskuse se vedou na téma marihuana a agresivita. Skalní zastánci marihuany považují všechna tvrzení o tom, že zvyšuje agresivitu, za nesmyslná. Mají částečně pravdu, protože hlavní komponenta marihuany, THC, agresivitu někdy zvyšuje a někdy naopak tlumí. Podle výzkumu National Institute of Drug Abuse, který vedla dr. Elena Kouri z Harvard University, je pro nárůst agresivity kritická spíše doba prvního týdnu abstinence silných kuřáků marihuany. Tyto abstinenční příznaky jsou však slabší než u alkoholu, nebo tzv. tvrdých drog.³⁰

Určité riziko agresivního chování se může vyskytnout u metamfetaminu a psilocynu, kde při vyšší dávce dochází k psychickým poruchám, které odpovídají paranoidním stavům diagnostikovaným při schizofrenní atace. Dochází k nárůstu úzkosti,

---

²⁹ ČERMÁK, I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999, s. 26

³⁰ <http://cannabisnews.com/news/1/thread1159.shtml> 27.1. 2007

strachu a pocitu pronásledování. Jedinec může v panice vyskočit z okna, případně napadnout osobu, kterou považuje za ohrožující.

Konkrétní případ, kde mělo na agresi velký podíl požití drogy, se odehrál v roce 2005 ve vsi Čičovice. Zde učeň T. Beran zvlášť trýznivým způsobem zabil šestnáctiletou dívku. Před vraždou vykouřil cigaretu marihuany, požil několik piv a snědl asi dvacet lysohlávek. Podle soudních znalců trpí sexuální úchylkou – sadomasochismem. Vzhledem k tomu, že mladík zcela změnil svou výpověď, případ se znovu prošetřuje.³¹

Nejde sice jasně určit, jaký podíl měla na brutální čin sexuální deviace a jaký požití drog, ale jednoznačně došlo k potlačení zábran a k uvolnění sexuálně-agresivních sklonů, které vedly k jedné z nejbrutálnějších vražd v polistopadové historii České republiky.

3.3.4 Vliv virtuální reality na agresivitu

Televize a počítačové hry jsou zmiňovány jako téměř největší zlo ovlivňující současnou mládež. Zvláště rozvoj a dostupnost počítačových her zneklidňují širokou veřejnost.

Počítačových her v současné době existuje nepřeberné množství a jejich vývoj postupuje nezadržitelně kupředu. Prvním více rozšířeným osobním počítačem, na kterém šly hrát jednoduché hry, byl ZX 81. Hry zde spočívaly nejčastěji ve sbírání předmětů, nebo odražení kuliček. Grafika byla natolik nekvalitní, že i nejjednodušší mobilní telefony mají v současné době kvalitnější grafické zobrazení. Uplynulo 28 let a současné počítače mají instalované hry, které se grafikou téměř vyrovnají fotografii. Dále se navíc rozvíjejí pomůcky, které ještě více dovolují vstupovat do „virtuální reality“ a už samo označení realita napovídá, že jde o něco velice skutečného. Jedná se o rozvoj rukavic, kombinéz a různých helem, které reagují na pohyby a fyziologické funkce hráče a podle vyhodnocených závěrů simulují změny okolí a prostředí. Ale i bez těchto pomůcek, se

---

³¹ srov. http://zpravy.idnes.cz/soud-zacal-resit-brutalni-vrazdu-16lete-divky-fno-/krimi.asp?c=A061228_103747_krimi_mia 27. 12. 2007

může hráč během hry ocitnout mimo skutečnou realitu. Stačí být sám v setmělé místnosti se sluchátky na uších a hra se stává velice realistickou. Primář MUDr K. Nešpor cituje výzkum Carnageyho a kol., kteří uvádějí, že přibližně 85% virtuálních her obsahuje nějaký prvek násilí a asi 43% z toho násilí závažného charakteru. Podle tohoto výzkumu tyto násilné hry preferují spíše chlapečci se sníženou schopností vcítění se, se sklonem k násilí a se sníženou inteligencí. Podle autorů je zde ale kauzalita obousměrná, neboli tyto děti více vyhledávají násilné hry, ale tyto hry na druhou stranu snižují schopnost empatie.³²

V současné době je velice oblíbenou hrou Grand Theft Auto (GTA). I tato hra má několik variant, od poměrně neškodných závodů, po velmi násilné akční scény, kdy má hráč například za úkol zachránit „hrdinu“, který má dopravit kufřík s drogami na místo určení. V této hře jsou za násilnosti připisovány body a mladé hráče velice baví, že po provedení zvlášť násilného činu se mohou honit s policií. Oblíbenou verzí této hry je také San Andreas, kde se pohybuje postava zvaná Leatherface, která je inspirovaná hlavní postavou z filmu Texaský masakr motorovou pilou, což je masový vrah brutálně vraždící svoje oběti. Že se jedná o oblíbenou verzi hry, dosvědčuje fakt, že hráči si ve svých diskusních fórech posílají typy, kde je možno tuto postavu spatřit a vidět ji při „činu“.

V roce 2005 byl v USA ve státu Alabama obviněn z vraždy tří mužů nezletilý D. Thompson, který byl zadržen v ukradeném automobilu. Poté, co byl vyslýchán na policejní stanici, sebral ze stolu střelnou zbraň a tou zavraždil dva policisty a dispečera. Ze stanice odjel v odcizeném policejním vozidle. Tato situace naprosto odpovídá herním scénářům hry GTA, kde by za podobnou akci získal hráč velký počet bodů. Nerozlišení skutečné situace od virtuální reality je zde patrné na první pohled. Při soudním jednání Thompson na závěr prohlásil: "Život je jako videohra. Jednou prostě musíte zemřít."³³

Soudní dvůr poté oznámil, že z činu viní výrobce softwaru a obchody, které ji tehdy nezletilému Thompsonovi prodaly. Obvinění by šlo možná ještě rozšířit na rodiče, kteří nevěnovali pozornost tomu, jakým způsobem tráví volný čas jejich syn.

---

³² <http://66.102.9.104/search?q=cache:eghV0LZ3BqYJ:www.plbohnice.cz/nespor/PCgam6.doc+MuDr+K.+Ne%C5%A1por+Carnagey&hl=cs&ct=clnk&cd=1&gl=cz> 27. 1. 2007

³³ http://www.novinky.cz/internet/soud--videohra-zavinila-vrazdu-tri-lidi_50135_gfqvq.html 30.10.2007

Při uveřejnění tohoto článku proběhlo navíc na stránkách www.novinky.cz elektronické hlasování v anketě, jestli rodiče povolují svým dětem hrát násilné hry. Vzhledem k tomu, že hlasovalo 1897 čtenářů, jedná se o poměrně reprezentativní vzorek, který může vypovídat o způsobu myšlení mnoha rodičů. Anketu si dovoluji přiložit:

Dovolujete svým dětem hrát násilné hry, i když nejsou plnoleté?

Ano, myslím si, že o nic nejde (70.06%)

Většinou ano (5.11%)

At' si hrají, co chtějí (8.70%)

Spíše ne (6.11%)

Určitě ne (10.02%)

Již hlasovalo 1897 čtenářů³⁴

S výsledky této ankety souvisí zřejmě také paradox, že zatímco v USA se distributoři velmi bojí získat označení 18+, v Čechách jsou takto označené hry dokonce doporučovány dětem jako vánoční dárky. Mladá fronta dnes, která je nejčtenějším nebulvárním deníkem v Čechách, uveřejnila dne 13. 11. 2007 v řadě předvánočních článků také jeden, který se jmenoval „30 nejzajímavějších herních titulů dětem pod stromeček“. Pět z těchto her bylo označeno 18+, tedy pouze pro dospělé, pět bylo 16+, tedy třetina doporučovaných her pro děti vhodná není, naopak může poškodit jejich psychický vývoj.

V hodnocení her se objevily i věty: „...hra přivedla hráčům opravdové vizuální orgie, v našem seznamu nesmí chybět ani jedna opravdu krvavá hra, hráč musí vyčistit ulice Londýna od záplavy démonů a krvelačných bestii...“ Že si autoři z označení „pouze pro dospělé“ příliš nedělají, je dobře vidět u hodnocení hry Crysic, rovněž označené 18+, kde se v komentáři k této hře vyskytuje věta: „Pozor však, tato akční hra se určitě nehodí pro malé hráče“. (Otázkou zůstává, kdo je to malý hráč, protože v dnešní době hrají

---

³⁴ http://www.novinky.cz/internet/soud--videohra-zavinila-vrazdu-tri-lidi_50135_gfqvq.html 12.11.2007

jednoduché hry již děti okolo pěti let a v článku je prvních pět her doporučeno dokonce dětem od tří let. Jsou tedy těmito malými hráči tříleté děti? To se tedy zdá i autorům tohoto článku zřejmě brzy, i když jinak jsou tyto hry zřejmě ideálním vánočním překvapením.

V českém prostředí je také na internetu velice snadno dostupná hra „Zabij si svého spolužáka“. Nachází se na internetové adrese http://honemsetodouc.com/?text=kill_info (25. 11. 2007) a její autoři ji popisují takto:

„Zabij si svého spolužáka“ - Toto je velice jednoduchá hra s účelem vyvraždit všechny ostatní hráče a zůstat jediný přeživší. Pokaždé je oficiálně stanoven termín začátku. Hrají všichni, kdo se do tohoto termínu přihlásí. Po začátku hry máš každé kolo možnost provést jeden z těchto tahů:

Střílet - vybereš jednoho hráče, na kterého vystřelíš. Pokud se tento hráč toto kolo nekryje, je zastřelen a hra pro něj končí.

Nabít - abys mohl střílet, musíš mít nabito. Na začátku hry mají všichni 1 náboj. Pokud ale vystřelíš všechny náboje, tak abys mohl střílet dál, musíš 1 kolo věnovat nabíjení.

Krýt se - Pokud se kryješ, nikdo tě nemůže toto kolo zastřelit, ale ani ty nemůžeš dělat žádnou jinou akci.

Pokud se budeš krýt (nebo nebudeš hrát) 6 kol (3 dny) po sobě, pro neaktivitu vypadáš ze hry.

Kola probíhají podle časového rozpisu níže. Pokud na tebe někdo střílel, a ty jsi se nekryl, přijdeš o jeden život, v případě ztráty všech životů hra končí. Jinak se tě hra při přihlášení na stránky v každém kole zeptá, jakou chceš provést akci. Pokud neprovedeš žádnou akci, volí se při vyhodnocení hry automaticky krytí.

Dá se říci, že hra je popsána stejně bez emocí jako třeba pravidla vybíjené, jen „vybití“ je zde v jiné rovině. Automaticky vyvolává představu podobných her, které měly v názvu „Zabij si svého Cikána, Žida nebo Američana“. Všechny níže popsané byly veřejně odsouzené v médiích, ale Zabití svého spolužáka stále zůstává veřejně přístupné a hojně navštěvované.

Za jednu z nejvíce násilných her poslední doby je ale považována hra Manhunt, která bývá popisována s podtitulem „jak se stát lidským řezníkem“. Jediným herním principem je, že hráč prochází setmělými prostory, kde musí likvidovat své protivníky. Kritizován zde je fakt, že jednotlivé exekuce jsou jakoby snímány průmyslovou kamerou a působí velice reálně. Hráči zde používají ubití baseballovou pálkou, podříznutí stěpem, dušení igelitovým pytlíkem a podříznutí kovovým hákem. V současné době přichází do prodeje Manhunt II, kde autoři slibují ještě další „vylepšení“. Vzhledem k tomu, že zde bylo několik velmi brutálních scén ze sadomasochistického salónu, dostala tato hra v USA od Rady pro hodnocení zábavního softwaru (ESRB) rating Adult Only – pouze pro dospělé. Takto označené hry mnoho amerických obchodních řetězců neodebírá a například firma Sony nedovoluje, aby hry jen pro dospělé byly vydávány pro jejich herní konzole. Na základě tohoto rozhodnutí zakázal prodej i Britský úřad pro klasifikaci filmů (BBFC) a Irský úřad pro filmovou cenzuru (IFCO). Své rozhodnutí pak komentoval následovně: *“Chápeme, že v některých filmech či videohrách lze silně vizuálně znázorněné násilí obhájit v kontextu celého díla, ale v případě Manhuntu 2 takový kontext neexistuje. Úroveň hrubého, bezcitného a nezištného násilí je zde nepřijatelná”*.³⁵ Autoři se proto rozhodli nejbrutálnější scény vystříhat a získat označení M (mature - vyspělý), které dovoluje hru kupovat již sedmnáctiletým hráčům a tím ji rozšířit do všech prodejních řetězců.

Přitom podle odborníků jsou pro hráče nejvíce nevhodné hry, které používají reálné zbraně v reálných situacích. Nešpor to shrnuje do prohlášení, že pro hráčovo okolí je mnohem nebezpečnější bodnutí nožem, než použití intergalaktických zbraní. Pokud se tedy hráči hry Manhunt učí používat igelitové pytlíky a střepey od lahví, mělo by to být varující o to více.

Na internetovém serveru www.hrej.cz, vyšel článek nazvaný „Krvavý salón virtuální brutality“. V tomto textu je vyhodnoceno deset nejbrutálnějších počítačových her v současné době. Ke každé je vytažena nejhorší scéna, se kterou se hráč může setkat. Tento seznam je dále přiložen:³⁶

---

³⁵ srov. <http://games.tiscali.cz/news/news.asp?id=22823> 25. 11. 2007

³⁶ srov. <http://www.hrej.cz/clanky/tema/deset-nejbrutalnejsich-titulu-her-ni-historie/> 28.1.2008

1. **Postal:** „Nejzvrácenější situace: Vzít si kočku jako tlumič, někoho zastřelit a jeho tělo posmrtně pomočit.“

2. **Thrill Kill:** U této hry je zajímavé, že před několika lety nesměla skutečně vyjít na herní konzoli, pro svou brutalitu. Nyní je volně ke stažení na internetu asi ve velikosti 700 MB. Nejzvrácenější situace: „Zběsilé kuchání vnitřností v podání Dr. Faustuse.“

3. **Manhunt:** Sami autoři článku podotýkají, že jde o hru „která svou brutalitou a zvráceností předčila snad všechna očekávání“. Tvůrci se zaměřili na tematiku tzv. „snuff filmů“ (snuff film je dílo, kde jsou nahrané skutečné násilné scény většinou končící smrtí).

4. **Soldier of Fortune:** Nejzvrácenější situace: „Ustřelení protivníkových rukou, nohou i hlavy brokovnicí v malé vzdálenosti. Na zemi pak zůstane jen krvavý obdélník.“

5. **Mortal Kombat:** Nejzvrácenější situace: „Vytrhnutí ještě tlučícího srdce a utrnutí hlavy i s páteří.“

6. **Carmagedon:** Hra zaměřená čistě na přejíždění chodců a jejich likvidaci. Nejzvrácenější situace: „Nabrání staříků s hůlkou na váš nárazník, vylepšený o hodně nabroušené bodce.“

7. **The Punisher:** Podle autorů zakomponovali tvůrci hry do děje pouze jediný zajímavý moment: „výslech nepřátel. Pod touto slovní zástěrkou se skrývají brutální metody mučení, ke kterému se ve většině střetnutí s protivníkem dostanete.“ Nejzvrácenější situace: Každé přemlouvání, které přeženete a oběť umučíte k smrti, kremace zaživa je pak obzvlášť „vypečenou“ záležitostí.“

8. **Fallout:** Nejzvrácenější situace: „Upálení člověka zaživa a ustřelení všeho od trupu nahoru.“

9. **Bloodrayne:** Hra s tématem upírů. „Nejzvrácenější situace: Velmi zblízka zabrané vysávání vašich obětí, které především v druhém díle vynikne svou detailností.“

10. **Grand Theft Auto:** Nejzvrácenější situace: „Krájení kolemjdoucích motorovou pilou“

Pokud si představíme, kolik času tráví současné děti u počítače, a podle přiloženého průzkumu je rodiče nechávají hrát hry podle jejich výběru, lze se jen těžko ubránit myšlence, že o nic nejde (jak uvádí v průzkumu asi 70% rodičů). Možnosti zkusit si někoho mučit, zabíjet, rozstřílet nebo přejet, musí v každém jedinci způsobit nějaké psychické změny. Přinejmenším jde o to, že lidé zvyklí na takto velké množství násilí, se vůči utrpení a bolesti druhých stanou velmi málo vnímaví. Ostatně to potvrzuje fakt, že hráči těchto agresivních scénářů vyžadují stále nová zdokonalení herního násilí a zlepšení jeho vizualizace. Hry, které ještě před několika lety byly kvůli násilí naprosto nepřípustné, jsou dnes dostupné již komukoli a jejich skalní zastánci je označují jako „slabé“. Tvůrci her jsou proto stále pod obrovským komerčním tlakem, aby jejich hra šokovala a tím na sebe upozornila více zákazníků. Zůstává tak na rodičích, aby své děti ochránily před jejich vlivem a na škole, aby upozorňovala na riziko, která s sebou hraní těchto her nese, totiž silnou návykovost na agresivitu a násilí.

4 Šikana – projev agresivity v prostředí školy

České slovo šikana pochází z francouzského slova „chicane“, což v překladu znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování nebo pronásledování. U nás tento pojem zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který byl jedním z prvních, kdo se nebál o této problematice mluvit ještě před rokem 1989, kdy v ČR byla podobná témata tabu. (srov. Říčan 1995)

4.1 Definice šikany, rozbor a vyvození vlastní definice

Pohledy na definici šikany se různí a v knihách, které se tomuto tématu věnují, nacházíme různé způsoby uchopení tohoto tématu. Dále jsou uvedeny definice šikany několika autorů, na jejichž stylizaci bude možné ukázat, proč je definování agresivního chování, které bývá nazýváno šikanování (bullying) poměrně složité.

Chris Kyriacou definuje šikanu jako „*trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení*“. Útoky mohou být:

Fyzické

Slovní

*Nepřímé*³⁷

David Fontana se na téma dívá více z psychologického hlediska a vidí šikanu jako „*úmyslnou snahu získat psychologickou, společenskou nebo hmotnou výhodu nad jinými jedinci prostřednictvím ubližování, hrozeb, výsměchu a zastrašování*.“³⁸

U Vágnerové je důraz položen na sociální patologii šikany, kterou je „*násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace*

---

³⁷ KYRIACOU, CH. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál, 2005, s. 26

³⁸ FONTANA, D. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997, s. 302

uniknout a není schopen se účinně bránit. Jedná se o závažnou agresivní poruchu chování.“³⁹

V psychologickém slovníku je vybrána definice P. Říčana, která popisuje šikanu jako

„Tělesné, psychické nebo kombinované ponižování, případně týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnické skupině.“⁴⁰

Na webových stránkách, které se zabývají šikanou, je uvedena definice M. Koláře, jednoho z předních odborníků na tuto problematiku:

„Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí – strká do vás, nadává vám, schovává vám věci, bije vás. Ale může vám znepříjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili a nevěřili vám.“⁴¹

Tyto definice jsou vybrány záměrně od autorů, kteří jsou volně přístupní a známí u pedagogických pracovníků, kteří se ve školách s šikanou setkávají a musí ji řešit. Často jsou postaveni před otázkou, zda agresivní čin ve škole je skutečně šikanou, nebo normálním „zlobením“, které je běžné v některých fázích vývoje dospívání osobnosti žáků.

Nyní se pokusíme najít společné a rozdílné znaky citovaných definic a zjistit, které části jsou obecně platné a které spadají k jednotlivým specifickým druhům šikany.

Jednoznačně společným znakem definic šikany je agresivita vůči oběti, ať už tělesného nebo psychického rázu. Druhým společným rysem je fakt, že toto jednání je oběti nepříjemné. Tento znak je důležitým rozlišovacím momentem, který může dát jednoznačnou odpověď, zda se čin dá označit jako šikana. Někdy se totiž jedná třeba o pouhé označení spolužáka přezdívkou, která jemu nemusí být příjemná, ale učitelé přijde

---

³⁹ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2004, s. 798

⁴⁰ HARTL, P; HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000, s. 591

⁴¹ srov. <http://www.minimalizacesikany.cz/dokument.php3?kategorie=1> 1.11.2007

neutrální (různé zkomoleniny jmen, přezdívky odvozené od tělesných znaků, nebo sociálního postavení rodiny atd.). Dítě se tomuto označení zpočátku brání a nakonec rezignuje. Jindy naopak téměř hanlivé označení může dítě přijímat jako uznání a vyznamenání (chlapec na ZŠ byl zkomolením svého jména oslovován „bejku“, učitelé se nad tím pozastavovali, ale on svou přezdívku vnímal velmi kladně a v kolektivu spolužáků byl považován za autoritu).

Dá se říci, že tyto dva znaky byly společné všem autorům, dále vnáší do definování šikany každý svůj pohled, odvozený od oblasti, která je mu blízká. Nevýhodou definice Ch. Kyriacoua je jeho vidění šikany jako dlouhodobého procesu. Toto tvrzení je totiž vyvráceno případy šikany, které již při prvním útoku skončily smrtí oběti (například mediálně známý případ polské školačky z Gdaňska, kterou její spolužáci svlékli a předváděli na ní skupinové znásilnění. Celý akt si nahrávali na mobilní telefon a oběť upozornili, že film zpřístupní na internetu. Dívka poté spáchala sebevraždu. I když zde nedošlo k zopakování agresivního jednání, je možné tento případ označit za školní šikanu nejvyššího stupně. (Případ se odehrál v Gdaňsku 26. 10. 2006).

Fontanova definice je asi nejbližší tomu, jak je vnímána šikana v českém zákonodárství, kde tento pojem není oficiálně uveden, ale podobné případy jsou řešeny nejčastěji jako vydírání. Fontanova definice šikany se totiž od definice vydírání příliš neliší a nebyla by zřejmě použitelná v případě zmíněné události z Gdaňska. Tam totiž agresori od oběti nechtěli nic získat, ale chtěli se pouze pobavit a celý čin zamýšleli jako vtip. Na tom také stojí jejich soudní i společenská obhajoba. Je ale pravdou, že tento případ je ojedinělý a ve většině případů jde skutečně agresorům o získání moci nad obětí.

Vágnerová zde výstižně popsala hlavní znaky šikany a upozornila na poruchu osobnosti agresivního rázu, která nemusí být na první pohled patrná. Říčanova teorie uvedená v psychologickém slovníku (Hartl, Hartlová 2000), je velmi stručná a pro objasnění šikany by zřejmě nebyla příliš použitelná. Není zde totiž postižena ona převaha síly agresora nad obětí, která je dalším rozlišovacím znakem šikany. Stejně tak Kolářova teorie, která je spíše objasněním tohoto chování pro děti, které jsou šikanou ohroženy. Do Kolářovy teorie spadá navíc jakékoli agresivní chování a není zde příliš rozlišeno, za jaké situace k němu došlo (příkladem může být osmiletý chlapec s Aspergovým syndromem, který opakovaně napadá spolužáky ve speciální třídě, kam dochází. Někdy se jedná o

nevhodný styl komunikace, jindy o vybití vnitřní nespokojenosti. Spolužákům není toto chování příjemné, ale neoznačili bychom ho v tomto případě asi za šikanu).

Rozborem těchto teorií, jsme došli k několika znakům, které musí být splněny, aby se jednalo o skutečnou šikanu. Konečná definice šikany by tedy měla zahrnovat tyto styly chování a jednání: Při šikaně dochází k agresivnímu jednání (fyzického, psychického nebo kombinovaného rázu) vůči oběti, která tato jednání vnímá nepříjemně, nebo se cítí dokonce ohrožena na životě a není schopná se agresorovi či agresorům bránit. Agresoři přitom využívají převahy síly psychické, fyzické nebo kombinované. Šikana může být dlouhodobým procesem sužování oběti, ale i jednotlivým činem, který oběť poníží nebo ohrozí přímo na životě.

Velmi dobře je šikana definována v Metodickém pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, jehož spoluautorem je i zmiňovaný doktor Kolář. Zde se říká že: *„Šikanování je jakékoli chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí, nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování, až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečí působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“* (MŠMT 2001, s. 1) Jak uvidíme v dalších částech této práce, je tato definice přínosná i v tom, že upozorňuje pedagogické pracovníky i na možné druhy a způsoby šikany, bez zavádějících zjednodušení. Jedinou možnou její nevýhodou je fakt, že vzhledem k době vydání není aktualizovaná o možné případy kyberšikany a „veselého fackování“, které budou popsány v následující kapitole. Jedná se o nové typy šikany, na které pedagogičtí pracovníci narážejí stále častěji a leckdy řeší otázku, kam tyto projevy agrese zařadit.

4.1.1 Trojdimenzionální mapa projevů šikany a specifická kategorie kyberšikany

Termín trojdimenzionální mapa zavedl M. Kolář (srov. Kolář 2001) a je velmi přehledným popisem typů šikany, se kterými je možné se setkat. Pro učitele, který se rozhoduje, zdali dané chování označit jako šikanu, může být následující členění pomoci, aby se v situaci zorientoval.

Podle Koláře je možné šikanování členit na:

- přímé a nepřímé
- fyzické a verbální
- aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí je možné popsat osm druhů šikany.

Druhy šikany	Popis projevu
Fyzická přímá aktivní	Přímý násilný útok na tělo oběti (mlácení, kopání, věšení, pálení, škrcení...)
Fyzická aktivní nepřímá	Hlavní agresor vysílá spoluagresory, aby napadli oběť. Oběti je rovněž ničen majetek.
Fyzická pasivní přímá	Agresor fyzicky brání oběti v dosahování cílů (nedovolí projít, vyzvednout si oběd, sednout do lavice...)
Fyzická pasivní nepřímá	Agresor odmítá splnění požadavků oběti (odejít ze třídy, ze záchoda...)
Verbální aktivní přímá	Slovní výpady nejrůznějšího charakteru vůči oběti (nadávání, zesměšňování, hanobení rodiny oběti...)
Verbální aktivní nepřímá	Rozšiřování nepravdivých informací o oběti, ale i tzv. symbolická agrese – hanlivé kresby, básničky nebo popěvky...

Verbální pasivní přímá	Odmítání verbálního kontaktu s obětí (neodpovídání na pozdrav, na otázku...
Verbální pasivní nepřímá	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z činu, který spáchali agresori.

(srov. Kolář 2001)

Tato tabulka nabízí poměrně přehledný popis druhů šikany, se kterými je možno se setkat. Přesto zde ale chybí typ šikany, který se v současné době celkem rychle rozšiřuje a je pro oběti stejně nepříjemný, jako výše zmíněné formy. Tímto novým fenoménem je tzv. **kyberšikana** (cyberbullying, on-line bullying), kterou poprvé definoval Kanadčan William A. Belsey. Kyberšikana je podle jeho slov „*úmyslné, opakující se a nepřátelské chování, jehož cílem je ublížit oběti za použití informačních a komunikačních technologií.*“⁴² Dalo by se říci, že spadá pod kategorii aktivní verbální nepřímé šikany, ale její projevy jsou natolik specifické, že si zřejmě zaslouží vlastní kategorii.

Mary L. Morris, která je členkou dětské charitativní organizace zaměřené na bezpečnost internetu (Childnet International), rozděluje kyberšikana do následujících kategorií:

- Posílání krutých, vulgárních či výhružných emailových zpráv oběti.
- Vytváření webových stránek, na kterých se objevují příběhy, karikatury, obrázky, fotky, vtipy, básně a písničky, které oběť zesměšňují a ponižují.
- Posílání obrázků, fotografií, video nahrávek spolužákům online s tím, aby hlasovali, kdo je největší... (doplnění urážlivého nebo vulgárního slova)
- Vystavení pornografických fotografií s tváří oběti na webu nebo jejich zasílání ostatním prostřednictvím e-mailu.
- Agresori se dostanou do poštovního programu oběti, odkud odesílají pod jejím jménem kamarádům či známým vulgární, případně obtěžující zprávy, fotografie, videa a podobně.

⁴² MACHÁČKOVÁ, P. Kyberšikana: ubližování bez hranic. Psychologie dnes, 2007, s. 50

- Agresoři obět' fotografují nebo filmují prostřednictvím digitálního fotoaparátu, mobilního telefonu či kamery a pořízené záběry rozesílají ostatním spolužákům.⁴³

Při srovnání s běžnou šikanou, má kyberšikana některá svá specifika. Předně - nedá se před ní nikam uniknout. Děti se často o ní obávají doma zmínit z toho důvodu, že by jim rodiče zakázali přístup k počítači, nebo jim zabavili mobilní telefon. Pro agresory je kyberšikana výhodná v tom smyslu, že zůstávají v anonymitě a je těžší je identifikovat. Pro obět' je tento fakt naopak stresující o to víc, protože netuší, kdo jí takto zneprjemňuje život. Obět' se navíc dostává ještě do silnějšího stresu tím, že výhrůžky a urážky čte stále znovu a zdají se jí čím dál tím víc reálnější.

Vzhledem k nárůstu počtu dětí, které se s tímto obtěžováním setkávají, věnuje se problematice kyberšikany velká pozornost jak v USA, tak ve Velké Británii. Zde pracuje dokonce organizace zaměřená na likvidaci šikany (Anti-Bullying Alliance), která se v současné době přímo zaměřila na problematiku kyberšikany. Ed Balls, tajemník ministerské rady pro děti, školy a rodiny (Secretary of State for Children, Schools and Families) vydal dokument o vypořádání se s kyberšikanou a homofóbní šikanou. Tento dokument je součástí nového balíku opatření nazvaného „Bezpečnost k učení“: Zavedení opatření proti šikaně ve školách (Safe to Learn: embedding anti-bullying work in schools). Je to možná reakce na skutečnost, že zároveň přibývá případů dětí, které na základě kyberšikany spáchaly sebevraždu.⁴⁴

Známý je případ Ryana Patricka Halligana z Vermontu v USA, který byl šikanován nejprve klasicky a později prošel i kyberšikanou. Pro neprůbojnost a spíše jemnou povahu byla často zpochybňována jeho sexuální orientace. Jako obranu na tyto útoky, začal chodit s dívkou. Často si s ní chatoval po internetu a dopisoval pomocí mobilního telefonu. Dívka Patrikovi nakonec sdělila, že s ním nikdy vážně nechodila, a zveřejnila celou osobní

---

⁴³ MACHÁČKOVÁ, P. Kyberšikana: ubližování bez hranic. Psychologie dnes, 2007, s. 52

⁴⁴ <http://www.kidscape.org.uk/assets/downloads/dcsfkyberbullying.pdf> 28.1.2008

korespondenci na internetu. Patrik se pak stal poté ještě více terčem výsměchu a ponižování. Situaci nakonec neunesl a 7.10.2003 spáchal sebevraždu.

Podobným případem je patnáctiletý školák z Floridy, který byl spolužáky šikanován pomocí internetu. Agresoři mu mazali práci na počítači a dva roky ho intenzivně terorizovali. Po těchto dvou letech se chlapec oběsil.

Na internetových diskusích se objevují názory, že vinit kyberšikanu ze sebevražd školáků je nepatřičné. Že šlo vždy o psychicky narušené jedince. Je pravdou, že u většiny dětí, které sáhnou k tomuto extrémnímu řešení, je často v úvodu poznamenáno, že byly plašší a stydliví. O to více je možná depl fakt, že do jejich soukromí mohl vstupovat agresor, kdykoli se mu zachtělo. Těžko se odhaduje, které dítě je psychicky natolik nalomené, že ho kyberšikana přesvědčí o tom, že jistotu a podporu nenajde už nikde. Agresoři tak nacházejí novou cestu, na které mohou ze svého relativního bezpečí deplat svou oběť. Z tohoto důvodu je proto na místě věnovat kyberšikaně v současné době zvýšenou pozornost.

Speciální kategorií kyberšikany je takzvaný „happy slapping“, neboli „veselé fackování“. Agresoři nazývaní slappeři si vytvářejí vlastní uměle násilné situace, které si nahrávají na kamery nebo telefony. Tento název pochází z jižního Londýna, kde vznikl televizní kanál „Slap Tv“, který se soustředil na happy slapping scénky. Zde byly skeče nahrávány a sledovány velkým množstvím diváků. První noviny, které použily zmiňovaný termín pro popsání tohoto druhu kyberšikany, byl The Times Educational Supplement 21.1.2005. Reportér Michael Shaw popisoval zážitky učitelů, kteří se na londýnských školách setkali s tímto nově rozšířeným fenoménem.

V Čechách je tento termín někdy neúplně přesně používán pro nahrávky studentů, kteří zinscenují „jako“ bitku dvou skupin žáků a nahrávají si ji. Tyto situace jsou kvalitativně jiné kategorie. Happy slapping, jak je v anglosaském světě tento termín používán, označuje zinscenené násilí, o kterém oběť většinou netuší a které si aktéři zaznamenávají jako film, většinou za účelem jeho veřejného umístění na internet.

Francie se k tomuto počínání postavila velice razantně a na základě návrhu Nicolase Sarkozyho (ještě ve funkci ministra vnitra) zařadil francouzský parlament Happy slapping mezi násilné trestné činy. Ve Francii se tak stalo nelegálním, aby kdokoli jiný než

profesionální novinář nahrával a distribuoval filmy znázorňující reálné násilí. Trestní sazba za překročení tohoto zákona je až pět let odnětí svobody a pokuta 75, 000 € (200 000 Kč). Podle expertů je tento zákon první svého druhu v Evropě. Kritici ho považují za nepružný a namířený proti svobodě projevu. Lique Odebi z Asociace na ochranu svobody projevu kritizuje zákon proto, že znesnadní možnost monitorování policejní brutality. Sarkozyho tehdejší mluvčí Franck Louvrier ale namítá, že soudci velmi dobře poznají rozdíl mezi happy slapping videem a běžným civilním videem.⁴⁵

Nutnost takto razantního přístupu je možná diskutovatelná, ale každému, kdo se touto tematikou zabývá je zřejmé, že je třeba zaujmout jasné stanovisko, které by tento fenomén nějakým způsobem zbrzdilo. Nárůst je opravdu velmi vysoký a některé konce jsou skutečně tragické. Zde je několik případů z Velké Británie, kde jsou případy více monitorovány:

Anglie, 9. 5. 2005 – Šestnáctiletá žákyně umělecké školy z Plant Hill zůstala po happy slapping útoku v bezvědomí. Záznam nahrávky koloval mezi žáky v mobilních telefonech.⁴⁶

Anglie, 9.6. 2005 – v Leedsu napadli dva muži sedmnáctiletou studentku Kerry Deville. Jeden z nich ji střelil do nohy vzduchovkou a druhý celý průběh natáčel na mobilní telefon.⁴⁷

Anglie, 14.6. 2005 - Gang čtrnáctiletých chlapců napadl a znásilnil jedenáctiletou dívku. Průběh napadení byl nahrán do mobilního telefonu a okamžitě zaslán celé řadě spolužáků. Do dalšího dne, kdy byl případ nahlášen, vidělo záznam přes stovku dětí. Tento případ ještě více zpřísnil používání mobilů ve škole. Mnoho škol v Londýně dokonce zakázalo nosit mobily do školy.⁴⁸

---

⁴⁵ srov. <http://www.iht.com/articles/ap/2007/03/08/europe/EU-GEN-France-Happy-Slapping.php> 10.11.2007

⁴⁶ srov. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/manchester/4563419.stm> 10.11.2007

⁴⁷ srov. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article531471.ece> 10.11.2007

⁴⁸ srov. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article534788.ece> 10.11.2007

Anglie, 26.1. 2007 – Epsom: Tři útočníci ve věku 17 a 18 let zabili třicetiletého muže. Nejprve ho svlékli, pak ho zbili do bezvědomí a shodili ze schodů. Celý útok byl zaznamenáván na mobilní telefon. Muž zemřel tři dny po útoku v Epsomské všeobecné nemocnici na mnohočetná zranění hlavy a hrudníku. Hlavní útočník Andrew Elvin byl odsouzen na doživotí s minimálním trestem dvanácti let, druhý útočník Caine Hallet byl odsouzen na pět let nepodmíněně za neúmyslné zabití a třetí obviněnou je dívka, proti které je zatím vedeno obnovené řízení.⁴⁹

Odkazů na tuto tematiku je skutečně nepřeberně a na internetových stránkách jsou dohledatelné případy napříč celou Evropou – z Dánska, Švédska, Francie, Německa a dalších. V Čechách není tato problematika zatím od běžné šikany odlišena a ani používání výrazu „happy slapping“ není zažito. Bylo by ale s podivem, kdyby v zemi, která patří mezi přední uživatele mobilního telefonu, se v poměrně krátké době nehledal český ekvivalent k tomuto úsloví. Zatím spadá happy slapping prostě pod šikanu, o které se veřejnost leckdy také teprve učí mluvit nahlas.

4.2 Směry působení šikany v prostředí školy

Pokud se vysloví slovo šikana, představí si většina populace šikanování mezi žáky a někdy ještě vojenskou nebo policejní šikanu. Šikana na sebe ve škole ale může brát různé podoby a některé z nich nejsou až tak neobvyklé.

4.2.1 Šikana žáka druhým žákem

Nejčastějším a zároveň nejznámějším směrem působení šikany je, že žák šikanuje druhého žáka. Tomuto tématu bude ještě věnován velký prostor, proto zde nyní nebude podrobněji rozebrán.

---

⁴⁹ srov. http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/southern_counties/6303599.stm 10.11.2007

4.2.2 Šikana učitele žákem

Druhým možným směrem je situace, kdy žák nebo žáci šikají učitele. Dá se říci, že učitel je v současném prostředí školy velmi snadným cílem šikany. Žáci jsou v jasné množstevní převaze a učitel je ten, kdo má podávat výkon. Navíc velmi nejasně definované tresty za porušení kázně posilují situaci, takže se čím dál tím více objevují případy, kdy žáci napadají učitele. Častým cílem jsou v tomto případě ženy učitelky, které mají slabší psychiku a svou roli již plně nezvládají. Žáci pak většinou najdou slabé místo tohoto učitele a na něj zamíří své útoky.

Rizikové jsou také učitelské kolektivy, které nejsou jednolité. Když mezi sebou soupeří jednotliví učitelé a snaží se získat oblibu u žáků, žáci tuto atmosféru většinou rychle vycítí a začnou ji zneužívat. Hrubou chybou je situace, kdy jsou žáci informováni o tom, že nějaký učitel byl potrestán. V této situaci mohou totiž žáci získat určitý pocit moci a agresivně útočit na tohoto učitele, který nemá v učitelském kolektivu zřetelně podporu.

V Čechách se zatím nejznámější případ šikany učitele stal v České Třebové v ZŠ Nádražní. Zde byl šikanován mladý učitel, který ve škole pracoval krátkou dobu. Žáci 9. ročníku ho o přestávce na chodbě obstoupili, hádali se s ním, oslovovali ho „vole“ a na závěr mu nasadili na hlavu odpadkový koš. Celá scéna byla natáčena na mobilní telefon a rozeslána širokému okruhu lidí. Vzhledem k tomu, že žákům bylo patnáct a více let, byla celá záležitost vyšetřována jako přestupek. Ředitel ale nakonec oznámil, že vše se vyšetří na půdě školy a žáci budou mít snížené známky z chování.

Ze záznamu je vidět, že celá událost byla dopředu připravena a učitel neměl velkou šanci uniknout. Když se vrátíme k předcházející kapitole této práce, je možné, že v jiných zemích by byl tento případ hodnocen jako „happy slapping“ a trestán mnohem přísněji. Celý záznam tohoto případu je možno ještě nyní shlédnout na <http://www.zkouknito.cz/prehraj-video?h=&m=365abdd4ae> (14.12.2007).

Dále jsou uvedeny nejzávažnější případy napadení pedagogů v ČR:⁵⁰

---

⁵⁰ srov. http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=11&rok=04&odkaz=ucitele.htm
12.12.2007

- leden 1998 - Na soukromém gymnáziu v Tájci-Jestřebí na Blanensku zaútočil šestnáctiletý žák při vyučování na učitelku němčiny. Pravděpodobným motivem bylo to, že propadal.
- leden 1998 - Ve výchovném ústavě v Chrastavě na Liberecku zavraždil kusem dřeva sedmnáctiletý svěřenec vychovatelku při nočním útěku. Její kolegyni těžce zranil. Odsouzen byl na osm let.
- říjen 1999 - Dva žáci, příbuzní devátáka, kterému kvůli kázeňským prohřeškům hrozil odchod do výchovného ústavu, ve škole napadli a zranili ředitelku speciální školy v Bruntále.
- prosinec 1999 - Pravděpodobně při útěku ze střediska výchovné péče v Podlesí u Vlašského Meziříčí na Vsetínsku způsobil chovanec vychovatelce četná zranění.
- leden 2002 - Výhružkami smrtí a pokusem o fyzické napadení vyvrcholila půlroční šikana vůči učitelce ostravské ZŠ.
- říjen 2002 - Šestnáctiletý žák ve speciální škole ve Vodňanech srazil učitelku ze schodů, protože bránila děti, které on šikanoval.
- únor 2003 - Sedmnáctiletý svěřenec výchovného ústavu ve Žluticích na Karlovarsku zlomil vychovateli ruku.
- prosinec 2003 - Duševně nemocný student politologie na Univerzitě Hradec Králové baseballovou pálkou napadl učitele a psychologa v jedné osobě.
- březen 2004 - Na učilišti ve Svitavách žák při vyučování ubodal svého pedagoga.
- březen 2004 – Ve Vidnavě na Jesenicku dva uprchlí svěřenci z místního ústavu napadli pěstmi svého mistra i členy jeho rodiny v jejich rodinném domě.

4.2.3 Šikana žáka učitelem

Třetím směrem působení šikany je situace, kdy učitel šikanoje žáka. K tomuto chování inklinují zvláště učitelé tělocviku a trenéři ve sportovních školách. Nutí podávat žáka výkony, na které nestačí a vystavují fyzicky slabší žáky posměchu celé třídy.

K podobným situacím může docházet i tehdy, když si učitel vytipuje v e třídě dítě, které je mu něčím nepříjemné (rasovou příslušností, pomalostí, specifickými poruchami učení atd). Na toto dítě zaměří svou pozornost a při jakékoli příležitosti ho napadá. Někdy proti tomuto dítěti může začít štvát i ostatní učitele a vzniká skupina ne nepodobná skupině agresorů mezi žáky. Učitelé ale vzhledem k žákům mají ještě větší pozici moci.

Diskuse na téma učitelské šikany proběhla (velmi opatrně a tiše) v roce 2004, kdy 2. 3. ubodal učeň druhého ročníku SOU ve Svitavách svého učitele. Na případu byla podivná skutečnost, že žák byl svými předešlými učiteli hodnocen jako naprosto bezproblémový a klidný. Psychiatrická vyšetření rovněž nenašla žádnou výraznou psychopatologii. O zavražděném učiteli však reference nebyly tak jednoznačné. Někteří žáci vypovídali, že je při hodinách zesměšňoval a choval se k nim arogantně. Celkově měl pověst přísného pedagoga. Učeň bude souzen jako mladistvý a za tento čin mu hrozí pět let nepodmíněně. Pokud dostane mimořádný trest, stráví ve vězení až deset let.

Česká školní inspekce zaznamená ročně průměrně dva až tři případy napadení žáka učitelem. Jen výjimečně si ale žák odnáší z konfliktu poranění. V letošním roce se stal případ, kdy učitel dal žákyni, která ho vyprovokovala, facku a protrhl jí ušní bubínek. V tomto případě ale můžeme jen těžko mluvit o šikaně. Zde se jednalo spíše o dráždivou agresi v situaci, kde byl učitel vystaven opakované slovní provokaci ze strany žáků a zareagoval zkratovitě.

4.2.4 Šikana učitele rodičem

Čtvrtým směrem působení šikany je situace, kdy rodič šikanuje učitele. Některým pedagogům není tato situace až tak neznámá. Opět se může jednat o pedagoga, který nemá ve škole příliš dobrou pověst, někdy je zesměšňován a nemá autoritu. Nejrizikovější jsou situace rodičovských sdružení, kde se skupina rodičů semkne proti učiteli a zaútočí na něj (nejčastěji se jedná o slovní agresi, někdy o vyhrožování a vydírání). Učitelé by se měli naučit jednat s rodiči a nikdy nezůstávat při konfliktních jednáních sami. Optimální je situace, kdy v rizikových situacích počet pedagogů převyšuje vždy o jednu osobu počet rodičů.

4.2.5 Šikana rodičů učitelem

Pátý směr šikany se objevuje v situacích, kdy učitel šikanuje rodiče. Tato šikana se dokazuje jen velice těžce, ale splňuje všechna daná kritéria. Učitel zneužívá svého postavení a moci (převaha síly) a rodič tuto situaci prožívá velmi nepříjemně. Je mnoho rodičů, kteří na setkání s učitelem chodí se staženým žaludkem a chvějícíma se rukama. Nejčastěji jde o spolupracující rodiče problémového dítěte. Učitel si s rodiči opakovaně sjednává schůzky, pravidelně je informuje o všech problémech a neúspěších dítěte a požaduje stále více aktivity a dobré vůle z jejich strany. Rodič pak na dítě více tlačí, nutí ho k výkonu a to se pak dostává ještě pod silnější tlak, což následně stupňuje jeho napětí. Příprava do školy a rozhovory o škole se začínají stávat hlavní výplní volného času rodiny. Učitel si paradoxně ani nemusí uvědomovat, že vůči rodině jedná agresivně a může mu unikat negativní vyznění jeho působení.

4.2.6 Šikana učitele učitelem

Posledním směrem a pro některé velice překvapivým je situace, kdy učitel šikanuje učitele. Tyto případy nebývají publikovány, ale svěřují se s nimi nejčastěji učitelé mladí, plní optimismu a nadšení, nebo staří, kteří přesluhují v důchodu. První skupina bývá napadána jádrem už vyhořelých učitelů, kteří nesnesou jejich nadšení a cítí se provokováni jejich snahou po změnách. Pisatelka se osobně setkala s mladou učitelkou, která působila na ZŠ v Praze 1. Vyučovala výtvarnou výchovu a ruský jazyk. Děti dokázala motivovat a nadchnout. Vyučující se dostávala do stále ostřejší kritiky starších kolegyně a posléze i ředitelky. Nakonec jí bylo sebráno třídnictví za dnes až absurdní přestupek – s dětmi vyráběla velké postavy andělů, Mikulášů a čertů, což mělo podle ředitelky negativní ideologický vliv na třídu. Vyučující dala na konci roku sama výpověď.

Staří učitelé jsou v některých extrémních situacích donuceni k odchodu drsnými žerty, narážkami a provokačními akcemi mladších kolegů. Odcházejí pak s oprávněným pocitem, že jejich celoživotní práce nebyla nikdy patřičně doceněna.

„V Klubu pedagogů, který se snaží obětem učitelské šikany pomáhat, si podle jeho koordinátorky Stanislavy Chrástkové na šikany stěžují desítky kantorů: „Nejčastěji nás pedagogové kontaktují ve chvíli, kdy vyvrcholí vztahové problémy s vedením školy a obávají se ztráty zaměstnání. Jde většinou o případy dlouhodobé šikany, jako odmítání komunikace spojené s ponižováním lidské důstojnosti ze strany vedoucích pracovníků, nepředávání důležitých informací potřebných pro výkon práce, zadávání nesmyslných úkolů, přetěžování, šíření pomluv a represe za projevení vlastního názoru a vyjádření kritických, byť oprávněných připomínek ke způsobu vedení organizace.“

Případy, jež často postihují pedagogy, kteří se nebojí otevřeně prezentovat své názory, většinou podle Chrástkové končí pokusem o profesní likvidaci nepohodlného učitele, který je často nucen podat výpověď nebo rozvázat pracovní poměru dohodou. „Pokud učitel odmítne, je mu vyhrožováno, že s ním bude pracovní poměr rozvázán pro závažné porušování pracovní kázně, a stává se, že po několikerém udělení výtky, která bývá neopodstatněná a uměle vykonstruovaná, zaměstnanec skutečně výpověď obdrží nebo na prosazování svých práv rezignuje, jelikož není schopen snášet stupňující se psychický teror,“ upozorňuje Chrástková.⁵¹

4.3 První stádium šikany - ostrakismus

Otázkou zůstává, jestli tuto formu zařadit jako první stádium šikany, nebo jako samostatnou specifickou formu šikany.

Toto slovo pochází z řečtiny a označuje takzvaný střepinový soud. V Athénách se tímto způsobem ochraňovala bezpečnost státu. Na hliněný střep (ostrakon) mohl každý svobodný občan Athén napsat jméno muže, který ohrožoval bezpečnost státu, usiloval o přebrání moci a podobně. Podle výsledků hlasování většiny mohl být potrestán až desetiletým vypovězením z Athén.

---

⁵¹ http://www.lidovky.cz/ste-krava-pani-ucitelko-0vs/ln_noviny.asp?c=A070922_000092_ln_noviny_sko&klic=221555&mes=070922_0 28.1.2008

V přeneseném slova smyslu se v kolektivu může takto vyčlenit osoba, která z nějakého důvodu nezapadá do celku. Znakem, který takto dítě označí, může být cokoli – sociální status rodiny, tělesná odchylka, povahová zvláštnost, zvýšené nebo snížené nadání... Jde vlastně o vydělení čehokoli, co nezapadá do průměru. Agresor, ale většinou skupina agresorů, zmanipuluje zbytek skupiny, aby s touto obětí nekomunikoval a vůbec na ni nereagoval. Pokud si oběť začne hledat ve třídě spojence, vyvinou agresori úsilí, aby se toto nově vzniklé přátelství rychle rozpadlo. Vývoj ostrakismu velmi záleží na tom, jestli se ve třídě najde natolik silná osobnost, která se dokáže oběti zastat, nebo s ní i přes posměšky agresorů kamarádit.

V první fázi ostrakismu oběť nenachází souznícího partnera a začne být vůči ostatním agresivní. V té chvíli se ještě zvýší tlak agresorů. V této fázi jsou často učitelé na straně agresorů a jejich chování omlouvají tím, že oběť stejně o žádného kamaráda nestojí, když se chová takto agresivně.

Ve druhé fázi se oběť začne uzavírat do sebe, dojde k výraznému zhoršení prospěchu, snížení koncentrace pozornosti a po oslovení dítě často reaguje úlekem. Většinu času je uzavřeno ve svých myšlenkách u problému, kde najde nějaké kamarády. Specifickým znakem rozvinutého ostrakismu jsou časté návštěvy v nižších ročnících školy a hledání tam zájmu druhých.

Pokud učitel vstupuje do této situace, slyší často od agresorů tyto výpovědi: „My si ho nevšímáme, my mu nic neděláme, on je divnej, on s námi taky nechce kamarádit...“ Učitelé pak sami v těchto situacích říkají: „Já je nemůžu nutit s ním kamarádit, to je takové pošťuchování, to se srovná...“

Agresori zjišťují, že se jim podařilo oběť oddělit a často postupují dál. Kolektiv se v této fázi člení na tři části:

- Část sympatizující s agresory
- Část sympatizující s obětí
- Neutrální část – jsou to děti, které nikterak nevybočují, spadají většinou do průměru

Tato poslední skupina je velmi důležitá, protože při vyšetřování je dobré se soustředit na ni. Tyto děti podávají většinou nejobektivnější informace.

4.4 Druhé stádium šikany – psychická manipulace a fyzická agrese

Ostrakismus přeroste do tohoto druhého stadia nejčastěji při nějaké zátěžové situaci, kdy je třída ve větším psychickém napětí (pololetní známkování, odjezd na hory...) Ve třídě se najde jedinec, který toto psychické napětí snáší hůře než ostatní a začne se kompenzovat na ostrakizované oběti, která už většinou nemají v kolektivu nikoho, kdo by se jich zastal. Agresor, který má v sobě vnitřní napětí, zaútočí na oběť a pocítí určitou úlevu. V této chvíli vzniká zatím lehká psychická závislost agresora na šikaně.

Agresoři začnou posléze vyhrožovat a testovat, jak moc se oběť bojí a jak snadno se dá manipulovat. Objevují se počátky fyzické agrese nepřímé i přímé. Tyto první útoky směřují nejčastěji na majetek oběti, na lehké strkání, nastavování nohou, cvrnkání do hlavy a uší, píchání špendlíkem v davu a podobné. Učitelé to vyhodnocují jako běžné zlobení, provokování a dětské pošťuchování. Často zaznívá věta: „Znáte kluky, děti, pořád do sebe šijou, ale to nic, z toho vyrostou...“

Oběť začíná mít strach a objevují se první známky záškoláctví, útěky do nemoci, psychosomatické projevy.

Neutrální jádro se již rozpustilo a kolektiv se nyní dělí už pouze na dvě části:

- Sympatizanti agresorů
- Sympatizanti oběti (většinou pouze tajní)

Toto stádium se může zastavit, pokud se najde někdo, kdo se přidá k oběti a je schopen se za ní veřejně postavit.

V této fázi se ještě většinou najde někdo, kdo se snaží kontaktovat učitele. Ve výše zmíněném polském Gdaňsku se kamarádky kolem šikanované Anny pokusily kontaktovat ředitele a popsaly mu do knihy stížností to, jak je Anna napadána spolužáky. Ředitel na

tuto zprávu nereagoval a nijak nezasáhl. Později při vyšetřování zpočátku dokonce zapíral, že by o situaci ve škole věděl. Přiznat situaci ho donutily až ony zmíněné záznamy.

Učitelé také často na tuto zprávu od žáků reagují naprosto chybně. Snaží se, aby oběť před celou třídou popsala, co se děje, konfrontují oběť s agresorem, konfrontují rodiče oběti s rodiči agresora, navrhují usmiřující gesta: „Tak si podejte ruku, že jste zase kamarádi.“ Učitelé po těchto zásazích mají někdy pocit, že celou situaci zvládli a vše je v pořádku. Oběť se po těchto chybných zásazích ocitá často ještě ve větším tlaku, než doposud.

První a druhé stadium šikany se dá ještě zvládnout metodou usmíření, ke kterému se nejčastěji využívá vrstevnický tlak a vrstevnický program. Tyto metody ale mohou využívat učitelé, kteří prošli alespoň základním výcvikem a umí s těmito metodami pracovat.

4.5 Třetí stadium šikany – utváření jádra

Toto stadium je klíčové a většinou do něj vstupují i další instituce mimo školu.

Agresor začíná už být opojen mocí a pomalu ztrácí zábrany, dochází k těžkým útokům na tělo oběti (pálení, mlácení, píchání...). Agresoři svoje chování berou již jako běžnou normu, s obětí si hrají, jsou již utvrzeni ve své moci. Začínají se objevovat ponižující úkoly („Předved' nám pejska, zaštěkej!“) a oběť je začíná plnit.

V této fázi už často přestává záškoláctví, protože škola je relativně bezpečným místem, ale oběť začíná trpět paranoidními představami, že agresoři se za ní dostanou kamkoli. Oběť se snaží nápadně často držet v blízkosti učitele, na záchod chodí v hodinách, aby se zde náhodou nesetkala s agresory, při obědě si sedá k učitelům ...

V kolektivu již pomalu mizí sympatizanti oběti, protože se každý bojí, že by se na místě oběti mohl ocitnout on. Agresoři si z neutrálních členů kolektivu začínají vybírat hlídače a pomocníky. Oběť ztrácí veškerou důvěru v kohokoli v kolektivu. Ve druhém a třetím stadiu se také nejčastěji objevují sebevraždy.

V tomto stadiu by již měla být oslovena policie a kurátoři sociální prevence, učitel již nemá příliš možnost zvládnout situaci sám.

4.6 Čtvrté stadium šikany – vytváření norem

Agresoři se již automaticky v jakékoli zátěžové situaci kompenzují na oběti. Z členů kolektivu, kteří do této chvíle nebyli agresoři, se stávají pasivně – aktivní agresoři (podílejí se na vymýšlení ponižujících úkolů pro oběť, jsou posíláni vybit se na oběti, atd.) V kolektivu je toto chování běžnou normou a oběť se pomalu smiřuje s touto situací. Má pocit, že se již nic nedá dělat a že jí nikdo nedokáže pomoci. Dochází k prvnímu paradoxu v osobnosti oběti – oběť na sebe začne upozorňovat, často se stává třídním kašparem. V mysli jí při tom běží myšlenka: „Raději udělám toto, než aby na mě vymysleli něco horšího.“ Učitelé si někdy ani neuvědomují, že pokud například ospravedlní psaní testu tím, že žák „xy“ vyrušuje, mohou v extrémních případech schválit napadení oběti v takovém rozsahu, že ji agresoři mohou zabít (Věta: „Jestli kvůli tobě dostanu kuli, tak tě zabiju“, nemusí být planou výhrůžkou). Je proto vždy vhodné velmi dobře zvažovat udělení kolektivního trestu za provinění jednotlivce.

V kolektivu se začíná objevovat slovník nadřazenosti a podřazenosti. Označení bývají vybírána podle probrané látky, nebo nevhodně vybraného filmu, který shlédla celá třída a který neodpovídal intelektové vyspělosti dětí (např. Schindlerův seznam není vhodný film pro pátou třídu, nebo diskutované Goyovy přízraky, kam mělo jít i jedno celé víceleté gymnázium – to znamená i děti od dvanácti let). V této fázi si již každý dovede představit, jak inspirující by pro agresory byly například záběry z vyšetřování inkvizice. V kolektivu se ale často objevují otrokáři a otroci, Hitler kontra Židé, heftlingové, patriciové a plebejci, čistá rasa a podobné. Erich Fromm poukazuje na fakt, že v mnoha válkách se vlády snaží probudit ve svých vojácích pocit, že nepřítel není člověk. *„Nepojmenovávají ho pravým jménem, ale nějakým jiným. Tak v první světové válce byli Němci označováni Angličany jako „Hunové“ a Francouzi jim říkali „Bošové“.* Toto popření lidské podstaty nepřítele dosahuje vrcholu, má-li nepřítel jinou barvu kůže. Válka ve Vietnamu poskytla dostatek příkladů amerických vojáků, kteří se pramálo vciňovali do

*svých vietnamských protivníků, kterým říkali „gooks“, „rákosníci“.*⁵² Je možné, že používání ponižujících označení pomáhá v této fázi agresorům se ještě více oprostít od vnímání oběti jako trpícího člověka. Lépe se jim také hledají noví „spolupracovníci“, kteří jsou svým způsobem vděční za to, že nepatří do této nižší „kasty“.

Toto stádium je už nutné řešit metodou vnějšího nátlaku, který spočívá ve specifickém výslechu agresora a oběti. Tato fáze již plně spadá pod specializovaná pracoviště a školní personál by se neměl pokoušet ji řešit sám.

4.7 Páté stádium šikany – totalita, dokonalá šikana

Ve třídě je několik lidí, kteří vládou, pod nimi jsou ti, kteří slouží. V této fázi nemá učitel již žádné slovo, kolektiv vykonává pouze to, co mu poručí vládnoucí agresori.

U oběti dochází ke druhému paradoxnímu převratu osobnosti – oběť přestala chápat, že se děje něco špatného. Všechno bere jako legraci, na agresorech je psychicky závislá, vyhledává je a považuje za své nejlepší kamarády. Oběť už si bez agresorů neumí představit svůj život. Tato závislost je natolik silná, že si ji oběť nese dále do svého života a opět žije rolí oběti, například domácího násilí.

V této fázi šikany pomůže pouze rozpuštění třídního kolektivu a dlouhodobá psychoterapie všech zúčastněných.

Předešlé schéma jednotlivých fází šikany popisuje teoreticky průběh tohoto jevu. V praktickém životě je samozřejmě mnohem těžší takto jednoznačně od sebe oddělit jednotlivá stádia. Nelze také říci, že se postupuje od stádia jedna do stádia pět. Ve speciálním školství, výchovných a nápravných zařízeních začíná šikana často rovnou fází dvě, tedy těžším fyzickým napadením a do stádia pět se může dostat během několika týdnů. V Čechách se děti nejčastěji setkávají s nadávkami a slovními výpady, ale fyzicky napadaných obětí není také málo. Dále je uvedeno šetření, které proběhlo v rámci projektu

---

⁵² FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 128

Minimalizace šikany, odstartované za podpory MŠMT roku 2005. Hlavním koordinátorem tohoto projektu je Dr. Michal Kolář. Informace k tomuto projektu včetně prvotních statistik jsou přístupné na http://www.minimalizacesikany.cz/data/Tiskove_materialy_25.1.2007.doc

*V úvodní fázi projektu proběhlo dotazníkové šetření s 1358 žáky. Výzkum ukázal, že **40 %** žáků na školách bylo šikanováno a přes 44% dětí se stalo svědkem šikany. Nejčastější formou šikany je posmívání, pomluvy a nadávky. **Fyzickou šikanou** (fackování, kopání či rány pěstí) **trpí nejméně každý desátý šikanovaný a 21 % dětí je šikanováno každý den.** Nejčastěji je agresor jeden (34 %) či dva (24 %), častěji šikanují chlapci (68 %) než dívky (20 %). Nejčastěji šikanovanému pomohla třídní učitelka či kamarádi (shodně 25 %), pomoc rodičů přišla v 12 %. Bohužel ve 21 % **nepomohl nikdo.** Šikanovaní žáci se nejčastěji svěřují kamarádům (45 %) a rodičům (39 %).*

4.8 Typologie agresorů

4.8.1 Fyzický – brutální agresor

Jedná se nejčastěji o fyzicky zdatného jedince, který většinou volí ihned agresivní mířící na tělo oběti. Jde mu o to, aby oběť zažívala bolest. Často se jedná o jedince hrubého a primitivního – ne ve smyslu snížené inteligence, ale s velmi sníženou empatií a sociální inteligencí. Mohou být přítomny známky psychopatologie osobnosti. Nebývá v kolektivu oblíben, ale respekt si získává silou a vyžadováním absolutní poslušnosti.

Tento agresor často pochází z rodiny, kde je tvrdě fyzicky trestán, a trest neodpovídá provinění. Někteří fyzičtí agresori pochází z vztahově nečitelného prostředí, kde nezískali správné citové zakotvení, případně od skrytě agresivních matek, které opět neposkytly pevnou citovou vazbu. Šikana má někdy podobu opakování agresivního chování v rodině.

4.8.2 Kultivovaný – narcistický agresor

„Narcistický člověk často čerpá pocit jistoty ze svého naprosto subjektivního přesvědčení o vlastní dokonalosti, o tom, že vyniká nad ostatní, o svých mimořádných kvalitách, ale k této představě nedospívá prostřednictvím skutečného snažení nebo výkonů. Musí se držet své narcistické představy o sobě samém, protože ta je základem jeho sebehodnocení a pocitu identity. Je-li ohrožen jeho narcismus, je ohrožen v životně důležité oblasti on sám.“⁵³

Tito jedinci působí velmi slušně až vzorně a mívají perfekcionistařské rysy s určitými projevy úzkosti. Šikají a mučí většinou skrytě a rafinovaně, v sexuální oblasti mají sadistické sklony. Často jsou obklopeni skupinou obdivovatelů, které využívají k samotné realizaci fyzické šikany. Na oběť většinou ani nesáhnou, ale jsou v pozadí a celou akci řídí. Ve škole se často projevují jako vzorní žáci, vůči učitelům jsou přeochoťní a díky tomu velmi oblíbení. Bývají předsedy třídy a všech možných jiných akcí. Absurditou je fakt, že právě oni bývají vybíráni k vyšetřování šikany, hlídání třídy a jiným řídicím akcím v kolektivu třídy.

Doma tito agresori procházejí výchovou s velmi úzce nastavenými hranicemi, přísným režimem a téměř vojenským drilem. Rodiče na ně kladou velmi vysoké nároky a vyžadují perfektní plnění všech povinností. Setkávají se s podmíněnou láskou – bývají přijímáni pouze, když jsou perfektní a plně výkonní. Z negativních reakcí rodičů mívají panický strach.

4.8.3 Vtipkující agresor – „srandista“

Tento agresor je v kolektivu velmi oblíbený, do nudných hodin přináší obveselení, dokáže často rozesmát i učitele. Bývá velmi inteligentní, ale prospěch může mít až podprůměrný, protože jeho životním heslem je často úsloví: „To neřeš!“ Pokud je pobízen k vyššímu výkonu, ptá se obvykle na to, proč by to dělal, že mu to takto stačí. Působí velmi

---

⁵³ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 203

sebevědomě, vůči učitelům je leckdy drzý až vyzývavý, jindy zase je ten, kdo má nad vším nadhled. Druhé dokáže velmi ponižovat, ale pokud je vyšetřován, je často udivený a tvrdí, že všechno byla „jenom sranda.“ Kolektiv za ním často stojí, bývá obklopen houfem obdivovatelů a fanynek.

Bývá vychováván v rodině s velmi širokými hranicemi, otec bývá ten, „kdo všechno vyřeší“, „na každého si došlápne“ a „každému ukáže“. Zvláště vysazené jsou tyto rodiny na ty, kdo jim upírají „jejich práva“, nebo se odvažují cokoli namítnout vůči stylu výchovy. Děti doma často slyší vulgarismy adresované učitelům, kteří vůči dítěti nějak výchovně zasahují. Autorita učitele zde bývá nulová.

4.8.4 Agresor z „podnikatelské“ rodiny

Nejsou tím myšleny rodiny drobných živnostníků, ale spíše rodiny, které rychle přišly k velkému majetku a neunesly pocit svého bohatství. Tyto děti často začínají velmi rychlou sociální šikanu a každý, kdo nemá přiměřený majetek, je v jejich očích méněcenný a označovaný populárním slovem „socka“. Tito agresori se často zaměřují speciálně na jedince, kteří je předčí něčím jiným než majetkem – zvláště nadáním, fungujícím rodinným společenstvím, schopnostmi a dovednostmi. Trestají své oběti za to, co sami nemají a po čem současně touží.

Vychovávání bývají v prostředí, kde je jim od útlého věku vštěpováno, že všechno a všichni se dají koupit, že není důležité mít nadání, ale peníze. Tento nadřazený postoj bývá velmi často uplatňován vůči učitelům, kteří jsou „socky“ vzhledem ke svému učitelskému platu. Lidé, kteří jsou poctiví, nebo mají rozvinuté sociální cítění, jsou v očích těchto jedinců hloupí a neschopní. Ceněna je schopnost úskoku, manipulace a lstivosti. Morální hodnoty nemají pro tyto agresory valný význam.

4.8.5 Agresor z učitelské rodiny

Tyto děti se lehce mohou stát oběťmi, ale současně i agresory. Stává se to v situacích, kdy rodič- učitel neunes svou moc a jeho dítě doma často slyší větu: „Jestli něco bude, tak uvidíš, co já s tím (s ním) udělám“. Dítě tak nabývá dojmu neomezené moci, a protože ostatním učitelům je nepříjemné stěžovat si na dítě svého kolegy (své kolegyně), dlouho mu šikana může procházet. Paradoxem je skutečnost, že rodič-učitel takto jedná právě ve strachu, aby jeho dítě nebylo šikanováno. Výsledkem může být i pravý opak.

4.8.6 Agresor ze sociálně slabé rodiny

Dítě ze sociálně slabé rodiny může být opět obětí i agresorem. Jedná se hlavně o děti, které jsou z rodiny zvyklé na užívání hrubého násilí, kterým se řeší všechny nastalé problémy. K tomuto stylu šikany inklinují například děti z romských rodin, které si vytipují slabší oběť, která se nedokáže bránit a jejíž rodiče neumí zakročit.

Příkladem takovéto šikany se stal na ZŠ v Praze – Hájích chlapec v šesté třídě, který byl oblíbenou obětí šikany pro svou výbušnou povahu. Spolužáci mu často rozhazovali učení, brali věci nebo ho bezdůvodně napadali a měli radost, z jeho výbuchů vzteku, kterými se třída dobře bavila. Po jednom útoku, kdy si sbíral ze země učení rozmetané po třídě, k němu přišel romský chlapec a spojenýma rukama zasadil oběti ránu do krku. Chlapec byl převezen do nemocnice s těžce naštíplým krčním obratlem. Ve škole se případ začal vyšetřovat, ale vzhledem k tomu, že rodina agresora vyvinula výrazný tlak na školu, byl případ vyřešen tím, že oběti byla udělena ředitelská důtka pro opětovné provokování spolužáků. Agresor potrestán nebyl, oběť po čtvrt roce hospitalizace přestoupila na jinou školu s návrhem na sníženou známku z chování.

4.9 Skupinová dynamika a osobnost vůdce ve vztahu ke školní šikaně

Pokud jsme vymezili vývoj různých stádií šikany, je zde na první pohled zřejmá dynamika skupiny, kterou zvláště agresori umějí výborně využít. Nejvýrazněji je to vidět na změně původně zcela neutrálního jádra, které se postupně rozpouští a ve vyšších stádiích šikany se stává pasivně agresivními až aktivně agresivními útočníky. Důvodem těchto změn je skupinové chování, které je popsáno již dlouhou dobu a je jedním z hlavních námětů sociální psychologie.

Sociální psychologové začali poměrně brzy zkoumat fakt, že k výtržnostem a ke zvýšenému agresivnímu chování dochází zejména tehdy, pokud jsou lidé semknuti v davu. Ve velké skupině se totiž jakoby rozpouští určité zábrany a morální hodnoty, které má jedinec v sobě uloženy. *„Dokonce se objevuje dočasný výpadek schopnosti ovládat a hodnotit své chování a tento stav se nazývá deindividuací. Dav totiž chrání jedince jeho anonymizací, neboli již není jednotlivcem, ale součástí skupiny.“*⁵⁴ Žádný čin, kterého se dopustila skupina, se nezdá tak závažný, jako když se ho dopustí jedinec a agresivní jednání vůči komukoli, kdo je označen jako nepřítel – stačí, když nepatří do skupiny, pak nebývá chápáno jako porušení morálních norem. Příslušnost ke skupině, někdy až identifikace se se skupinou, dodává jednotlivcům pocit jistoty a uspokojení pocitu vlastní důležitosti. Zvláště u pubescentů je zřejmá tato potřeba patření ke skupině a proto zmíněný ostrakismus může být prožíván natolik negativně, že může vést až k pokusu o sebevraždu. *„Skupinový narcismus je mimořádně důležitý jako prvek, který členům skupiny dodává uspokojení, a to především takovým, kteří nemají jiný důvod cítit hrdost a vážit si sami sebe.“*⁵⁵

Každý dospívající velmi touží být uznávaný ve skupině, a proto může leckdy docházet až k otřesným případům mučení oběti, které třída pečlivě tají, aby se někdo nestal „vyvržencem“ skupiny. Třída, která je velkou skupinou, pak poskytuje dostatečnou anonymitu i žákům, kteří by samostatně agresivní čin nikdy nespáchali. Pokud je navíc

---

⁵⁴ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2004, s. 773

⁵⁵ FROMM, E. Anatomie lidské destruktivity. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997, s. 205

třídě předložena oběť jako veřejný nepřítel, cítí většina jednotlivců jako svou povinnost tohoto nepřítele skupiny odstranit. Ve skupinové euforii pak často instinktivně převládnu jiné složky osobnosti než rozumové a může dojít ke skupinovému lynčování, kterého se účastní i žáci, kteří jsou jinak naprosto tišší, introvertní a bezproblémoví. Učitelé se pak nad tímto faktem pozastavují většinou s komentářem: „Že i ten „xy“, do toho bych to nikdy neřekl!“

Závažným faktem, který pak také sociální psychologové vysledovali, je skutečnost, že v davu rovněž výrazně klesá osobní angažovanost pro pomoc oběti. Toto zjištění je velmi důležité pro situace, kdy se společnost pozastavuje nad tím, že případu šikany přihlížela celá třída, ale nikdo oběti nepomohl. Stačil by jediný člověk, který by se postavil proti tomuto jednání, a přidali by se k němu ihned další. Většina jedinců má ale strach, že v této situaci zůstane sama a zároveň spoléhá na to, že pomůže někdo druhý. Toto přenášení osobní zodpovědnosti je dalším typickým znakem davového chování. Obranou může být naučit potenciální oběti zbavit dav jeho intimity. Pokud oběť osloví v davu někoho konkrétního, zvyšuje se možnost, že se jedinec přestane schovávat za skupinu a začne jednat podle svého skutečného hodnotového žebříčku.

Jednotlivé typologie agresorů zase většinou kladně korelují s typologií skupinových vůdců. Pro skupinovou dynamiku je totiž identifikace se s osobností vůdce velmi důležitá. Musí se jednat o osobnost, která skupině nějakým způsobem imponuje, je vybavena potřebnými kompetencemi a vlastnostmi pro skupinu důležitými. Z tohoto pohledu je pak téměř nejméně nebezpečný brutální fyzický agresor, který sice na oběť zaútočí velmi tvrdě, ale neumí přesvědčit skupinu na svou stranu a tím může dojít k brzkému odhalení, zatímco kultivovaný agresor nebo agresor „srandista“ mají vlastnosti, které jsou třídou oceňovány a kladně hodnoceny, což znesnadňuje uvidět skutečnou podstatu jejich činů. Vůdce může být pro třídu vzorem a společenství s ním může dávat jednotlivým členům zažít pocit, že mají podíl na jeho úspěchu. Pokud vůdce dokáže dobře pracovat s davem, což je klasickým znakem kultivovaného agresora, přijme skupina brzy pohledy na pravdu, které jí vůdce předkládá. Čím jednodušší tyto pravdy jsou, tím lépe se skupině přijímají („šikmooký kradou bílým práci“, „Cikáni dělají bordel“, „kvůli tomu kriplovi na vozíku jsme zase nešli na výlet“...) „*Demagogové mají zřejmě zcela výjimečné, i když jen praktické vědomosti o*

lidském instinktivním chování: před davem, který chtějí poštvat, cílevědomě skrývají ty vzruchové situace, které by v lidech vyvolaly mechanismy chování tlumící útočnost.“⁵⁶

Někdy může svými necitlivými poznámkami tyto „pravdy“ do skupiny infikovat sám učitel. Otřesným případem byla šikana romského chlapce z Prahy 5, který pocházel z rodiny se špatnými hygienickými návyky. Jedna z učitelek pravidelně přicházela na hodinu s oznámením: „Zase bude celá třída mrznout, protože by jinak umřela smradem“. Šikana nakonec vyvrcholila chlapcovým pokusem o sebevraždu a jeho umístěním do denního výchovného stacionáře, kde se podařilo jednak naučit ho zvládat hygienické návyky, ale současně pomocí psychoterapie částečně zvládnout jeho silně narušené sebepojetí.

Vůdce má výrazně důležitou funkci zvláště pro jedince s nízkým sebevědomím a nenaplněnými osobními potřebami. Jeho autorita pak zbavuje jednotlivce odpovědnosti a rozhodování, které jsou pro ně často zdrojem nejistoty. Omluvou za spáchané násilné činy pak bývá věta: „Já to měl nařízeno“, ve škole pak: „On mi ale řekl, abych to udělal...“.

V některých situacích se navíc může stát, že pomocníci hlavního agresora se dopouštějí ještě většího násilí než jejich vůdce. Zde se pak hlavní motivací stává touha dosáhnout žádoucího ocenění a pochvaly, neboli stoupnout u vůdce v oblibě, což přináší ještě vyšší osobní uspokojení. Díky tomu bývají podřízení členové skupiny různým způsobem manipulováni a využíváni a při chybném vyšetřování šikany pak často bývají označeni za hlavní viníky, zatímco jejich vůdce zůstává nepotrestán.

4.10 Typologie obětí šikany

4.10.1 Oběť na „první pohled“

Jedná se o děti, které jsou nápadné svou pasivitou, často působí až zpomaleně, nebo neinteligentně, což ovšem vůbec nemusí odpovídat realitě. Vše si dělají ve vlastním tempu, často za ostatními zaostávají, pokud na ně někdo začne tlačit, reagují pláčem. Většinou se

---

⁵⁶ LORENZ, K. Takzvané zlo. Praha: Mladá Fronta, 1992, s. 204

nezapojují do her kolektivu, ale sedí na místě a dění okolo sebe spíše pozorují. Při tělesné výchově patří spíš mezi méně tělesně nadané. Svým chováním často provokují i učitele, který potom jejich šikanu omlouvá slovy: „On si o to sám říká“.

Tyto děti pocházejí z rodin silně pečujících, kde nebyla dobře ošetřena potřeba bezpečí – matky se o děti úzkostně bojí a nedovolují jim téměř žádné samostatné aktivity. Děti bývají tlumeny v přirozené aktivitě, pohybují se většinou ve společnosti dospělých lidí, přejímají jejich slovník, zvyky a zájmy. Na druhé děti působí zvláště a nepřístupně, někdy trochu podivínsky.

4.10.2 Děti, které jsou dlouhou dobu pod ochranou babiček a maminek

Otec má v rodině velmi nevýraznou roli, nebo zde zcela chybí. Matky vůči dětem často vysílají signál, jak se o ně bojí. Tyto děti bývají většinou rozmazlené a nesamostatné

4.10.3 Děti handicapované

Někdy se v touze po plné integraci zapomíná, že děti handicapované jsou ideálními cíly pro možnou šikanu. Pokud není integrace provedena správně a nebyly zajištěny všechny její podmínky, může dojít k vytvoření naprosto špatných vztahů na obou stranách. Nelze předpokládat, že pokud se umístí handicapované dítě do nepřipravené třídy, začnou se o ně všichni starat a integrace se vytvoří „nějak“ sama, Tento předpoklad je naprosto mylný a může handicapovanému dítěti velice znepríjemnit život.

4.10.4 Sociálně slabší děti

Jedná se o děti z chudých rodin, děti žijící ve špatných socioekonomických podmínkách, děti národnostních menšin, utečenců a přistěhovalců, děti žijící v atypických náboženských uskupeních atd.

Učitel by měl situaci vždy zvládnout a to i tehdy, pokud dítě nedodrží hygienické návyky, páchne, nenosí školní pomůcky, nebo chodí v nevhodném oblečení. Pedagog by si vždy měl dát pozor na všechny netaktní poznámky a komentáře a měl by se snažit situaci řešit nejprve s rodiči. Pokud není úspěšný, tak se sociálním odborem MÚ. Výsledkem by měla být náprava, která dítě nezesměšní a neodizoluje z kolektivu na jeho okraj.

4.10.5 Učitelské děti

Pro dítě je vždy zátěžové, pokud musí chodit do školy, kde jeho rodič působí jako pedagog. I když se jedná o pedagoga oblíbeného, je toto dítě stále v podezření, že je mu přílepkováno, nebo že má nejružnější studijní úlevy. Ještě horší je situace, pokud je rodič – pedagog na škole neoblíbený. Dítě je snadným terčem jak pro okolní spolužáky, tak pro případného učitele, který s jeho rodičem – svým kolegou nevychází. Někteří rodiče – učitelé jednají schválně se svým dítětem tvrději než s ostatními žáky, aby se nedostali do podezření, že mu nadřezují. Toho si samozřejmě všimnou možní agresori a vytuší, že pedagog se bude ostýchat se před třídou svého potomka zastat, právě aby nebyl nařčen z jeho protěžování. Dítě je ve škole více kontrolováno, jak svým rodičem, tak jeho kolegy, kteří mají také často problém, jak s tímto dítětem jednat. Rodiče- učitelé by se proto měli snažit, aby jejich dítě nešlo pokud možno nikdy studovat do školy, kde oni působí jako pedagogové.

Toto je stručný výčet některých častých typologií obětí šikany. Někdy se ovšem do této situace dostane i dítě, které splňuje velmi těžce jakékoli takové kritérium. Většinou jen něčím vybočuje z řady, a je něčím agresorovi nápadné. Ve většině případů se jedná téměř vždy o jedince, kteří jsou v nějaké své oblasti zranitelní a nedovedou se účinně bránit. Je obtížné předem vytipovat možnou oběť, protože zde vždy hraje roli osobnost agresora, do které se učitel může vcítovat jen obtížně. Přesto je třeba sledovat, jak se vyvíjejí vztahy ve třídě, kde se objevilo nějak rizikové dítě splňující výše uvedenou typologii.

4.11 Působení traumatu na oběť

Situace oběti je ve všech případech silně stresující a traumatizující. Tato skutečnost je dána tím, že se na ni člověk nemůže připravit, nemůže se jí vyhnout a leckdy ji ani neočekává. Tato událost navíc většinou zasahuje vnitřní osobnostní pojetí oběti a rozrušuje její integritu, oběť se proto s útokem nemůže jednoduše rozumově vyrovnat. Oběť není poškozena jen útokem pachatele, ale také sociálními důsledky této nové situace – prisouzením nové role a z ní vyplývající změny společenské prestiže, mezilidských vztahů a chování ostatních lidí. Tento komplex veškerého poškození a újmy, kterou oběť utrpěla, se nazývá viktimizací, která se dále dělí na viktimizaci primární, sekundární a terciární. (srov. Vágnerová 2004)

Primární viktimizace: Do této kategorie patří veškerá újma, které se pachatel dopustil na oběti (fyzické poranění, psychická újma, poškození majetku, poškození dobrého jména atd). Při posuzování napadení je nutné brát v úvahu všechna poškození oběti a nezaměřovat se pouze na viditelná tělesná poranění. V důsledku je mnohdy těžší zvládnout psychická zranění, která mohou vyústit až do posttraumatické stresové poruchy (PTSD – Post traumatic stress disorder).

Sekundární viktimizace: K té dochází v důsledku chování okolí k oběti v následku napadení. Nejčastěji dochází k sekundární viktimizaci při vyšetřování trestného činu, kdy je oběť opakovaně vystavována výslechu, setkává se s nedůvěrou, ponižováním nebo odsuzováním. Traumaticky je také prožíváno zjištění, že podle trestního řádu nebude pachatel potrestán ani přinucen oběť odškodnit. Do sekundární viktimizace spadá i reakce okolí, které se k oběti chová ambivalentně. Na jednu stranu s obětí soucítí, na stranu druhou je oběť odpuzována a její utrpení je pro něj přítěží.

Ve školní prostředí dochází při vyšetřování šikany k sekundární viktimizaci velice často a to sice necitlivým a neprofesionálním přístupem pedagogického personálu. Jsou to všechny situace, kdy je oběť napadána tvrzením, že agresora vyprovokovala, kdy je tvrzení oběti zpochybňováno, kde je upřednostňován agresor, když učitel volí přímou konfrontaci agresora s obětí a to nejhůře před celým kolektivem, kdy je oběti nabízeno jako řešení kauzy její odchod ze školy, kdy nedojde k potrestání agresora a podobně. Takto jednajícím

pedagogové se stávají v určité míře spolupachateli viktimizace oběti, které by naopak měli poskytnout maximální pomoc.

Terciární viktimizace: Tento proces souvisí se změnami, ke kterým dochází v osobnosti oběti po útoku pachatele. Oběť se snaží situaci nějak zvládnout, přijímá změnu své osobnosti a neuvědoměle se tím trestá. Chování těchto lidí vyvolávají v okolí negativní reakce, stávají se nepříjemnými až odpudivými navzdory tomu, že všichni vědí, že k jejich změně došlo traumatickou zkušeností.

Se šikanou současně velmi souvisí termín *reviktimizace*, neboli opakování útoku na oběť, což se stane v relativně krátkém čase po prvním útoku. Oběť si tak opakovaně fixuje reagování a prociťování oběti a tím pevněji zakořeňuje tento styl chování do své osobnostní struktury. Tím se ovšem výrazně zvyšuje riziko opakovaného napadení oběti, která si neuvědomuje, že nechtěně přebrala a přijala roli permanentní oběti, která působí na okolí bezmocně a slabě. Mezi rizikem vzniku tohoto fenoménu a mírou poškození oběti při prvním útoku platí přímá úměra. Čím horší bylo první napadení, tím vyšší je riziko vzniku této životní role. Tato skutečnost je považována za nejzávažnější důsledek prvního traumatu. (srov. Vágnerová 2004)

Proces reviktimizace je potom odpovědí na to, proč ve velké míře případů šikany nepomůže prosté přemístění do jiné školy, nebo výchovného zařízení. Oběť je totiž většinou velmi rychle znovu šikanována i na tomto novém působišti. Někdy je slyšet, jak učitelé a vychovatelé komentují tuto skutečnost slovy: „On to úplně přitahuje...“ Toto konstatování zcela odpovídá realitě. Oběť se chová natolik pasivně a submisivně, že na sebe upozorní možné agresory velice rychle. Pokud se oběti nepodaří překonat tento životní postoj účinnou psychoterapií, stává se velmi často, že si tuto roli naneštěstí nese i dál do partnerského života, kde ji velmi často osloví partner s násilnými sklony, který podvědomě hledá člověka s těmito rysy. Není proto tak nečasté, že si šikanovaná dívka najde partnera, který ji doma týrá. Navíc se tento rys a způsob chování může přenášet výchovou i na děti, které se pak samy stávají oběťmi šikany. Z tohoto pohledu je reviktimizace natolik závažná, že jedinou možnou cestou je působit na oběť i její rodinu, aby vyhledala co nejdříve odbornou pomoc, podporovat ji v započaté terapii a

spolupracovat s odborníky na tom, aby se vyléčila všechna zranění způsobená oběti při jejím napadení.

5 Řešení šikany ve školách

5.1 Krátký exkurs do historie řešení šikany v zahraničí a v ČR

Jednou z prvních zmínek o šikaně, tak jak tento pojem chápeme v současnosti, byl článek v časopise *Pedagogical Seminary*, kde v roce 1897 publikoval F. L. Burk stať s názvem „Teasing and Bullying“ (Škádlení a šikanování), která svým obsahem předstihla dobu téměř o 100 let.

Jako první se výzkumu šikanování začali věnovat ve Skandinávii, následovalo Japonsko, Velká Británie a Irsko. Nyní probíhá výzkum v řadě evropských zemí, v Austrálii, na Novém Zélandu, Kanadě a ve Spojených státech.

První rozsáhlá školní intervenční kampaň byla na celonárodní úrovni zahájena v roce 1983 v Norsku. Tato kampaň probíhala ve dvojím provedení. Jedna byla vedena E. Rolandem a druhá doplněná rozsáhlým intervenčním programem D. Olweusem. Dan Olweus byl po té v letech 1983-5 pověřen ministerstvem školství k vedení celonárodní kampaně proti šikanování. Nadstandardní součástí této frontální strategie byl intervenční program *What We Can Do About Bullying* (Co můžeme dělat se šikanováním?) na 42 základních a středních školách v Norsku. Výsledkem programu bylo snížení výskytu šikanování během dvou let o 50 %, a to jak u dívek, tak u chlapců. Kromě toho také děti méně popisovaly asociální chování. Šikanování se nezvyšovalo ani mimo školu.

Ve Velké Británii byl nejrozsáhlejším intervenčním programem Sheffieldský projekt, který proběhl v letech 1991-4. Během této studie byl zaznamenán 17% pokles šikanování na základních školách, zatímco na středních školách došlo ke snížení pouze o 3 až 5 %.

Zajímavý program byl uskutečněn také ve Flandrech v Belgii. Realizační tým zde pracoval s 18 základními a středními školami, které prošly jedním ze tří podprogramů - intervencí s podporou týmu, intervencí bez podpory nebo pouhou kontrolou. Intervence zahrnovala celoškolskou politiku, školní výuku a práci s agresory. Ve srovnání s kontrolou

přinesla smíšené modely pozitivní změny na základních školách a nulové výsledky na školách středních.⁵⁷

V Čechách byla situace ztížena tím, že před rokem 1989 bylo svým způsobem nepřístojné, poukazovat v rozvinuté socialistické společnosti na jakékoli sociálně-patologické jevy. Díky tomu se první články v médiích objevily až v roce 1985 a tématem se stala velmi nepříznivá situace na učilištích školních závodů Praha. Rozvířený zájem poměrně brzy utichl a další posun se uskutečnil až v roce 1990, kdy byl publikován metodický materiál „Fenomén šikanování u dětí a mládeže. Po té nastala další odmlka a hlavní průlom nastal v roce 1995, který můžeme nazvat rokem zlomovým.

Uskutečnilo se několik lokálních a regionálních výzkumů, které potvrdily epidemický výskyt šikanování na našich školách, byl přeložen britský sborník „Čelíme šikanování“, začaly být vydávány knihy českých autorů zabývající se tematikou šikany (v čele s knihou doc. Říčana „Agresivita a šikana mezi dětmi“, která je zpřístupněním metodiky D. Olweuse a následovanou knihou M. Koláře „Skrytý svět šikanování ve školách“) a začaly se objevovat první výcvikové semináře k prevenci šikany ve školách.

V roce 2000 byla při MŠMT ČR ustanovena skupina proti šikanování, jejíž činnost byla ale po nějaké době ukončena.

V roce 2003 se začal připravovat český školní program proti šikaně. Dále je citace jeho autora Dr. Koláře.

„Program se zaměřuje výhradně na specifickou primární prevenci a prevenci sekundární. Nutná propojenost se sekundární prevencí by nás mohla překvapit, nicméně šikanování je velice komplexním fenoménem. Zárodečné podoby šikanování se vyskytují více či méně na všech školách, a to téměř ve všech třídách. Z tohoto prostého důvodu je důležité, aby pedagogové uměli diagnostikovat a léčit počáteční stádia šikanování. Další zádrhel spočívá v tom, že i ta nejlepší škola nedokáže zcela zabránit rozvinutí pokročilé šikany. V takovýchto případech musí pedagogové umět spolupracovat s odborníky ze servisních zařízení.

---

⁵⁷ <http://kultura.blog.cz/0602/clanek-mesice-sikana> 4.1.2008

Zásadním rozměrem našeho programu je celoškolský přístup. Jestliže chce škola děti chránit před šikanováním, musí všichni její pracovníci tento úkol přijmout za svůj. Prevenci nemůže dělat jeden člověk, i když je výborný odborník a pracuje na plný úvazek. Jednotlivec může pouze "hasit požáry". O celoškolském přístupu můžeme mluvit tehdy, když se nám podaří včlenit speciální program proti šikaně do systému školního vzdělávacího programu.

Poslední podstatnou charakteristikou programu je smysluplná struktura klíčových komponent. Seznam možných opatření proti šikanování bývá u některých programů velmi dlouhý. Přesto se může jednat pouze o vršení různých metod, u nichž netušíme, jak fungují. Na základě našeho projektu bylo specifikováno 13 obecných klíčových komponent, které by neměly v nějaké podobě chybět v žádném programu (viz tabulka).

Povzbudivé výsledky

Dvouletý projekt MŠMT ČR, který se zabýval ověřováním speciálního programu proti šikanování, byl ukončen v prosinci 2003. Výsledky jsou povzbudivé. Dají se srovnat s účinností světoznámého Olweusova intervenčního programu. Čtyři měsíce po zavedení programu šikana klesla v experimentální škole průměrně o 42,5 %. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o 50 až 75 %. K největšímu efektu přitom dochází po dvou letech fungování programu. V kontrolní škole, která měla podobné charakteristiky jako škola experimentální, ale žádný program zaměřený na šikanu v ní neprobíhal, zůstal výskyt šikanování nezměněn.

Kdyby tedy všechny základní a střední školy v ČR použily tento speciální program podobným způsobem, jako byl použit na experimentální Zdravé škole, počet šikanovaných žáků by se v poměrně krátké době snížil o 255 tisíc. V roce 2005 byl díky iniciativnímu zájmu a finanční podpoře Nadace Eurotel nastartován tříletý projekt MIŠ - minimalizace šikany, v jehož rámci bude program zaváděn na 20 školách. Úkolem projektu je připravit program k systémovému zavádění do českých škol. Pokud použijeme průměr z oblasti farmacie, jsme ve fázi vyvinutého léku, který je třeba řádně otestovat a následně jej učinit

široce dostupným - informovat o jeho vzniku na jedné straně pedagogy a vedení škol a na druhé straně rodiče, aby po své škole žádali aktivní zapojení do boje se šikanou.“⁵⁸

5.2 Školské dokumenty vztahující se k šikaně

Pro školy a školská zařízení, jsou nejdůležitější v otázkách šikany dva dokumenty vydané MŠMT. Jsou to „*Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*“, který vyšel pod číslem jednacím:

Čj.: 14514/2000 – 51 a druhý je „*Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*“, který vyšel pod číslem: Čj.: 28 275/2000-22.

První dokument je vztažen všeobecně k nejrůznějším oblastem prevence sociálně patologických jevů, pod které spadají:

- Drogové závislosti, alkoholismus a kouření
- Kriminalita a delikvence
- Virtuální drogy (počítače, televize a video)
- Patologické hráčství (gambling)
- Záškoláctví
- Šikanování, vandalismus aj. formy násilného chování
- Xenofobie, rasismus, intolerance a antisemitismus

Podle tohoto dokumentu je základním nástrojem prevence ve školách Minimální preventivní program, jehož realizace je pro každou školu a školské zařízení závazná a podléhá kontrole České školní inspekce.

---

⁵⁸ srov. <http://kultura.blog.cz/0602/clanek-mesice-sikana> 12.1.2008

Školy by při vytváření tohoto programu měly pamatovat hlavně na systematické vzdělávání školních metodiků prevence, systémové zavádění etické a právní výchovy, výchovy ke zdraví aj., které mají být zaváděny do výuky jednotlivých předmětů, kde jdou uplatnit, s čímž souvisí i rozvoj osobnosti a sociálního chování žáků, vytváření podmínek pro smysluplné využití volného času dětí a mládeže, spolupráce s rodiči, sledování situace sociálně patologických jevů ve škole, vytváření diferencovaných preventivních aktivit zaměřených na jednotlivé rizikové skupiny a poskytování poradenských služeb školního metodika prevence a výchovného poradce žákům a jejich rodičům.

Minimální preventivní program je pravidelně jednou ročně vyhodnocován a sleduje se jeho celková účinnost.

Tento dokument také popisuje hlavní úkoly, které by měly vybrané instituce, které se podílejí na zajišťování prevence. Těmito institucemi jsou:

- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
- Odbory školství, mládeže a tělovýchovy na krajských úřadech
- Základní, střední a speciální školy
- Školní družiny, školní kluby, domovy mládeže
- Střediska pro volný čas dětí mládeže
- Pedagogicko-psychologické poradny a střediska výchovné péče
- Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy

Hlavními osobami v systému prevence jsou:

- Odborný pracovník MŠMT
- Krajský školský koordinátor prevence
- Okresní metodik prevence
- Školní metodik prevence

- Ředitel školy a školského zařízení
- Ředitel pedagogicko-psychologické poradny, ředitel střediska výchovné péče pro děti a mládež a ředitel diagnostického ústavu

Tento metodický pokyn je poměrně přehledným dokumentem, který mapuje strukturu fungování preventivních aktivit v oblasti školství a školských zařízení. Pro pedagogy je cenný díky tomu, že v něm lze najít informace o tom, na koho se obrátit v případě projevu sociálně patologického chování ve škole. Pro problematiku šikany je použitelný pouze všeobecně, což zřejmě vyplývá i z toho, že šikana figuruje v seznamu sociálně patologického chování, který je uveden v úvodu tohoto dokumentu, až na předposledním místě. Rovněž učitelé pod termínem prevence sociálně patologických jevů vnímají hlavně drogovou problematiku, které je také věnováno velké penzum preventivních aktivit na školách. Preventivní programy k problematice šikany se začínají zavádět až v poslední době a to většinou až tehdy, kdy se toto chování ve školách projeví. Je jistým paradoxem, že šikanou je přitom ohroženo mnohem větší procento školáků, než třeba tvrdými drogami. (Pro srovnání: V průzkumu, který byl proveden v roce 2003 pro potřeby protidrogových koordinátorů, uvedlo zkušenost s nelegální drogou 20% žáků ve věkovém rozpětí 11 – 15 let.⁵⁹ V roce 2006 provedla česká školní inspekce výzkum vztahující se k šikaně a z tohoto výzkumu vyšlo najevo, že se 40% žáků někdy setkalo s šikanou.) Nechci tím rozhodně snižovat nebezpečí ohrožení mládeže drogami, ale pouze upozorňuji na jistou disbalanci v množství preventivních aktivit v různých oblastech sociálně patologického chování.

Mnohem konkrétnější je v oblasti šikany potom dokument nazvaný „*Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení*“, který je určen jako účinná pomoc pedagogickým pracovníkům v hledání řešení problematiky šikany.

Hned v prvním článku tohoto pokynu je zdůrazněna povinnost škol zaručit dětem bezpečnost k učení a právní odpovědnost za děti, kterou škola přebírá v době vyučování a

---

⁵⁹ srov. http://www.mvcr.cz/souteze/2006/sod/navykove/2_scena.pdf 12.1.2008

školních akcí. Z tohoto důvodu je pedagog povinen šikanu neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc. Učitel, který by věděl o šikanování a nepřijal žádná opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřežazení trestného činu.

V článku 2 jsou vyjmenovány druhy šikany, v článku 3 kompetence škol a školských zařízení v prevenci šikanování. Velmi přínosný je článek 4, který popisuje metody řešení šikanování. Pro vyšetřování šikany je zde doporučen postup pěti kroků:

- Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.
- Nalezení vhodných svědků
- Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
- Zajištění ochrany obětem.
- Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Další konkrétní pokyn se týká výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, tzv. „školního lynčování“. Tato situace může působit natolik agresivně, že učitelé, kteří se náhodou stanou svědky takto vyhocené šikany, jsou natolik šokováni, že volí často velmi nevhodné způsoby řešení. Neznalost správného postupu v této situaci, je přitom Dr. Kolářem hodnocena jako jedna z nejzávažnějších a v jeho kurzech zaměřených na prevenci šikany je nácviku řešení této situace věnován velký prostor. V tomto dokumentu je popsána pouze bodově, ale přesto je dobrým vodítkem pro ty, kdo tuto situaci musí řešit:

- Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
- Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
- Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
- Pokračující pomoc a podpora oběti.
- Nahlášení policii.
- Vlastní vyšetřování

Výchovná opatření pro potrestání agresora obsahují jak možnosti školního postihu, ale v mimořádných případech i pobytové umístění dítěte do Střediska výchovné péče, případně diagnostický pobyt v diagnostickém ústavu. Oba tyto pobyty jsou ale dobrovolné a pouze se souhlasem rodičů.

Pokud šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR. V případě ohrožení některého žáka, případně spáchání trestného činu žákem je škola dále povinna nahlásit tuto skutečnost také orgánu sociálně právní ochrany.

Tento dokument je stručným, ale konkrétním popisem postupu řešení šikany ve školách pro pedagogy je spíše osnovou, která je může vést dál při hledání dalších informací v této problematice. Současně jsou zde jasně vytyčené právní normy, ve kterých se pedagogové pohybují. Výhodou je fakt, že vzhledem k tomu, že na dokumentu spolupracoval Dr. Michal Kolář, je napsán velmi srozumitelně a neomezuje se pouze na holá fakta a výčty kompetencí, jak je tomu v Metodickém pokynu k řešení sociálně patologických jevů.

5.3 Šikana z pohledu právních norem

„Šikana je pedagogicko-psychologický termín pro jednání, které nabude-li právní dimenze, je závažným protiprávním jednáním, jež při určitém stupni společenské nebezpečnosti naplňuje podstatu soukromoprávního (občanskoprávního), správněprávního či trestněprávního deliktu.“ (Michalík, J. Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004)

5.3.1 Naplňování skutkové podstaty trestného činu

Hlavním problémem je fakt, že v české platné právní úpravě pojem šikana nebo šikanování vlastně neexistuje. Přesto se poměrně často objevuje v rozhodnutích o zahájení trestního řízení, případně v soudních protokolech a vyšetřovacích spisech. Případy nejsou

ale řešeny jako trestný čin šikany, ale většinou jako naplnění skutkové podstaty jiného trestného činu. Nejčastěji se tedy jedná o trestný čin:

Omezování osobní svobody (zavírání oběti, přivazování, nucení setrvávat na jednom místě...).

Vydírání – toho se dopouští ten, kdo jiného násilím, nebo pod pohrůžkou násilí nutí něco vykonat (v příložené kazuistice pachatel nutil oběti pod pohrůžkou násilí psát omluvenky do školy, jindy se jedná o vymáhání peněz nebo úsluh v nejhorším případě o ponižující služby prováděné pouze k pobavení agresora).

Vzbuzení důvodné obavy – tento trestný čin souvisí úzce s výše popsaným vydíráním a dopouští se ho ten, kdo někomu vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví, nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to vzbudí jeho důvodné obavy (v další příložené kazuistice je případ učitele, který byl terorizován žákem pomocí e-mailů a sms zpráv, které mu všechny hrozily fyzickou likvidací. Jejich četnost a stupňující se agresivita vedly k tomu, že případ nakonec převzali pražští kriminalisté).

Loupež – takto kvalifikováno může být odebrání věci, pokud pachatel použil násilí, nebo pohrůžky násilí, případně se věci zmocnil bez vědomí pachatele. Nezáleží přitom na tom, jakou hodnotu věc má. Přitom trestní sazba loupeže má poměrně vysokou trestní sazbu, což může být překvapením pro agresory, kteří se takto zmocnili i relativně malé částky peněz.

Znásilnění a pohlavní zneužívání – takto hodnoceno by mohlo být i chování spolužáků ve výše popsaném Gdaňském případě studentky Anny. K pohlavnímu zneužití došlo, i když samotný skutek znásilnění nebyl naplněn.

Ublížení na zdraví – takto hodnocena může být šikana, pokud má za následek újmu na zdraví (příložen je případ agresora, který oběti vyrazil zub. Matka oběti podala trestní oznámení na základě ublížení na zdraví (jednalo se o druhý zub), ale pod nátlakem rodičů agresora ho opět stáhla)

Poškozování cizí věci – sem by spadala celá škála činů, kdy je agrese namířena na majetek oběti (již zmíněný agresor vzal spolužačce z lavice mobilní telefon v hodnotě 6,5

tisíce a vyhodil jí ho z okna. Rodiče opět podali trestní oznámení a opět ho pod nátlakem stáhli).

Aby mohla být šikany z trestního hlediska postihnuta, je tedy nutné, aby jednání pachatele bylo zařaditelné pod některou skutkovou podstatu trestného činu, čímž je naplněna materiální stránka trestného činu. Formální stránka pak spočívá v úmyslu pachatele se takového činu dopustit, a v tom, že míra společenské nebezpečnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně. Společenská nebezpečnost se pak posuzuje nejen podle konkrétního činu, ale i z pohledu na rozšířenost tohoto jednání ve společnosti. U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze tedy předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání budou tyto skutky za trestné činy považovány. (srov. Kolář 2001)

5.3.2 Trestní odpovědnost pachatelů šikany

Podle současných právních norem může být pachatel trestného činu právně odpovědný až po dosažení 15 let. Stále diskutovaná je novelizace zákona, která tuto hranici chce v budoucnu snížit na 14 let. Osoby ve věku 15 – 18 let jsou označovány jako mladistvé, děti do 15 let jsou označovány jako nezletilé a dospělost z hlediska trestní odpovědnosti nastává dosažením 18 let. Trestní odpovědnost se nevztahuje pouze na osoby s duševní poruchou, která jim znemožnila rozpoznat nebezpečnost jejich chování.

Osoby do 15 let nemohou být sice trestně odpovědné, přesto existuje určitý soubor opatření, který může být použit k jejich nápravě. Systém těchto výchovných opatření týkajících se případů šikany je shrnut ve zmíněném Metodickém pokynu MŠMT k prevenci šikanování. Při případech, které nejsou příliš společensky závažné, se jedná o výchovná opatření školy, která mohou být:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, ředitele, podmíněné vyloučení ze střední školy
- Snížená známka z chování

- Převedení do jiné třídy

Dále by rodičům mělo být doporučena návštěva ambulantního oddělení střediska výchovné péče, případně nestátního zařízení se stejným zaměřením.

V mimořádných případech se užívají další opatření, kterými jsou:

- Doporučení dobrovolného umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně dobrovolný pobyt v diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření, či ústavní výchovy s následným umístěním do diagnostického ústavu.

Tato opatření už ale nespádají pod pravomoci školy a proto je velmi nutné, aby jednotlivé instituce mezi sebou spolupracovaly a podílely se na nápravě nezletilých a mladistvých pachatelů trestných činů.

Následující kazuistika je exemplárním případem selhání systému, který se rozdrobil na jednotlivé instituce, jež nebyly schopny zvládnout osobnosti agresora, ani jeho rodičů, kteří se rozhodli silou své osobnosti jakýkoliv systém překonat. Tuto kazuistiku používám jako výchozí, protože v její absurditě je možné nahlédnout celou škálu institucí, které se do případu zapojily, ale ani jedna z nich nedotáhla do konce potrestání pachatele a zajištění jeho nápravy.

5.3.3 Kazuistika I. – nezvládnutá postava agresora a jeho rodiny

(Případ tohoto klienta řešilo mnoho institucí, pisatelka se s jeho kazuistikou setkala na MÚ Prahy 5 na oddělení sociální prevence. Vzhledem k ohrožení všech zúčastněných stran, bylo nutné ještě více chránit osobní data, proto se v kazuistice vyskytuje jen velmi málo detailů ve smyslu adres škol, jmen a jiných zařízení)

- Otec klienta je obchodník, matka zastává vysoké postavení ve státní správě.

- Klient navštěvoval nejprve školu na Praze 2, která vycházela vstříc jeho individuálním potřebám. Zde navštěvoval 1. – 4. třídu, ale i zde se vyskytly problémy v podobě neplnění domácí přípravy a na konci 4. třídy musel klient skládat reparát.
- Po té nastoupil do ZŠ na Praze 5, odkud z neznámých důvodů v dubnu odešel.
- Přestup do ZŠ na Praze 1, kde na konci školního roku obdržel dvojku z chování. Současně byly provedeny testy a diagnostikována dysgrafie.
- Od září (6. třída) přestup do další školy na Praze 5, kde vzhledem k nevhodnému chování byl klient pozván před výchovnou komisí. Závěry výchovné komise byly tyto: Žák projevoval nedostatky v učivu, měl konflikty se spolužáky, fyzicky je napadal, záškoláctví, kouření, lhaní, zapírání.
- Současně byla doporučena soustavná kontrola otce a dědečka. Nastalo krátkodobé zlepšení, po té opět prudké zhoršení, ve škole se projevila výrazná nekázeň a napadání spolužáků. Začínají si stěžovat spolužáci i jejich rodiče. Matka pozvána do školy a upozorněna, že pokud nedojde ke zlepšení chování, budou rodiče požádáni, aby chlapce přeřadili na jinou školu. Stupňují se stížnosti ostatních rodičů: „Napadání spolužáka slovně i fyzicky (bití, ničení pomůcek), bouchá pěstí spolužačku do hlavy, plive jí do bot, bije spolužačku pěstí, hodil po ní židlí, chtěl ji vyhodit z okna, drží ji hlavou dolů. Děti chodí domů se zraněními, bojí se chodit do školy...“ Matka se ve škole vyjádřila, že se o chování svého syna dovídá poprvé. Vzhledem k tomu, že rodiče mají zcela odlišné názory na výchovu a shodné řešení nemohou nalézt, rozhodla se škola pro předání situace k šetření kurátorce při OSVZ (odbor sociálních věcí a zdravotnictví) při OÚ MČ Praha 5 a po dohodě s rodiči přeřazení dítěte na jinou školu.
- Při šetření na oddělení sociální prevence si rodiče opakovaně stěžují na české školství a neschopnost učitelů. Otec nepřipouští problém synovy agrese, matka vidí problém o něco reálněji. Chlapec přebírá názory otce a všechno zlehčuje. Po návštěvě PPP nevidí žádné výsledky, prý jim nikdo nic nesdělil,

je jim předán kontakt na Středisko pro děti a mládež na Praze 5, dávají přednost terapeutovi muži. Na konci se chlapec vyjádřil, „že se pokusí děti tolik nebít...“ Nic ale neslibuje.

- Přestup na ZŠ na Praze 1. Zpráva ze školy pro odbor sociálních věcí, kurátorce
Přetrvávají konflikty, agresivita, napadání spolužáka. Chlapce nezvládá ani třídní učitel. Často je popisována extrémní snaha na sebe upozornit. Chlapec působí inteligentně, ale čtení a psaní je hrubě pod průměrem. Rodiče chodí na setkání do školy, ale mají radikálně odlišný přístup k výchově syna. Chlapec mnoho času tráví na ulici v prostředí part. Je navržena snížená známka z chování.
- Červen 2003 – zhoršují se vztahy mezi rodiči, otec s matkou se napadají před synem z důvodu změny partnerů, začíná se projevovat, že rodiče nerespektují jakékoli výchovné opatření toho druhého, jakékoli rozhodnutí ze strany matky je otcem zrušeno a naopak. Chlapec začíná situace využívat. Zhoršuje se chování ve škole, při jedné rvačce chlapec téměř uškrtil svého spolužáka, několik spolužáků skopl ze schodů. Rodiče incident zbagatelizovali, po doporučení rodinné terapie hledají každý z nich své řešení. Otec domluvil klub při Prev-centru pro hyperaktivní děti a domluvil setkání se soudním znalcem oboru psychologie a psychiatrie. Matka celou situaci konzultovala s rodinným přítelem – psychiatrem.
- Chlapec po dohodě s rodiči odchází ze ZŠ Praha 1. Je doporučena speciální škola na Praze 5, se zaměřením na silně problémové děti.
- Červen 2003. Opětná agresivita, stížnosti rodičů ostatních dětí, od září doporučena terapie. Prokázané kouření marihuany, krádeže věcí matky.
- Září 2003. Znovu stížnosti ze školy na sociální odbor pro klientovo narušování práce celé třídy, silná agresivita, kouření, nedodržování školního řádu, nerespektování autority, nošení velké peněžní hotovosti do školy. Po informování rodičů si otec opakovaně stěžuje na instituce, které nechápou jejich problém a „nedodržují zakázky“, které jim on předkládá. Klient

vyložen pro nevhodné chování i ze zájmových kroužků. Zvyšuje se agresivita vůči matce, matka si stále častěji stěžuje na ztráty věcí. Klient se nesnáší s matčíným přítelem. Rodiče stále postupují proti sobě. Navržena rodinná terapie v azylovém domě.

- Říjen 2003. Stížnosti ze speciální školy, chlapec je agresivní na učitele, klidně si při hodině zapálí, sprostě nadává. Škola chce situaci řešit dobrovolným pobytem chlapce ve Středisku pro děti a mládež na Praze 5, jinak bude ukončen diagnostický pobyt na škole.
- Listopad 2003. Ukončen diagnostický pobyt ve speciální škole, z důvodu, že škola dle svého vyjádření neměla možnost v rámci svých kompetencí zajistit výchovu, vzdělávání a bezpečnost samotného žáka.
- Pobyt ve Středisku výchovné péče Modřany – zde se nepodařilo zvládnout klientovo chování, neplnil požadavky, mezi dětmi neoblíbený pro svou vulgaritu a bezcitnost. Chování agresivní s prvky šikany, devastoval zařízení, pobyt byl předčasně ukončen na žádost matky
- Následovalo období, kdy rodina nekontaktovala OSVZ, výchovné problémy řešila několika změnami škol.
- ZŠ Praha 4. Klient zařazen do třídy pro žáky se SPU, diagnostikována dysortografie, dysgrafie, dyslexie.
- Přejít na další ZŠ Praha 4
- ZŠ Praha 4 Michle
- ZŠ Praha 4 Hodkovičky
- Speciální škola Praha 10
- Prosinec 2004. Klient napadl dospělou zaměstnankyni školy ve vrátnici, pokusil se učitelce zapálit vlasy a vyhrožoval spolužačce zabitím. Dělbuchem zničil WC, hodil lavicí mezi spolužáky, odmítl odejít ze třídy, nebo odchází

ze třídy bez dovolení, útoky na spolužáky, dává spolužačce vteřinové lepidlo do vlasů, zapaluje učebnice, vyhrožuje učiteli zabitím...

- Klient byl vyšetřován Policií České republiky za ukradení univerzálního klíče a zničením záchodové mísy petardou. Čin hodnocen jako přestupek a vzhledem k nízkému věku pachatele odložen.
- Únor 2005. Jednání SKPV na Praze 5 – hlavním tématem je šikana a nabízení omamných látek spolužákům. Spolužák, který se připojil k šikaně, vše přiznal, dokonce i to, že mu napadání mladších dětí dělalo dobře. Klient vše zapřel. Nebylo nařízeno vyšetřování.
- Na základě konzultace na dětské psychiatrické ambulanci je doporučena hospitalizace v psychiatrické léčebně. Indikovány léky na zklidnění. Rodiče hospitalizaci odmítli.
- Červen 2005. Výchovní komise ve škole, z důvodu rvačky. Našlo se video, kde spolužáci natočili klienta, jak bezdůvodně napadá a mlátí spolužáky. Také sexuálně obtěžoval a napadal svou spolužačku. Výsledkem jednání výchovní komise bylo rozhodnutí o zajištění osobního asistenta.
- Září 2005. Klient vyloučen ze ŠVP v Janských Lázních za velmi vulgární chování vůči dospělým i dětem.
- Nástup do Střediska výchovné péče do stacionárního oddělení Praha 5. Zde se klient chová střídavě, jasně se prokazuje jeho schopnost využívání a manipulace s druhými lidmi. Rodiče již nejsou schopni spolu vůbec komunikovat, matka chce požádat o předběžné opatření, otec naopak chce podat žádost o svěřeni syna výhradně do své péče. Jsou shledány výrazné vzdělávací nedostatky, výrazná agresivita a zřejmé spoléhání se na ochranitelství rodičů. Spolupráce rodičů nebyla rovněž dostatečná, chyběla naprosto domácí příprava. Pobyt byl předčasně ukončen pro porušování dohody o pobytu a pro nedostatečnou spolupráci rodičů na výchově.
- Po návratu do běžné školy se opět objevuje výrazně zhoršené chování, které se projevuje napadáním spolužáků a sexuálním obtěžováním spolužaček.

- Obvodní státní zastupitelství pro Prahu 5 navrhlo předběžné opatření podle paragrafu 90 odst. 1 zák.č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže. Toto předběžné opatření uložilo zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného výchovného programu ve středisku výchovné péče.
- Ve škole byl vyšetřován přestupek, kdy chlapec ukradl spolužačce mobil v hodnotě 6 500,- Kč a vyhodil jí ho z okna. Případ nebyl dále šetřen, protože matka dívky nepodala žádné další oznámení (zřejmě z důvodů zastrašování otcem nezletilého).
- Listopad 2005. Situace ve třídě, kam dochází nezletilý, se prudce zhoršuje, někteří žáci se natolik obávají být s ním v jedné třídě, že o přestávkách vyhledávají neustálou přítomnost učitelů, jeden žák raději přestoupil na jinou školu. Nezletilý vyhazuje věci spolužákům z oken, velmi vulgárně je napadá, při hodinách napadá spolužáky a bije je pěstí do hlavy. Nosí do školy zapalovač a jiné nevhodné předměty, kterými napadá spolužáky. Učitelé, kteří píšou zprávu pro sociální odbor, opakovaně žádají, aby otci nebylo sděleno jejich jméno, bojí se o své bezpečí.
- Nezletilý nastupuje na dobrovolný diagnostický pobyt v Praze 9. Z tohoto zařízení utekl a potom, co se choval naprosto nepřijatelně, byl z pobytu vyloučen.
- Po tomto incidentu byl přemístěn do zařízení v Kostelci nad Labem. Odtud byl vyloučen pro opakovanou destrukci oddělení. Byla mu doporučena ambulantní péče.
- Leden 2006. Základní škola Praha 5 – Řeporyje. Klient nevyužil možnosti přezkoušení, na vysvědčení dostal pět nedostatečných. Opět zhoršení chování. Nezletilý ničí školní majetek, a stupňuje se jeho agrese vůči spolužákům. Opakovaně provokuje a ponižuje sociálně slabší spolužáky. Výchovné zásahy pedagogů se naprosto mívají účinkem.

- Říjen 2006. Městský soud v Praze rozhodl o zrušení předběžného opatření vůči nezletilému, s odůvodněním, že k pozitivnímu účinku na jeho výchovu došlo a že nezletilý musí cítit v institucích starajících se o jeho další směřování hlavně oporu.
- ZŠ Lehovec – klient vyloučen pro nevhodné chování (již dvanáctá ZŠ)
- Listopad 2006. Umístění do výchovného ústavu a střediska výchovné péče do celodenního stacionáře. Klient byl přijat na osm týdnů. Porušování podmínek postupně narůstalo, proto byl pobyt ukončen po týdnu.
- Ve výsledném vyšetření je konstatováno, že nezletilý je značně nevyzrálý, egocentrický, bez náhledu na svojí současnou situaci. Neunesl jakékoli omezení, nedokáže se přizpůsobit požadavkům. Velmi spoléhá na ochranu svých rodičů, které ale zároveň obviňuje z toho, že mohou za jeho problémy.
- Leden 2007. ZŠ Praha 5 – Jinonice. Nezletilý dochází do deváté třídy, vědomostmi je zhruba na úrovni šesté třídy. Navázal kontakt s dívkou, která zneužívá THC, nezletilý má stejný problém. Doporučena kontrola na pozitivitu THC. Po tom, co tato dívka odmítla jeho nabídky na hlubší vztah, hrubě ji napadl, zranil a vyhrožoval jí fyzickou likvidací jí i jejímu mladšímu bratrovi. Na základě tohoto jednání byl dán policii podnět pro zahájení vyšetřování podezření ze spáchání trestného činu vydírání. Nezletilý opakovaně vyhrožuje svědkům, že když něco vypovídá, napadne je i jejich příbuzné.
- Březen 2007. Nezletilý umístěný do Psychiatrické léčebny. Zde se projevil abstinenční příznaky. Za podpory otce porušuje pravidla pobytu, opakovaně opouští nedovoleně areál PL. Po dvaceti dnech propuštěn. Chlapec výrazně agresivní, vynucoval si násilím různé výhody. Při propuštění opakovaný nález kanabinoidů v moči. Propuštěn na žádost otce.
- Návrat na předchozí školu, zde úmyslné poškozování zařízení.

- Zář 2007. Nezletilý nastoupil do 3-letého učebního oboru kuchař – číšník a současně ukončuje studium ZŠ. Na konci prázdnin propadl u opakovací zkoušky z matematiky.
- PČR vydala usnesení o odložení věci podezření ze spáchání trestného činu.

Klient navštěvoval během své školní docházky celkem 13 základních škol. Vzhledem k této vysoké fluktuaci, nemá žák ani základní znalosti na dokončení základní školy. V žádné škole nebylo dotaženo do konce trestní oznámení, většinou z důvodů zastrašování svědků. Policie sama odmítla tento případ řešit a ani se nepozastavila nad obsáhlým spisem nezletilého. Žádná z institucí neochránila ostatní žáky, kteří se ocitli v ohrožení během kontaktu s nezletilým. Sociální oddělení MÚ se ocitlo v patové situaci, když opakované výzvy na předběžná opatření byly soudem rušeny (nejspíš vzhledem k postavení matky).

Na této kazuistice je vidět, že pokud se instituce nespojí a nespolupracují spolu, může dojít k poškození nejen samotného klienta (vzhledem k nedokončenému základnímu vzdělání a neschopnosti fungovat ve společnosti, je jeho další životní směřování značně nejisté), ale velkého množství osob, které s klientem přicházely do kontaktu a byly jím opakovaně poškozovány. Současně se zde zřetelně projevil fakt, že pokud se rodiče rozhodnou nespolupracovat s institucemi a spoléhat se na nestandardní řešení (někdy dokonce protiprávní), neexistuje téměř síla, která by je donutila změnit výchovný přístup ke svému dítěti.

5.4 Úloha některých institucí při řešení školní šikany

5.4.1 Linky bezpečí

Linky bezpečí představují důležitý zdroj první poradenské pomoci při řešení šikany v krizových situacích. V Metodickém pokynu MŠMT ČR je uvedeno, že telefony na linky bezpečí a krizová centra by měly být viditelně uvedeny na veřejných místech školy, aby k nim měli přístup všichni žáci.

V létě roku 2007 proběhla kampaň, která zviditelnila projekt Minimalizace šikany (MIŠ), jejímž partnerem je telefonická společnost O₂. V květnu téhož roku, pak společnost O₂ současně potvrdila i generální partnerství se Sdružením Linka bezpečí, které zahrnuje nejen finanční podporu, ale také technologické zázemí a v neposlední řadě právě odborný přínos v problematice šikany.

Linka bezpečí je jediná celostátní bezplatná linka na pomoc dětem a dospívajícím v krizových životních situacích. Vedení Linky bezpečí přizvalo odborníky na šikanu z projektu MIŠ, a odborně vyškolovalo konzultanty Linky na tuto problematiku.

Zajímavá je uvedená statistika, která přibližuje četnost hovorů, jejichž podnětem je právě šikana:

Statistiky z krizových volání

Podle interních zdrojů Linky bezpečí za rok 2006 volají průměrně 4 děti denně se specifickým problémem šikany (1405 hovorů ročně). Z toho se 71,5 % případů týká školní šikany a 25 % šikany mimo školu. Mezi volajícími převažují chlapci (56,6 %) oproti dívkám (42,2 %). Celkově šikana mezi jednotlivými tématy volajících na Linku bezpečí představuje cca 3,5 % případů. Nejčastěji se děti s problémy šikany na Linku bezpečí obrazejí ve věku mezi 12 - 14 roky. Frekvence volajících s problémy šikany každoročně kulminuje právě před závěrem školního roku a kalendářního roku.

Závažnost šikany potvrzují i mezinárodní srovnání. Vedle psychického a fyzického týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání představuje v České republice šikana 3 % všech řešených hovorů, v Itálii 13 % a v Německu 6 % hovorů.⁶⁰

Linka bezpečí je sice jediná bezplatná telefonická linka na území ČR, současné technologie však napomáhají finanční bariéru překonat. Například Modrá linka, která funguje pod Centrem rodinných aktivit LATA, nabízí poradenství přes internetový komunikační systém „Skype“, což rovněž odbourává nutnost placení telefonického hovoru. Současně je ale nutné mít připojení k internetu a nainstalován tento program, což jsou samozřejmě omezující podmínky.

---

⁶⁰ srov. <http://www.osnoviny.cz/linka-bezpeci-spojila-sily-s-nadaci-o2> 8.1.2008

V současné době je snaha, aby každé větší město mělo svou Linku bezpečí a krizové centrum. Problémem je však finanční situace, která naopak provoz některých linek omezila, nebo zrušila (např. Linka důvěry Diakonie a Gay linka pomoci ukončily svou činnost z finančních důvodů k 31. 5. 2007).

5.4.2 Pedagogicko-psychologické poradny

„Pedagogicko-psychologická poradna (PPP) je zařízením výchovného poradenství pro děti a mládež ve věku od 3 do 19 let v působnosti resortu MŠMT ČR. Odborní pracovníci poradny poskytují klientům psychologickou, speciálně pedagogickou a sociálně pedagogickou (diagnostickou, terapeutickou a psychokorektivní) péči, odborné konzultace a poradenství. Mimo jiné nabízejí rodičům, učitelům a dalším zájemcům pomoc při řešení výchovných potíží. Dále se podílejí na prevenci negativního chování, realizují programy primární prevence, pracují s rizikovými jedinci či skupinami, poskytují metodickou pomoc výchovným poradcům, školním metodikům prevence a učitelům všech typů škol a školských zařízení.“ (Pospíšilová, M. Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004)

Na této první celostátní konferenci prezentovala M. Pospíšilová program, který vytvořila PPP Vyškov, pro oběti a agresory šikany. Tento program je sedmibodový a nastiňuje systém, který je vhodný pro řešení tohoto problému.

Pisatelka se současně obrátila na PPP Příbram, pro srovnání možností PPP na malých městech. Ředitel PPP Příbram se však vyjádřil, že tato poradna problematiku šikany téměř neřeší, protože je zavalena množstvím případů dětí se specifickými poruchami učení a vzhledem k omezeným možnostem poradny nezbývá čas na téměř jinou problematiku. V Příbrami tak otázky šikany řeší Středisko výchovné péče (SVP Příbram) pisatelka nemohla navštívit vzhledem k vyčerpání ředitelky a personálu).

Dále je tedy uveden pouze program PPP Vyškov, který je dobrým nástinem toho, jak by péče o oběti i pachatele šikany měla v ideálním případě vypadat.

5.4.2.1 Péče PPP Vyškov o oběti a agresory

1) Individuální terapie

Využívají se různé metody a techniky psychologických škol. Používanými technikami je např: arteterapie (práce s hlínou a barvami), muzikoterapie, dramaterapie a relaxační techniky. Se staršími dětmi je možno pracovat pomocí dynamicky orientované psychoterapie.

2) Skupinový program pro děti, které byly identifikovány jako oběti a agresori

Jedná se o skupinu dětí nejčastěji ve věku 10 – 12 let, kterou vede psycholog a sociální pedagog. Odehrává se jedenkrát týdně (90 minut) po dobu školního roku (10 – 25 sezení).

Cíl: Rozvoj komunikačních a sociálních dovedností, podpora kooperativních aktivit, prohloubení sebepoznání a utváření přiměřeného sebevědomí.

3) Rodičovské skupiny

Paralelně se skupinovým programem pro děti probíhají setkání rodičů těchto dětí s psychologem.

Cíl: Pomoc při řešení výchovných problémů, které rodiče ve vztahu ke svým dětem vnímají.

4) Skupinový program pro mládež

Možnost účastnit se tzv. sebereflexní skupiny, která je určena mladým lidem ve věku 15 – 21 let.

Cíl: Prohloubení sebepoznání, zlepšení schopnosti komunikace, práce na rozvoji osobnosti a řešení osobních problémů.

5) Diagnostika tříd

Diagnostika je prováděna nejčastěji dotazníkovými metodami. Jedná se o dotazník B3 (přiřazování spolužáků k odpovídajícím položkám), Sociálně-ratingový dotazník (SO-RA-D), Naše třída (MCI).

6) Intervenční program při výskytu šikany

Jedná se o diagnostiku a řešení aktuálního problému, jež se ve třídě vyskytl, s využitím prvků aktivního sociálního učení (program probíhá v rozsahu 6 -10 hodin)

Cíl: Pozitivní změna problémových vztahů v kolektivu, přičemž nezbytná je spolupráce s pedagogem a rodiči problémových žáků.

7) Vzdělávání pedagogů

Přednášky a semináře z oblasti prevence sociálně-patologických jevů i následné intervence. Služby jsou nabízeny také prostřednictvím internetu (aktuální informace, nabídka přednášek, besed, seminářů a připravovaných akcí).

5.4.3 Oddělení sociálně – právní ochrany dětí (OSPOD)

Činnost OSPOD je řízena zákonem o sociálně- právní ochraně dětí. Jedná se zákon 359/1999 Sb. Ze dne 9. 12. 1999. Dle tohoto zákona je vymezeno, že sociálně – právní ochranu zajišťují orgány právní ochrany, jimiž jsou:

- a) krajské úřady
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností
- c) obecní úřady
- d) ministerstvo
- e) Úřad.

§4 (2) Sociálně-právní ochranu dále zajišťují

- a) obce v samostatné působnosti

- b) kraje v samostatné působnosti
- c) komise pro sociálně-právní ochranu dětí
- d) další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny.

Zaměření sociálně-právní ochrany se pak vztahuje podle §6 hlavně na děti:

- a) jejichž rodiče
  - 1. zemřeli
  - 2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo
  - 3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti;
- b) které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy;
- c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem,
- d) opakovaně nebo soustavně páchají přestupky
- e) nebo jinak ohrožují občanské soužití;
- f) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;
- g) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;

pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.

Pro problematiku šikany je z hlediska jejího řešení na OSPODu nejdůležitější bod 3c, kdy je možno agresory sledovat jako pachatele trestného činu, nebo činu, který by byl klasifikován jako trestný čin, bod 4 – agresor opakovaně páchající přestupek. OSPOD se také zabývá dětmi, které se staly oběťmi šikany, na které se vztahuje bod 5e.

OSPOD oslovují nejčastěji právě školy, které se setkají s problematikou nepříznivého vývoje jednotlivých dětí, nebo rodiče dětí, zde spíše obětí agresorů. Školy se také obracejí na pracovníky tohoto oddělení v případech problematických dětí, jejichž rodiče nereagují na opakované výzvy školy ke spolupráci, jedná se o žáky, kteří narušují výuku, jsou agresivní, nerespektují školní řád ani autoritu pedagogů, zanedbávají školní docházku, případně jinak neplní své školní povinnosti.

Pracovníci OSPODu jsou povinni provést šetření nahlášeného problému a podle jeho závažnosti učinit další kroky. Nejčastěji se jedná o vyslechnutí klienta, u kterého bylo upozorněno na problém, jeho rodičů a svědků jeho působení. Když je diagnostikován problém, je navrženo jeho řešení. Tím může být konzultace u odborníka, dobrovolný pobyt ve stacionáři, rodinná terapie, změna školy apod. Nejvážnější problémy jsou řešeny tzv. „Předběžným opatřením“, neboli odebráním dítěte z rodiny a jeho umístění do některé z výchovných institucí. O tomto závažném kroku rozhoduje soudní jednání.

Pisatelka měla možnost nahlédnout do statistik případů, které řešilo OSPOD při městské úřadu Prahy 5 za rok 2007. Případy jsou rozlišeny podle jednotlivých rejstříků, podle kterých pisatelka vybrala ty, které se týkaly agrese a šikany, tam kde bylo možno je uveďeno i řešení, které navrhli pracovníci oddělení.

1) Rejstřík dětí s opakovanými poruchami chování a jednání

- škrcení spolužáka (pohovor na OSPODu)
- agresivita ve škole

- vyhrožování
- bytí spolužačky
- ponižování spolužačky (výchovná komise, výchovný pohovor)
- agresivita ve škole a sexuální obtěžování (jednání o předběžném opatření)
- osahávání dívek (výchovný pohovor a jednání s matkou)
- napadení spolužáka a vyhrožování agresí
- vulgární slovní agresivita, nucení k falšování omluvenek
- agresivní chování
- svlékl spolužačku
- podezření na sexuální obtěžování
- opakovaná agresivita k dětem (diagnostický pobyt)
- fyzická agresivita (umístění do psychiatrické léčebny)
- opakovaná slovní agresivita

V tomto rejstříku bylo řešeno celkem 323 případů, z toho 15 případů agresivního chování a možné šikany. To je 4,6 % případů z tohoto rejstříku.

2) Rejstřík dětí mladších 15 let podezřelých ze spáchání činu, který by jinak byl trestným činem

- šikana spolužáka, bití kopání, rány pěstí (tento případ oznámila policie ČR)
- útok na vychovatele, ublížení na zdraví
- útok na učitele pepřovým sprejem
- 6 případů zasílání výhružných zpráv

- zaslání výhrůžné SMS zprávy učiteli
- napadení a slovní agrese vůči spolužačce

V tomto rejstříku bylo řešeno celkem 91 případů, z toho 11 případů agresivity a šikany. To je 12 % z tohoto rejstříku.

3) Rejstřík dětí umístěných v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy

- agresivita
- šikana
- nezvladatelné chování a šikana

Celkově řešeno 61 případů, z toho 3 případy agresivity a šikany. To je 4,9 % případů.

4) Rejstřík dětí, proti kterým bylo zahájeno trestní nebo přestupkové řízení

- agresivita
- ubližování a šikanování spolužáků (případ byl odložen)
- napadení chovance výchovného ústavu pěstí do obličeje

Celkově řešeno 107 případů, z toho 3 případy agresivity a šikany. To je 2,8 % případů

5) Rejstřík dětí vyslechnutých jako svědci trestné činnosti nebo přestupku

- napadení učitele

- 7 případů vydírání, vyhrožování
- 8 případů zastrašování spolužáků
- 4 případy obtěžování a osahávání dívek

V tomto rejstříku řešeno 56 případů, z toho 20 případů týkajících se agresivity a šikany. To je 35,7 % ze všech případů.

Podle těchto rejstříků řešilo OSPOD Praha 5 celkem 638 případů, z toho 52 případů agresivity a šikany. To znamená 8,15 % klientů řešených v roce 2007 na tomto oddělení.

Práce sociálních pracovníků OSPODu je zatížena v české společnosti mnoha nepravdivými informacemi, které ztěžují jejich práci a možnosti. Mnoho škol a pedagogů se bojí na toto oddělení obrátit, protože předpokládá, že se jedná o nejhorší situaci, která může rodinu potkat (dodnes převládá názor, že poslat na někoho „sociálku“, je téměř amorální čin). Pisatelka vykonávala na tomto oddělení dlouhodobou praxi v rámci specializace sociální pedagogika a měla možnost sledovat řešení některých problémových případů. Vždy se jednalo o profesionální výkon, vedený s citlivostí vůči klientovi. Rozhodně není cílem těchto oddělení rozbít rodinu, a pokud jsou podány žádosti o předběžná opatření, tak se vždy jedná o vážné ohrožení vývoje dítěte nebo mladistvého.

Dále jsou uvedeny dvě kazuistiky týkající se šikany, které byly rovněž řešeny na tomto oddělení.

5.4.4 Kazuistika II. – agresivní žák, jehož rodiče odmítali přechod do speciální školy

Duben 2007 - Devítiletý žák Waldorfské školy s poruchami chování a učení. Rodiče trvají na docházce do této školy i přes nedoporučení psychologa. Chlapec je agresivní, nevladatelný, napadá ostatní děti, na ŠVP některé děti dokonce fyzicky ohrožoval. Matka odmítá umístit syna do speciální školy, ale chce ho integrovat mezi „normální“ děti.

- Se školou domluvena schůzka s pracovníky sociálního odboru.

- Chlapec agresivně napadl dívku zezadu a shodil ji na zem, zlomil jí zub. Na základě tohoto chování, na něj matka této dívky podala trestní oznámení ve věci ublížení na zdraví s trvalými následky.
- Matka agresora bez náhledu na synovo jednání se neustále dožaduje, aby škola byla synovi „terapeutem“. Školní psycholožku označuje za manipulátorku. Po tom, co nezletilý napadl spolužáka nůžkami, bylo doporučeno psychiatrické vyšetření, které rodiče neuskutečnili.
- Vzhledem k dlouhodobě nevhodnému chování se kolegium školy rozhodlo prozatím vyloučit chlapce z družiny a během rytmických cvičení ho nechat pracovat s asistentkou pedagoga individuálně. Vyloučení z družiny bylo na základě toho, že družinářka nebyla schopná udržet pořádek a obávala se ohrožení zdraví dětí včetně nezletilého.
- Příklady incidentů: Při přetahování dětí na chodbě uchopil chlapec hasicí přístroj a celý ho na spolužáky vyprázdnil. Spolužák mu nechtěl půjčit pomůcku, chlapec po něm hodil nůžky. Pěstmi tloukl do hlavy spolužáky. Strhl spolužačku na zem a zlomil jí zub.
- Děti začaly využívat výbušné chování chlapce a začaly ho opakovaně provokovat. Otec chlapce informuje OSPOD, že děti chlapce šikanují.
- Chlapec začal být vyučován individuálně v kabinetu učitelů. Matka cítí velký tlak na to, aby chlapec odešel ze školy. Přitom ale připouští, že už ale do školy nechodí moc rád, proto začala také uvažovat o přechodu na jinou školu.
- Inteligenčně vychází chlapec v testu v pásmu vysokého nadprůměru IQ – 140.
- Červen 2007 - nezletilý ambulantního psychiatra a od září přejde do speciální školy.

5.4.5 Kazuistika III. – Šikana učitele agresorem, jenž byl sám obětí šikany

Případ chlapce z problematické rodiny, kde se dlouhodobě řeší nefunkční rodičovské vztahy. Nezletilý se naučil situace využívat výrazně ke svému prospěchu, a pokud některý z rodičů začne požadovat plnění svých požadavků, chlapec okamžitě přechází k druhému rodiči. Děje se tak i po tom, co byl chlapec soudně svěřen do péče otce.

- V roce 2007 se tento chlapec začal opakovaně dopouštět šikany svého učitele, kterému z internetové adresy začal posílat vulgární a výhružné zprávy.
- V těchto zprávách se opakovaně objevovaly výrazy typu: „Chcípni zasranej sráči, hnušíš se mi, vypršel tvůj čas, zabiju tě, podupeme tvůj úchyláckej hrob, zaškrťm vás a hodím vás psům apod... Vyučující odpovídal téměř na každou zprávu vždy velmi konstruktivním způsobem, navrhoval schůzku, pomoc, dialog... Nikdy nesklouzl ke stejnému tónu zpráv, které volil agresor.
- Učitel, který byl současně výchovným poradcem, si brzy chlapce vytipoval podle emailových adres a podal trestní oznámení. Případ začala řešit kriminální policie.
- Chlapec se při vyšetřování přiznal, ale současně mluvil o tom, že k těmto činům byl tlačěn svými spolužáky. Nezletilý měl v kolektivu problémy a trpěl mnoha komplexy, hlavně z důvodů své nadváhy. Díky tomu byl šikanován svými spolužáky, kterým se snažil zalíbit tímto chováním vůči učiteli.
- Učitel se nezletilý po vyšetřování osobně omluvil a uznal nevhodnost svého chování. V současné době je chlapec umístěn v PL.
- Pedagog ze školy odešel.

Na tomto případě je vidět problematika řešení případů šikany, kdy se původní agresor ukáže jako oběť a vyšetřování se přesune na agresory, kteří do té chvíle byli neznámí.

5.5 Úloha Policie ČR při řešení případů školní šikany

5.5.1 Problematika vyšetřování šikany

Policie vstupuje do případů řešení šikany ve chvíli, kdy někdo ze zúčastněných podá trestní oznámení pro spáchání trestného činu, který spadá do legislativy ČR. Jak bylo nastíněno v předešlých kapitolách, nejedná se o trestný čin šikany, ale vždy musí být naplněna skutková podstata jiného trestného činu (nejčastěji vydírání, omezování osobní svobody, ublížení na zdraví atd.). Z tohoto důvodu je také velice obtížné sledovat statistiku šetření policie v případech šikany. Trestní oznámení podávají nejčastěji rodiče poškozených dětí na místních služebnách Policie ČR. Ředitelé škol podávají tato oznámení jen výjimečně, a podle kriminalistky J. Cestrové ze strachu, aby jejich škola nezískala špatnou pověst.

J. Cestrová, která pracuje na 5. oddělení Policie ČR obvodním ředitelství kriminální policie a vyšetřování, odboru obecné kriminality, spolupracuje s oddělením sociální prevence na Praze 5 na některých případech šikany. Byla také zapojena do šetření případu klienta uvedeného v kazuistice č. I. V tomto případě viděla jako největší problém to, že klient si byl příliš jistý svým nízkým věkem, který mu propůjčuje téměř naprostou beztrestnost. Jedná se totiž o zákon, kde pachatelé trestných činů mladší patnácti let, nejsou trestně zodpovědní ani při naplnění znaků trestného činu. Pokud se přesto prokáže naplnění skutkové podstaty trestného činu, spis se odloží a přebírá ho Státní zastupitelství, kde státní zástupce určí další potrestání nezletilého. Je několik možností v nápravě nezletilého pachatele včetně podstoupení spisu na sociální odbor, kde bude nezletilý dále sledován nebo zajištění probace a mediace. Nejzávažnější trestné činy (většinou vraždy) posílá státní zástupce k civilnímu soudu, kde pracuje skupina odborníků zaměřujících se na kriminalitu nezletilých. Tato skupina odborníků pak rozhoduje podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.

Zmíněný zákon řeší problematiku odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, včetně možných opatření, jejichž hlavním účelem je předcházení a zamezení dalšímu protiprávnímu jednání. Tento zákon vstoupil v platnost dne 1. 1. 2004 a řeší problematiku odpovědnosti mládeže za protiprávní činy, včetně možných opatření, jejichž hlavním účelem je předcházení a zamezení dalšímu protiprávnímu jednání. Zákon současně vymezuje postup orgánů činných v daných řízeních a spolupráci participujících subjektů, k nimž se řadí zejména OSPOD a Probační a mediační služba ČR. Zákon mimo jiné definuje též osobu mladistvého pachatele (15 – 18 let věku), který je dle legislativy ČR odpovědný za své protiprávní jednání, a osobu nezletilého pachatele (ve věku do 15 let). Přestože nezletilý pachatel trestné činnosti není podle práva trestně odpovědným, zabývá se uvedený zákon též vhodnými opatřeními, která je možné soudem nezletilci za protiprávní jednání uložit.⁶¹

Tento zákon také určuje, že pokud spáchá nezletilý, který není trestně odpovědný, ale je starší 12ti let a mladší 15ti let, trestný čin, za nějž je dovoleno uložit výjimečný trest – nelze proti němu zahájit trestní řízení ani umístit jej v nápravném výchovném ústavu, lze uložit ochranou výchovu dle § 86 zákona č. 140/1961 sb.

V případech mladistvých pachatelů podává policie návrh obžaloby, který rovněž zasílá na Státní zastupitelství. Státní zastupitel šetření dále pozastaví, nebo ho podá k soudu, který tyto případy řeší sice s ohledem na věk pachatele, ale s mnohem většími možnostmi nápravy než u nezletilých.

Kriminalisté, kteří vstupují do řešení trestných činů způsobených nezletilými, si nejvíce stěžují na vysokou hranici trestní odpovědnosti, která je českou legislativou stanovena na 15 let. Většina pachatelů podle nich tuto beztrestnost zneužívá a k výrazné nápravě jejich chování dochází až po patnáctých narozeninách, kdy vědí, že ztrácejí svou beztrestnost. Pro zajímavost jsou dále uvedeny evropské státy s nižší hranicí trestní zodpovědnosti:

Velká Británie – hranice trestní odpovědnosti: 10 let

---

⁶¹ srov. http://www.google.cz/search?sourceid=navclient&hl=cs&ie=UTF-8&rlz=1T4GZHZ_csCZ237CZ237&q=z%c3%a1kon+218+nezletil%c3%bd+pachatel 23.11.2007

Francie -	-//-	13 let
Spolková republika Německo -	-//-	14 let
Řecko -	-//-	12 let

5.5.2 Preventivní činnost policie v oblasti šikany

Policie ČR se zapojila do preventivních programů zaměřených na osvětu dětí také v oblasti šikany. Tuto činnost má v Praze na starosti Preventivně informační skupina Policie ČR - oddělení prevence.

Preventivní činnost probíhá hlavně formou besed na školách, kam jsou pracovníci PIS zvaní. Pro problematiku šikany byl vyroben speciální film, který znázorňuje vývoj jednotlivých fází šikany. Děti, které film zhlédnou, jsou zpětně dotazovány na chování agresora i oběti a snaží se rozpoznávat nevhodné chování. Dále je vedena diskuse, která se snaží dětem osvětlit, jak se nejlépe zachovat, pokud se samy stanou obětí nebo svědkem této trestné činnosti.

5.6 Role Středisek výchovné péče (SVP) v prevenci šikanování

„SVP tvoří svou strukturou a zaměřením činnosti významný článek v prevenci šikanování. Pečují o ty, kteří jsou již šikanou zasaženi – tedy o oběti i agresory. Svými specifickými programy mohou pomoci při utváření nových, zdravějších vztahů v nemocné skupině. SVP jsou připraveny poskytovat odborné rady jak rodičům, tak pedagogům, v situacích spojených se šikanováním. Své místo mají i v širším seznamování veřejnosti se vším, co s šikanou souvisí.“ (Kaše, J. Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004)

Legislativně je role SVP zakotvena v zákoně 109/2002 Sb., O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Další podrobnosti pro činnost SVP uvádí Metodický pokyn

MŠMT ČR k organizaci činnosti SVP č.j. 24049/2002 – 24. Důležitou normou zavazující SVP k řešení šikany je samozřejmě i Metodický pokyn MŠMT ČR k prevenci a řešení šikany č.j. 28275/2000-22, který navazuje na Metodický pokyn k prevenci sociálně-patologických jevů č.j. 14514/2000-51. (Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004)

5.6.1 Program pro oběti a agresory šikanování ve SVP Plzeň

Tento program prezentoval J. Kaše na první celostátní konferenci o šikanování v roce 2004 (viz: Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004). Jedná se opět o spíše o nástin toho, jak by program měl vypadat. Dále bude srovnán se známým pražským SVP Klíčov, které měla pisatelka možnost osobně navštívit.

SVP Plzeň:

1) Péče a pomoc určená dětem a mladistvým: Obsahuje primární prevenci určenou školám, psychologickou pomoc obětem šikany, výcvikový kurs pro potenciální oběti šikany, pomoc určená k zvládnutí agresivity agresorům (2měsíční diagnosticko-terapeutický pobyt), 2měsíční pobyt i jako pomoc pro oběti šikanování (oběť se dostane z nepřátelského prostředí), po skončení pobytu probíhá skupinový výcvik sociálních dovedností a tábor pro oběti šikany v období prázdnin.

2) Program určený rodičům: Jedná se o přednášky a besedy, konkrétní formy pomoci jednotlivým rodičům, systematická práce s rodiči klientů, kteří jsou na 2měsíčním pobytu. Tato rodičovská skupina se velmi osvědčila, většina rodičů si spíše ztěžovala, že se dozvěděli o SVP a jeho využití pozdě.

3) Nabídka pro školy: SVP pořádá výcvikové kurzy na poskytování 1. pomoci při šikanování. Nabídka je z 4denních (vedených M. Kolářem) v prostorách SVP a 1denních organizovaných přímo ve školách. Tyto kurzy nebyly ale podpořeny MŠMT ČR, takže musely být silně omezeny.

4) Informování širší veřejnosti: SVP oslovilo místní média a výsledkem byl 6dílný cyklus pro rodiče o šikaně v Českém rozhlase Plzeň, který byl pro velký úspěch dvakrát reprízovaný a 3dílný cyklus o šikaně otištěný v regionálním tisku.

5.6.2 Péče o klienty v SVP Klíčov

Toto SVP je poměrně rozsáhlým zařízením s několika detašovanými zařízeními. Skládá se ze dvou ambulantních oddělení (Malvazinky a Prosek), celodenního stacionárního oddělení na Malvazinkách a pobytového internátního oddělení v Kostelci nad Labem.

Každý klient prochází primárně ambulantním oddělením, které zjišťuje a diagnostikuje závažnost poruchy a podle výsledků tohoto šetření je doporučen následný postup a zařazení do dalších programů.

SVP Klíčov nemá žádný specifický program pro účastníky šikany, ale přesto sem i tyto děti docházejí a pracuje se s nimi. Tyto děti přicházejí do SVP nejčastěji přes kurátory dětí a mládeže z OSPOD, ale v poslední době se naučily i některé školy samy SVP kontaktovat. Pokud škola nahlásí, že má problémového žáka, SVP kontaktuje rodiče a nabízí pomoc. Pokud ale rodiče přicházejí bez konkrétní zakázky, ale pouze z „donucení“ např. výchovné komise, není možno s nimi ve středisku pracovat. V některých případech však rodiče po návštěvě střediska změň svůj postoj a zformulují nabídku, se kterou jim SVP již může pomoci. Výjimkou v tomto způsobu práce jsou děti, které mají pobyt nařízený soudem za spáchání činu, který by byl jinak klasifikován jako trestný čin (viz podkapitola Problematika vyšetřování šikany).

Specifikem SVP Klíčov je fungování stacionárního oddělení, které je jediné stacionární oddělení při SVP v ČR.

Tento stacionář je určen pro děti ve věku 6 – 16 let, s poruchami chování, které si plní povinnou školní docházku. Preventivně – výchovný pobyt je uskutečňován v délce 8 týdnů (pouze ve dnech školního vyučování). Program probíhá každý den od 7.45 do 17 hodin, výuka je vedena podle vzdělávacího programu kmenové školy. Tento princip je

v některých případech problematický, protože ve skupině je 8 dětí, které přicházejí z nejrůznějších školních prostředí. Od pedagoga tato situace vyžaduje velkou profesionalitu a schopnost reagovat na nejrůznější výukové situace. Většina dětí ale odchází ze stacionáře s výrazným zlepšením školního prospěchu a pro některé je to poprvé v životě, kdy zažívají školní úspěch.

V odpoledních hodinách je nabízen široký výběr aktivit. Časté jsou návštěvy kulturních akcí, ale i sportovní aktivity nebo běžné volnočasové aktivity, které dětem pomáhají vymezit si svůj okruh zájmů. Součástí pobytu jsou také skupiny reflexních a sebezobcovacích technik, psychoterapeutické hry a relaxace

Oběti šikany mají možnost si zde odpočinout od problémového kolektivu a zlepšit si své sociální dovednosti. S třídním kolektivem se během pobytu oběti v SVP pracuje a zlepšují se v něm narušené vztahy a vazby. Oběť má tak větší šanci se po pobytu zařadit do původní třídy.

Po absolvování pobytu nabízí ambulantní oddělení ještě půlroční psychoterapeutickou skupinu.

Práce tohoto SVP je velmi přínosná a možnost využívání stacionáře je výhodným řešením pro všechny klienty, kteří mají obavy z přerušování vztahů s rodinou a vytržení z domácího prostředí. Přináší tak přirozený přechod mezi „ústavním“ zařízením a domácím prostředím, což je v současnosti trend v mnoha evropských zemích.

5.7 Klíčové postavení MŠMT ČR v prevenci a řešení šikany

MŠMT ČR je státním orgánem, jehož činnost má podobu převážně koncepční. Pro prevenci šikany jsou zde vyčleněny tři skupiny, které mají každá své specifické uplatnění. První je *skupina mládeže*, která připravuje dlouhodobé plány, vytyčuje strategii prevence a ustanovuje legislativní normy (např. jednotlivé metodické pokyny atd...).

Druhou je *odborně-metodická skupina* (odbor speciálního vzdělávání a institucionální výchovy), která sleduje prevenci hlavně z metodického hlediska (dotace, vyhodnocování projektů apod...).

Specifickou práci v *odboru vnějších vztahů a komunikace* vykonává pracovník Bohumil Stejskal, o jehož zařazení do tohoto odboru rozhodla ministryně P. Buzková. Tato skupina byla zřízena v roce 2002 a její původní funkcí bylo důsledné prošetřování závažných případů šikany na školách, zjišťování správnosti postupů, které byly užity jednotlivými školskými pracovníky a na základě těchto informací vydávání prohlášení pro média. Podle jednotlivých zjištění byla také koncipována pozdější opatření a návrhy řešení podobných situací. Po odchodu ministryně Buzkové byla činnost skupiny velmi diskutována a to z důvodu námitek, že činnost ministerstva je v základě koncepční a nikoli prakticky-poradenská. Přes tyto kritiky však skupina pracuje dosud a nyní se propracovává plán, jak sloučit a navázat úžeji na sebe práci všech tří skupin.

Konkrétní práce docenta Stejskala spočívá stále v návštěvách problémových škol. Obracují se na něj nejčastěji rodiče, ale i učitelé, kteří si nejsou jisti, jak v jednotlivých případech postupovat. V průměru se na linku, která je uvedena na stránkách ministerstva, obrátí denně asi tři tazatelé. V závažných situacích vyjíždí docent Stejskal do školy, kde se problém vyskytl a řeší ho s ředitelem a případně třídní učitelkou. Organizuje zde vyšetřování a hlavně pomáhá vytvářet optimální podmínky pro oběť, aby nedocházelo k jejímu dalšímu ohrožení. Ve velmi závažných případech požaduje vyšetření policií a předání případu místnímu úřadu pro přestupková řízení. Jak sám říká: „Na malém městě je leckdy tato ostuda pro agresora tím nejhorším trestem.“

Po vyšetření události vede docent Stejskal školu k tomu, aby zvolila vhodný trest, případně legálními cestami přeřadila agresora do jiné školy. Při setkávání s žáky jim pomáhá k tomu, aby se oběť vracela do kolektivu, který pracuje na zlepšení vztahů a bude jí pomáhat se do něj opět včlenit. Výhodou poradenství docenta Stejskala je výborná znalost legislativy a možností, které škola může využít i ve velmi komplikovaných případech.

Činnost docenta Stejskala je v rámci práce na této krizové lince MŠMT mnohdy ryze praktická, ale zavrhouvat ji z tohoto důvodu není jistě na místě. Tato častá setkání s realitou podněcují velmi praktické návrhy pro strategii prevence a pro účinnější řešení legislativních norem. Velmi dobře je to vidět například na Metodickém pokynu MŠMT pro prevenci šikany, na kterém pracoval docent Stejskal společně s Michalem Kolářem. Tento

dokument je opravdu praktickou pomůckou pro školy a jeho znalost je nezbytné pro kvalitní řešení této problematiky.

5.8 Kde získávat informace o šikaně ve škole

I když je problematika šikany v současné době poměrně populární téma, které se objevuje ve všech médiích, učitelé často narážejí na problém, že při výskytu tohoto jevu nevědí jak se zachovat, jaký postup zvolit, případně kam se obrátit o pomoc. Toto poslední řešení je zvláště zanedbáváno a to hlavně ze tří důvodů. 1.) Ředitelé škol se bojí o pověst své školy, jejíž zhoršení by mohlo způsobit odliv a žáků a tím de facto likvidaci školy, 2.) učitelé mají pocit, že tento problém musejí zvládnout vlastními silami, protože je to jejich profesionální povinnost a 3.) problém šikany bývá někdy podceněn.

Situace se začíná pozvolna měnit až v posledních několika letech a díky tomu přibývá možností, kde získat alespoň základní informace, které mohou pedagogy posunout dále do poznání této problematiky. V této kapitole je popsáno několik způsobů, které se naskýtají učitelům, kteří doposud neměli možnost se otázce šikany více věnovat.

5.9 Literatura

5.9.1 Česká literatura

V českém prostředí existuje několik velmi dobře zpracovaných knih, které jsou přímo určeny pro řešení šikany v českém prostředí a přitom způsobem uchopení psychologické problematiky dosahují světové úrovně. Jedná se hlavně o tituly zpracované Dr. M. Kolářem, kterými jsou: *Skrytý svět šikanování na školách (příčiny, diagnostika a praktická pomoc)* a *Bolest šikanování: cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*.

Velmi kvalitní je také kniha P. Říčana – *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*, která vychází, jak už bylo zmíněno, ze studií D.Olweuse.

Tato kniha byla v Čechách první ucelenou publikací na toto téma a tak v osmdesátých letech představovala velký přínos.

V současné době se ale objevily kritiky některých postupů vyšetřování a řešení šikany, které jsou v ní popsány. Prvním kritikem byl výše zmíněný Dr. Kolář, který již před tím provedl rozbor a kritiku postupu D.Olweuse a publikoval je pod názvem „Geniální omyly profesora Olweuse“ (Kolář 2004).

Na Koláře navázal J.Kaše v článku „Pohled z praxe na Říčanův postup vyšetřování šikany.“⁶² J. Kaše jako ředitel Střediska výchovné péče (SVP) vychází ze svých praktických zkušeností při řešení šikany. Svůj problém s Říčanovým postupem popisuje takto: „Zcela nový a zásadní vklad, který Kolář do problematiky šikanování přinesl, je jeho stanovení vývojových stupňů šikanování. Kolář k tomuto významnému závěru jistě dospěl na základě svých dlouholetých praktických zkušeností z vyšetřování a léčení případů šikanování. Vývoj šikany a její různá (přesně na sebe navazující) stadia, to je skutečnost, se kterou Říčan ve své knize nepracuje. A právě stanovení vývojových stadií šikany považuji pro praxi, a zejména pak pro úspěšné vyšetřování a léčení, za velmi důležitý a řekl bych velmi podstatný krok. Kolářův postup vyšetřování v praxi používám, ověřil jsem jej jako funkční a bezpečný. Schopnost rozeznat, zda se jedná o počáteční šikanu, nebo některý vyšší stupeň, bude vždy limitovat další kroky toho, kdo vyšetřování a další léčení povede.

Dále Kaše kritizuje názor, že pokud je malá naděje na usvědčení agresora, může být prospěšnější případ odložit a informace si ponechat na později. Říčan zde v podstatě opakuje Olweusův názor. Kaše k tomu dodává: „Nedostatečně a neúplně vyšetřená šikana (to je velmi častý problém při neodborném vedení vyšetřování) otevírá prostor pro další, ještě škodlivější působení agresorů. Zmíněným postupem nelze předejít tomu, aby neusvědčení a nepotrestaní agresoři nepokračovali ve svém psychickém a fyzickém ubližování oběti. Jedině úspěšné vyšetření šikany, potrestání viníků, následná pomoc oběti, léčení agresorů a nemocné skupiny, může proces šikanování zbrzdit a případně i zcela zastavit. (Kaše, J. Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004)

V praxi se pak setkáme s celou řadou knih, článků a publikací, které se problematice šikany rovněž věnují, jejich problémem je ale skutečnost, že většinou

---

⁶² srov. <http://www.ucitelske-listy.cz/Ucitelskelisty/Ar.asp?ARI=102226&CAI=2150> 6.1.2008

vycházejí z výše zmíněných autorů. Téměř každý článek v novinách a časopisech se odvolává na M. Koláře, jehož teorie šikany a ucelenost jejího řešení nebyla zatím v Čechách překonána.

5.9.2 Zahraniční literatura

Problém zahraniční literatury spočívá v tom, že návrhy řešení problémových situací vycházejí ze zcela jiných možností, než kterými většinou disponuje česká škola. Jedná se hlavně o tým expertů, kteří se věnují problémovým žákům, zatímco na české škole je tento tým zastáván metodikem prevence a výchovným poradcem, kteří prošli rozšířeným školením, ale ve většině případů jsou to učitelé na plný úvazek. Přesto jsou některé publikace, které mohou doplnit a hlavně rozšířit pohled na to, jak je tento problém řešen v zahraničí.

Z knih zahraničních autorů věnujících se problémovému chování a šikaně jsou to například:

- Kyriacou Chris: Řešení výchovných problémů ve škole
- Fontana, David: Psychologie ve školní praxi
- Terrence Webster-Doyle: Proč mě pořád někdo šikanuje?
- Bourcet, S. Šikana ve škole, na ulici, doma

5.9.3 Internet

V současné době se stává internet nejpoužívanějším informačním médiem, které může rovněž napomoci v hledání pomoci v boji se školní šikanou.

Pokud je zadáno do běžného internetového vyhledavače (pisatelka použila Google) slovo „šikana“, objeví se 81 stran a 810 odkazů (k datu 14. 1. 2008). Kvalita jednotlivých stránek se však výrazně liší. Lze zde nalézt velmi kvalitní stránky, blogy „náctiletých“

autorů, jejichž názor je sice mnohdy zajímavý, ale pro řešení šikany nepoužitelný a stejně tak pornografické stránky a sadistické povídky na toto téma.

Nyní se podíváme na použitelnost odkazů na první straně, po zadání hesla „ŠIKANA“:

1. *Šikana – Wikipedie, otevřená encyklopedie* ⁶³

Stránky Wikipedie jsou vždy problematické a to z důvodu, že zpracovat je může kdokoli a není zaručeno, že informace zde uveřejněné jsou skutečně z kvalitních zdrojů, nebo jedná-li se o názor autora. V tomto odkazu se objevují definice různých druhů šikany, nejen té školní. Jasně pozitivum této stránky je, že u školní šikany odkazuje na Metodický pokyn MŠMT ČR, nevýhodou je, že většinu faktických informací čerpá pouze z literatury doc. Bendla, a kupodivu zde není ani jeden odkaz na Dr. Koláře.

2. *Šikana – základní informace* ⁶⁴

Tento odkaz je na stránku Pedagogicko-psychologické poradny Brno, jejíž stránky jsou zpracovány velmi přehledně. Jsou zde odkazy na různé sociálně patologické jevy, včetně šikany. Je zde popis šikany, Kolářův pětistupňový systém, typy agresorů, obětí, obecné rady pro rodiče a krátce k právní legislativě. Jedná se většinou o velmi stručné informace, bez konkrétních rad jak postupovat. Pro pedagogy jsou zde odkazy na Metodický pokyn a

legislativu, Minimální preventivní program, nabídka vzdělávacích programů, příprava ŠVP z pohledu preventisty a odkazy na drogovou problematiku.

3. *Šikana – OS Společenství proti šikaně* ⁶⁵

---

⁶³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana> 8.1.2008

⁶⁴ <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana.html> 8.1.2008

⁶⁵ <http://www.sikana.org/> 8.1.2008

Stránky společenství proti šikaně, jejímž předsedou je M. Kolář. Přehledně jsou zde v odkazech zpracována témata, která obsahují obě Kolářovy knihy. Výhodou je výrazné vyznačení mailových kontaktů i adres, kam je možno se v případě zájmu obrátit.

4. *Šikana a agresivita*⁶⁶

Jedná se o stránku Zkola – informační a vzdělávací portál školství Zlínského kraje. V odkazu na sociálně patologické jevy je možno najít heslo „šikana a agresivita“. Zde je šest článků týkajících se této problematiky: Internetová konference Školního šikanování, Sborník příspěvků z první celostátní konference na téma šikany z roku 2004, Každé třetí dítě ve škole zažilo šikanu (komentář k článku v MF Dnes), Šikana ve škole (odkaz na Metodický pokyn MŠMT ČR), Co když je vaše dítě šikanováno (popisy, jak se může projevat šikana), Pro děti: Staly jste se obětí nebo svědkem šikany?, Šikana (stránka odkazů na organizace, které se ve Zlínském kraji věnují šikaně).

5. *Občanské sdružení proti šikaně*⁶⁷

O jaké sdružení se konkrétně jedná nelze zjistit, protože odkaz „O nás“ je nefunkční. Na úvodní straně jsou odkazy na knihu „Bolest šikanování“, článek na téma „Šikana na pracovišti“, Transparentní účet OS proti šikaně a adresa banky, kde jsou finance tohoto OS, Metodická východiska vyšetřování pokročilé šikany ve škole a Kolářův „Poplachový plán“, Přihláška k členství v OS proti šikaně, článek o lobbingu a Šikana z právního hlediska – tento odkaz je nejlépe zpracovaný z celé stránky a velice kvalitním způsobem popisuje všechny složky, které vstupují do případů právního řešení šikany.

6. *Šikana mezi dětmi – Seminariky.cz*⁶⁸

Odkaz na seminární práci, kterou je možno si za poplatek nechat přeposlat. Z úryvku, který je zde uveřejněný vyplývá, že text je psán zřejmě studentem ze střední školy, který neměl potřebu se seznámit ani se základní literaturou. V mnoha ohledech jsou zde uvedené informace naprosto chybné.

---

⁶⁶ <http://www.zkola.cz/zkedu/zaskolou/socialnepatologickejevyajejichprevence/sikanaaagresivita/> 8.1.2008

⁶⁷ <http://www.sikana.cz/index.html> 8.1.2008

⁶⁸ <http://www.seminarky.cz/detail.php?id=538> 8.1.2008

7. *Šikana ve škole, aneb jak to vidím já*⁶⁹

Článek prof. Matějčka v časopise Rodina na téma šikana. Text apeluje spíše na nutnost vést děti k pozitivním lidským hodnotám, než že by podával konkrétní rady.

8. *Šikan/HAZING index*⁷⁰

Ihned po otevření tohoto odkazu se objeví toto upozornění. „*Tyto stránky obsahují písemné i obrazové materiály týkající se GAY S/M (hrané sexuální šikanování), víc jak ve zprávách na Nově tu určitě nenajdete. V žádném případě se nejedná o propagaci násilí např. na dětech. Není-li vám 18 let, nebo pokud vás tyto věci pohoršují nepokračujte !!!*“

Poznámka, že víc jak ve zprávách na Nově tu nenajdeme, je silně zavádějící, protože v galerii fotografií jsou přímo znázorněny různé způsoby ponižování, týrání a mučení, které by při případné nápodobě mohly skončit i smrtí oběti. Obsah stránek je z pohledu rizika nápodoby velice nebezpečný.

9. *Dětská práva – sekce pro – náctileté – Letáky – Šikana*⁷¹

Jedná se o stránku, kterou podporuje Linka bezpečí při Nadaci Naše dítě. Je zde shrnuto, co je to šikana a jak se projevuje. Několikrát je zde uvedeno číslo na bezplatnou Linku bezpečí, která funguje 24 hodin denně.

10. *Maskovaná šikana / MARIANNE.CZ*⁷²

Článek je psán formou, která odpovídá life-stylovým časopisům pro ženy. Pozitivem je zde uveřejněná statistika problematiky šikany ze závěrečné zprávy MŠMT ČR. Odkaz pro další informace je veden na výše popsanou stránku Společenství proti šikaně.

---

⁶⁹ <http://www.rodina.cz/clanek3981.htm> 8.1.2008

⁷⁰ <http://hazing.asvictims.com/> 8.1.2008

⁷¹ http://www.detskaprava.cz/nactileti/letaky_sikana.htm 8.1.2008

⁷² http://www.marianne.cz/clanek/216/maskovana_sikana.html 8.1.2008

Pokud shrneme odkazy z této první stránky, lze zde najít skutečně vše. Pisatelka byla překvapena, že stránky MŠMT ČR jsou zařazeny až na druhé straně a rovněž tak stránky Minimalizace šikany, které vznikly za účelem informování široké veřejnosti v rámci projektu MŠMT na snížení šikany ve školách. Pokud někdo hledá informace pomocí tohoto zdroje, narazí tedy dříve na sadistické stránky gay porna, než na tyto informace.

Lepší je situace tehdy, když se do vyhledávače zadá místo hesla „ŠIKANA“, heslo „ŠIKANOVÁNÍ“. První odkazy jsou sice téměř totožné, ale ihned na první straně je odkaz na školní program proti šikanování zaváděný MŠMT ČR a ke konci stránky je i odkaz Minimalizace šikany.

Pokud se tedy někdo pokouší zlepšit si svoji informovanost pomocí internetu, bude záležet na tom, jak zkušený v této oblasti je a kolik úsilí a času bude této činnosti věnovat. Lze zde nalézt vhodné odkazy, kde hledat další pomoc a informace, ale pro samotné řešení šikany tento zdroj jistě nepostačí.

5.10 Akreditované kurzy věnující se prevenci šikany

Pokud se pedagogický pracovník rozhodne získat co nejvíce kvalitních informací o problému šikany a jejího řešení, je v současné době nejlepší navštívit některý z akreditovaných kurzů na toto téma. Výběr je poměrně široký a jednotlivé kurzy se velmi liší svou nabídkou, délkou i finanční náročností. Dále jsou uvedeny příklady kurzů, které je možné absolvovat a na konci podkapitoly je popsán průběh a nabídka kurzu, který absolvovala sama pisatelka.

5.10.1 Příklady z nabídky akreditovaných kurzů

1) Prevence šikanování ve školách - modulový kurz

Jedná se o výcvikový kurz probíhající komunitní formou a skládající se ze tří modulů:

a) Základní výcvikový kurz - první pomoc při šikanování

Praktické zvládnutí metod první pomoci a orientace ve strategiích prevence.

Seznámení se způsoby prevence šikanování na školách, metodika vyšetřování a řešení jednotlivých případů v počátečních i v rozvinutých stádiích. (Celkem 16 hodin.)

b) Program proti šikanování jako součást školního vzdělávacího programu

Teorie a metodika vytváření celoškolského specifického programu proti šikanování. Nový styl práce třídního učitele. Minimální program specifické primární prevence v rámci třídních hodin nebo občanské výchovy. Ukázka některých metod. (Celkem 8 hodin.)

c) Supervizní setkání

Supervize, společné hledání bezpečných a účinných řešení u konkrétních případů. Rozbory vlastních zkušeností účastníků s řešením případů šikanování.

Vytváření speciálního programu proti šikanování. (Celkem 8 hodin.)

Kurz vede přední odborník na šikanu Dr. Michal Kolář a je pořádán pod záštitou Pedagogické fakulty UK. Nevýhodou tohoto kurzu je fakt, že je striktně pořádán pouze pro učitele a metodiky prevence, což je určeno cílem poskytnutých dotací z evropského fondu. Když se pisatelka pokusila na tento kurz přihlásit z pozice pedagoga volného času pracujícího v domově mládeže, nebylo jí to umožněno, protože na jiné pedagogické pozice se tento kurz nevztahuje.

5.10.2 Internetový kurz s tématem „šikana“

Jedná se zajímavou alternativu „klasických“ vzdělávacích kurzů, kterou pořádá Společnost Scio. Kurzy jsou akreditovány MŠMT pod jednacím číslem 2934305-25-391. Kurz obsahuje 10 lekcí.

Výhodou e-learningových kurzů je jednoduchá aktualizace informací. Jestliže se například po půl roce změní vyhláška týkající se obsahu kurzu, může být změna zpracována do textu a všem uživatelům jsou tak nové informace okamžitě k dispozici. Kurzy jsou navrženy tak, aby měly přístup k určitým aktuálním zprávám, jako např. ke zmiňovaným novým vyhláškám ministerstva školství, a mohly tak při každém běhu programu podávat nejnovější informace.⁷³

Úvodní kurz – jak šikaně předcházet, jak ji rozpoznat a jaká přijmout opatření.

Na kurzu se podílejí odborníci z oblasti interpersonální komunikace a psychologie.

Z obsahu: Jak rozpoznat projevy šikany, typologie oběti a pachatele šikany, první pomoc při výskytu šikany, metody řešení (diagnostické nástroje), prevence a další.

Internetový kurz je vhodný informační prostředek pro pedagogy, kteří si chtějí zlepšit vědomosti v určité oblasti a nemohou se přímo účastnit klasických kurzů. Jeho nevýhodou je malá sociální interakce s vyučujícím a nemožnost praktického nácviku některých diagnostických a zážitkových metod. Pro pedagogy, kteří se budou této problematice věnovat hlouběji je proto tato forma nedostatečná. Přesto je jistě výhodná pro získání základních znalostí a navázání kontaktu s odborníkem v této oblasti.

5.10.3 Metodika prevence šikany z pohledu OSV (osobnostně sociální výchovy)

Kurz pořádá občanské sdružení Projekt Odyssea, který je zaměřen na integraci OSV do vyučování. Konkrétní kurz se nazývá „Jak zlepšit vztahy ve třídě“ a trvá 7 dní.

Účastníci se seznámí s tím, co to je šikana, jaké má podoby a fáze vývoje. Naučí se, jak se šikaně bránit, jak postupovat při řešení šikany (čeho se vyvarovat, na jaká nebezpečí si dát pozor). Budou rozebrány různé varianty reakcí na šikanu a jejich důsledky (od protiagrese až po podrobení se). Vyzkouší se různé způsoby prevence a léčby šikany a definují rizika, které tyto metody mají. Naučí se vést rozhovor s obětí i to, jak šikanu

---

⁷³ srov. <http://www.scio.cz/skoly/kurzy/ucitel/nabidka.asp> 15.1.2008

vyšetřovat. Na konci kurzu je vždy rezervován prostor pro aktuální problémy se šikanou z praxe účastníků.⁷⁴

Vzhledem k rozsahu a náplni kurzu, se zřejmě jedná o kvalitní variantu výcvikového kurzu, jehož výhodou je i praktické zaměření spojené s implementací OSV do vyučování.

5.10.4 Rozbor odborného semináře v rámci DVPP s tématem „Rozpoznávání a řešení agresivity a šikany ve školách“

Pisatelka se zúčastnila tohoto akreditovaného kurzu pořádaného Centrem etické výchovy a prevence sociálně patologických jevů (CEVAP) ve dnech 6. - 8.11 2006.

Odborným lektorem kurzu byl PaedDr. Zdeněk Martínek z PPP Pelhřimov. Dr. Martínek je zároveň soudním znalcem v problematice šikany a bývá žádán o odborné posudky v procesech s agresory.

Kurz byl rozdělen do tří částí:

- Agresivita
- Šikana
- Praktická řešení šikany

V části věnované agresivitě byl probrán rozdíl mezi agresivitou a agresí, směry vybití agrese, dělení agrese, Moyerova klasifikace agrese, příčiny zvýšeného výskytu agresí a smysl a vymezení trestu za agresivní chování. Výklad byl proložen mnoha příklady z praxe, doplňovaný diskusí a dotazy zúčastněných pedagogů.

Teoretická část o šikaně obsahovala výklad o rozpoznání šikany, směry působení šikany, vývojová stadia šikany, varovná místa šikany a typologii agresorů a obětí. Výklad byl opět doplněn praktickými ukázkami i psychologickými cvičeními, která měla přiblížit účastníkům prožívání obětí a agresorů. Současně byly cenné

---

⁷⁴ srov. <http://www.odyssea.cz/kurzy-pro-ucitele.php?cast=akreditovane-kurzy> 15.1.2008

příklady ze soudní praxe, které jasně ukazovaly právní odpovědnost jednotlivých stran, kterých se případy týkaly.

Praktická část byla zaměřena na diagnostiku „postiženého“ kolektivu a technikám nápravy. Diagnostika byla věnována převážně nestandardním metodám sociometrie, při kterých není nutné žádat o souhlas rodičů a jejich vyhodnocování není tak složité, jako klasický SO-RA-D.

Nejzajímavější část však byl praktický nácvik tzv. „Vrstevnického programu“, určeného k nápravě problematického kolektivu. Jedná se o 5 bloků po 90 minutách, kdy jednomu bloku je věnován vždy jeden den. Mezi jednotlivými bloky může být i několik dní pauza.

1. BLOK: Ten je věnován hlavně diagnostice, kterými jsou standardní i nestandardní testy sociometrie. Z nestandardních jsou důležité hlavně „pyramidy vlivu a oblíbenosti“ (viz. Příloha).

2. BLOK: Ve třídě probíhá veřejné hodnocení „pyramid“, kdy se vyhlásují první tři místa, a nechává se děti vysvětlovat, proč se takto umístily. Zařazeny jsou i hry s anonymním sdělováním, o kterých se pak vede krátká diskuse. Nakonec se hraje hra „Na cizince“ (Cizinec jde za dveře a ostatní se spojí do kruhu, kde mají o něčem diskutovat. Cizinec nesmějí za žádnou cenu pustit mezi sebe, ani s ním navázat kontakt. Cizinec dostane naopak instrukci, že se musí za každou cenu pokusit proniknout do kruhu a navázat kontakt.), kde cizincem je schválně vybrán vytipovaný agresor. Do dalšího bloku děti přemýšlejí, kdo se ve třídě cítí jako cizinec.

3. BLOK: Označování rituálního předmětu (kamene), který pak putuje třídou. Kdo ho má, odpovídá na zadané otázky vždy jen 8 slovy. Otázky jsou: „Co se od posledního setkání ve třídě událo?“, „Co by se ještě mělo změnit?“, „Co já, jako člověk mohu pro tuto změnu udělat?“ (zde nastává často vrstevnický tlak na toho, kdo něco slíbil). Zařazeny jsou další psychologické hry, kdy poslední je pantomimické vyjádření napsaných pocitů. Do dalšího bloku mají děti za úkol uvažovat, že i gesta a obličejové výrazy mohou beze slov velmi zranit.

4. BLOK: Opět probíhá sdělování s kamenem, se třemi totožnými otázkami. V tomto bloku děti výtvarně zpracovávají „postavičky“, kterým přiřazují přátelské a nepřátelské chování. Tyto postavy se pověsí na stěnu třídy, kde zůstávají, i když se třída stěhuje.

5. BLOK: Stěžejním programem je malování erbu třídy, kterého se účastní všichni žáci. Děti pak samy rozhodnou, co se s erbem udělá. 1) Pokud se ve třídě nic nezměnilo, tak se erb roztrhá, 2) pokud se změnilo jen malinko, tak se erb složí a uloží za skříň, 3) pokud to ve třídě začalo fungovat, pověsí se erb na zeď. Jestli se ve třídě něco v budoucnu změní (k horšímu), erb zmizí...

Celý třídní kurz byl velice kvalitně připravený a velmi obohacující. Díky častým diskusím i velké profesionalitě lektora, zde bylo otevřeno a zodpovězeno velké množství otázek, které postupně vyplývaly z probíraných témat. Účastníci byli ale současně vždy vedeni k realitě, co ještě leží v jejich kompetenci a které situace je třeba vždy přenechat odborníkům ze specializovaných institucí.

Z vlastní zkušenosti pak pisatelka může doporučit jako nejlepší zdroj profesionálních informací o šikaně účast na některém z akreditovaných výcvikových kurzů, doplněný studiem vhodné literatury. Díky kurzu naváže absolvent kontakt s profesionály a získá informace, kam je možno se obrátit při řešení krizové situace. Současně také vyslechne množství zkušeností ostatních účastníků, což je v některých případech stejně poučné, jako vlastní náplň kurzu.

6 ZÁVĚR

Tato diplomová práce se pokusila souhrnně podívat na sociálně patologické chování, které se nazývá šikana. Postup byl zvolen od teorií, které se zabývají agresivitou až po její specifické projevy v prostředí školy.

Konkrétním zaměřením této práce pak bylo zmapování možností, které škola má, pokud problematiku šikanování řeší a současně zapojení institucí, které mají být nápomocny v tomto procesu. Překvapující skutečností bylo, že i přes vydání Metodických pokynů MŠMT, si mnohé školy a jejich pracovníci nebyli vědomi možností, které mají a které jim česká legislativa poskytuje. Stejně tak většina článků v tisku a knihách, se spoluprací jednotlivých institucí blíže nezabývala. Díky tomu se projevovала určitá roztržičnost názorů jednotlivých odborníků v institucích, které jsem navštívila. Přesto byly tyto exkurze velmi obohacující, protože přinášely pohledy na konkrétní praxi jednotlivých pracovišť a jejich způsob práce s oběťmi i agresory šikany.

Právě zmiňovaná nejednotnost v postupech jednotlivých institucí pak poukázala na mnohé další otázky, které se do rozsahu této diplomové práce již naneštěstí nevešly. Velmi přínosné by kupříkladu bylo zmapování programů jednotlivých škol a jejich praxe při řešení šikany a stejně tak zapojení pedagogicko-psychologických poraden a středisek výchovné péče v jednotlivých městech, která, jak pisatelka poznala, přistupují k problému každé po svém.

Stejně tak v části práce věnované agresivitě se objevila nosná témata jako například „vliv virtuální reality na agresivitu“, která by byla silným výzkumným tématem vhodným na samostatnou práci.

Téma agresivity a šikany ve školách je velice širokým tématem, které si v současnosti zaslouží jistě pozornost. Tato práce se mnoha skutečností dotkla jen okrajově a vzhledem k rozsahu práce se nedalo zpracovat podrobněji, může však být výchozím materiálem pro další pisatele, kteří rozkryjí některé nastíněné otázky více do hloubky a pomohou tak v řešení tohoto palčivého problému současného školství.

7 Resumé diplomové práce s tématem Fenomén šikany na základních školách

Tato diplomová práce je pokusem o propojení teoretických otázek týkajících se agresivity a šikany s praktickým zmapováním aktuální situace jejího řešení.

Teoretická část věnovaná agresivitě postupuje od teorií předních odborníků na lidské chování, až k jevům, které se vyskytují v současné moderní společnosti jako kupříkladu pornografie, mediální násilí, návykové látky nebo virtuální realita a je jim tradičně připisován vliv na zvýšení agresivního chování. Z těchto obecných pohledů na agresivní chování vychází dále popis šikany jako specifického projevu agrese konkrétně na základních školách. Postupováno je opět od teorií, které se pokoušejí popsat tento jev až k praktické části, která mapuje jednotlivé instituce, které jsou v České republice úzce spojeny s řešením šikany.

Poslední kapitola je navíc věnována informačním zdrojům, jež jsou přístupné pedagogickým pracovníkům v českém školství, kteří se zajímají, nebo jsou nuceni se zabývat tímto sociálně-patologickým jevem.

Masters Thesis Abstract: Bullying in Elementary Schools

This Masters Thesis attempts to link theoretical questions about aggressiveness and bullying with practical mapping of the current situation and to present possible solutions.

The theoretical part concerning aggressiveness starts with various experts' theories of human behavior and progresses to describe contemporary problematic social phenomena such as pornography, media violence, addictive substances and virtual reality, which have been understood as factors increasing aggressive behavior. Bullying, as a specific type of aggressive behavior, is further described in the context of elementary schools. Theoretical framework of bullying is complemented with mapping of specific institutions involved in finding solutions to bullying in the Czech Republic.

The last chapter presents information resources available to pedagogical staff within the Czech educational system who are interested in this socio-pathological phenomenon or must deal with it.

8 Seznam literatury

1. ANTIER, E. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.
2. BOURCET, S. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8
3. ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta v.o.s., 1999. ISBN 80-902614-1-8.
4. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4.
5. FROMM, E. *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-232-4.
6. HARTL, P; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
7. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
8. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-12-1.
9. KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.
10. LORENZ, K. *Takzvané zlo*. Praha: Mladá Fronta, 1992.
11. MIKŠÍK, O. *Psychologické teorie osobnosti*. Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-926-X
12. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
13. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

14. WEBSTER-DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje: rady jak zvládnout malé tyrany*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5.
15. BRICHČÍN, S. Sborník Rizikové chování dospívajících a jeho prevence, 3.odborný seminář, SZÚ 9.-11.9.2002
16. KOLÁŘ, M. Školní šikanování: sborník příspěvků 1. celostátní konference 2004. Praha: Společenství proti šikaně, 2004.
17. MACHÁČKOVÁ, P. Kyberšikana: ubližování bez hranic. *Psychologie dnes*, 2007, roč. 13, č. 9, s. 50. ISSN 1212-9607.
18. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Čj.: 28275/2000-22
19. Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Čj.: 20 006/2007-51
20. <http://web.ff.cuni.cz/~hosksaff/janousek.pdf> 20. 10. 2007
21. <http://www.nyas.org/about/newsDetails.asp?newsID=65&year=2002>
25.10.2007
22. http://mam.ihned.cz/c4-10102470-19823840-107700_d-intonace-a-agresivita-verbalniho-projevu-v-elektronickych-mediich 24.10.2007
23. http://aktualne.centrum.cz/zahranici/amerika/clanek.phtml?id=515806&tro5438_0_3 12.12.2007
24. <http://www.freeteens.cz/default.php?&ID=25&publ=3&cl=43> 27. 1. 2008
25. <http://www.nova.cz/zpravy/?83c=~krimi~&83e=DO7439&ex7439=sok-dva-skolaci-znasilnili-o-rok-starsi-divku> 27. 1. 2007

26. <http://cannabisnews.com/news/1/thread1159.shtml> 27.1. 2007
27. http://zpravy.idnes.cz/soud-zacal-resit-brutalni-vrazdu-16lete-divky-fno-/krimi.asp?c= A061228_103747_krimi_mia 27. 12. 2007
28. <http://66.102.9.104/search?q=cache:eghV0LZ3BqYJ:www.plbohnice.cz/nespor/PCgam6.doc+MuDr+K.+Ne%C5%A1por+Carnagey&hl=cs&ct=clnk&cd=1&gl=cz> 27. 1. 2007
29. http://www.novinky.cz/internet/soud--videohra-zavinila-vrazdu-trilidi_50135_gfqvq.html. 30.10.2007
30. http://www.novinky.cz/internet/soud--videohra-zavinila-vrazdu-trilidi_50135_gfqvq.html 12.11.2007
31. <http://games.tiscali.cz/news/news.asp?id=22823> 25. 11. 2007
32. <http://www.hrej.cz/clanky/tema/deset-nejbrutalnejsich-titulu-herni-historie/> 28.1.2008
33. <http://www.minimalizacesikany.cz/dokument.php3?kategorie=1> 1.11.2007
34. <http://www.kidscape.org.uk/assets/downloads/dcsfcyberbullying.pdf> 28.1.2008
35. <http://www.ihf.com/articles/ap/2007/03/08/europe/EU-GEN-France-Happy-Slapping.php> 10.11.2007
36. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/manchester/4563419.stm> 10.11.2007
37. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article531471.ece> 10.11.2007
38. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article534788.ece> 10.11.2007
39. http://news.bbc.co.uk/1/hi/england/southern_counties/6303599.stm 10.11.2007
40. http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=11&rok=04&odkaz=ucitele.htm 12.12.2007

41. http://www.lidovky.cz/ste-krava-pani-ucitelko-0vs/ln_noviny.asp?c=A070922_000092_ln_noviny_sko&klic=221555&mes=070922_0
28.1.2008
42. <http://kultura.blog.cz/0602/clanek-mesice-sikana> 4.1.2008
43. http://www.mvcr.cz/souteze/2006/sod/navykove/2_scena.pdf 12.1.2008
44. <http://www.osnoviny.cz/linka-bezpeci-spojila-sily-s-nadaci-o2> 8.1.2008
45. http://www.google.cz/search?sourceid=navclient&hl=cs&ie=UTF-8&rlz=1T4GZHZ_csCZ237CZ237&q=z%c3%a1kon+218+nezletil%c3%bd+pachatel 23.11.2007
46. <http://www.ucitelskelisty.cz/Ucitelskelisty/Ar.asp?ARI=102226&CAI=2150> 6.1.2008
47. <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana> 8.1.2008
48. <http://www.poradenskecentrum.cz/sikana.html> 8.1.2008
49. <http://www.sikana.org/> 8.1.2008
50. <http://www.zkola.cz/zkedu/zaskolou/socialnepatologickejevyaajejichprevence/sikanaaagresivita/> 8.1.2008
51. <http://www.sikana.cz/index.html> 8.1.2008
52. <http://www.seminarky.cz/detail.php?id=538> 8.1.2008
53. <http://www.rodina.cz/clanek3981.htm> 8.1.2008
54. <http://hazing.asvictims.com/> 8.1.2008
55. http://www.detskaprava.cz/nactileti/letaky_sikana.htm 8.1.2008
56. http://www.marianne.cz/clanek/216/maskovana_sikana.html 8.1.2008
57. <http://www.scio.cz/skoly/kurzy/ucitel/nabidka.asp> 15.1.2008
58. <http://www.odyssea.cz/kurzy-pro-ucitele.php?cast=akreditovane-kurzy>
15.1.2008

SOUHLAS S PŮJČOVÁNÍM DIPLOMOVÉ PRÁCE

Já, Pavla Blatná, souhlasím s půjčováním této diplomové práce.

V Praze, dne: .....

Pavla Blatná